

JÉ LEN KOR

10

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

Számunk szerzői:

ANDRÁSSY LAJOS
BIHARI SÁNDOR
BUDAI BALOGH SÁNDOR
CSÁNYI LÁSZLÓ
KÁLDI JÁNOS
KÁRPÁTI SÁNDOR
KÖVÁGÓ SAROLTA
LEMLE GÉZA
MAJOROS JÓZSEF
CS. NAGY ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
ORBÁN OTTÓ
PAPP LAJOS
PÁKOLITZ ISTVÁN
PERNYE ANDRÁS
POLNER ZOLTÁN
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY GYÖRGY
RÓNAY LÁSZLÓ
SÍK MIHÁLY
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
TURI KLÁRA
VÁRKONYI NAGY BÉLA

Képek:

DOHNÁL TIBOR
SZABÓ LÁSZLÓ
SZELESTEY LÁSZLÓ
SZIGETHY ISTVÁN

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM
1965. OKTÓBER

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

PAKOLITZ ISTVÁN versei: Óh, terebélye- sedő szabadság!, Dicsekedő, Nyárvég -	883
BIHARI SÁNDOR versei: Elutaztál, Vers, két dráma közé - - - - -	885
THIERY ÁRPÁD: Mit tudok a Sziklafejú- ről? (elbeszélés) - - - - -	887
RÓNAY GYÖRGY: Két festő (vers) - -	904
POLNER ZOLTÁN versei: Meditáció, Der- kovits - - - - -	905
PAPP LAJOS: Reneszánsz szonettek - -	906
TURI KLÁRA versei: Falusi lányok, Fecs- kék - - - - -	908
NYERGES ANDRÁS: A dolgok kezdete (re- gényrészlet) - - - - -	909
ORBÁN OTTÓ: Jeruzsálem megvétele (vers) - - - - -	919
ANDRÁSSY LAJOS versei: Álom, Szkizo- frénia - - - - -	921
KÁLDI JÁNOS versei: Szombathely, távol- ból, Anyai nagyszüleim képe alá - -	922
BUDAI BALOGH SÁNDOR: A költő eskü- vője (elbeszélés) - - - - -	923
SÍK MIHÁLY: Készülődés (vers) - - -	927

H Ű S Z É V

LEMLE GÉZA: Gólyafészek - - - -	929
---------------------------------	-----

I F J Ű S Á G É S M Ű V É S Z E T

KÁRPÁTI SÁNDOR: Az ifjúsági vezető szemével - - - - -	935
PERNYE ANDRÁS: „Ki mit tud?” - -	941
CS. NAGY ISTVÁN: József Attila: Lángos csillag - - - - -	951

J E G Y Z E T

TAXNER ERNŐ: Keresztúry Dezső költé- szete - - - - -	954
CSÁNYI LÁSZLÓ: Ihlet és értelem - -	959
RÓNAY LÁSZLÓ: Az eldobott klassziciz- mus - - - - -	965

S Z E M L E

VÁRKONYI NAGY BÉLA: Kiss Tamás:	
Égi tűz - - - - -	969
KÖVÁGÓ SAROLTA: Simon Lajos: Az ott-	
hon küszöbén - - - - -	971
MAJOROS JÓZSEF: A harag éjszakái -	972
POMOGÁTS BÉLA: Ingmar Bergman:	
Filmtrilógia - - - - -	974
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY: Földeák Já-	
nos: Vádlottak - - - - -	975

K É P E K

SZIGETHY ISTVÁN rajzai - - -	886, 964
DOHNÁL TIBOR rajza - - - -	918
SZELESTEY LÁSZLÓ rajza - - -	934
SZABÓ LÁSZLÓ rajzai - - - -	940, 953

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vt.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 068
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára

65-3452 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Ó H, TEREBÉLYESEDŐ SZABADSÁG!

Meg-meg csóválják fejüket
a pogány, gondterhelt papok;
de gyanúsítás nélkül elviselik,
hogy szomorú vagyok.

Nem előkelő idegenség ez,
nem holmi l'art pour l'art-nyavalya:
félek, hogy azt kell féltennem,
amitől félttem valaha.

A prédikált szabadságnak
volt már korgó nagybőjtje;
ha morogtam, sose nézték:
ez is a mi kutyánk kölyke;

nem kóbor eb,
de házőrző kutya,
kit nem csábit a ringyó érdek:
nagyobb csont, jobb szuka!

Óh, terebélyesedő szabadság,
cimbálják gyümölcsös ágad,
kik tegnap elibéd köptek,
s holnap köpnének utánad!

Óh, terebélyesedő szabadság,
ne ülj a nyakunkba:
cinikus pofák vigyorognak,
s egyre bűdösebb a munka!

Óh, terebélyesedő szabadság,
féltem szeretlek:
szétfoszló szavak hitelét
őrizzék újra a tettek!

DICSEKEDŐ

„Gyérül a verstermés, amióta a klasszikusokra
csimpaszkodva fülelsz, s nyelvészkedsz. Hülyeség!
Inkább írj, öregem!” – szóltál, aki ontod a verset.
nem kímélve magad s főleg a lektorokat.
– Szentigaz, így van, öcsém. Oly ritka, pirosbetűs ünnep
és különös kegyelem, hogyha szülsz valamit;
és csakis azt, ami nem hagy nyugton. Erre is oktat
– többek közt – a leszólt klasszikusok serege!
Mert ami nem zaklat s nem akar tolazkodni papírra,
mért írtam le? kinek? hogyha nekem se elég?
Hát ne ítélj el, öcsém, ha szavam fölszáll dicsekedve:
hadd lássam mielőbb, hogy példám követed!

NYÁRVÉG

Szállong a füvek sóhaja
kék cérna-füstben.

Libben az ezüst fűzfagally
nyárvégi hűse.

Búcsúzó-fecske-alkonyat
rejt a lombot.

Keresem elhullt hangodat.
– Fűben a gyöngyöt.

Férfiú-nyaram tört paizs.
– Ezt is kibírom.

Nyíthatna még a rózsza is.
De kinek nyíljon?

ELUTAZTÁL

Hajnalban kimentem veled az állomásra, utána
lefeküdtem, elaludtam – s hogy egész nap nem találtalak,
kitakarítottam a lakást, hosszan rendet csináltam
a fiókokban, olvastam, igazgattam a vízcsapokat,

késő estig néztem a televíziót egyedül, és azt a filmet
meg kellett volna beszélnem veled... No, majd. Elmúlt a nap,
de az éjszaka hirtelen a zűrös hétfőbe repített,
(ilyenkor, tudod, a munkahelyemen mennyi rohangálnivaló akad),

napközben pár filmkockányit láttam az arcod, egyszer
komolyan, de magam előtt tréfálva, telefonon hívtalak,
nem voltál otthon... És hajnaltól a kedd éppen így telt el:
jelentés-szerkesztés, utána megbeszélés, stencilre diktált szavak,

de a délután már szabad, s egy zajos espressóban ültem,
hogy múljon az idő, aztán hirtelen, hátha odahaza vagy!,
bár, tudtam, lehetetlen, hazasiettem s végül korán lefeküdtem.
Jó volt ébredni, érezni: enyém teljesen ez a szerdai nap,

egész délelőtt írtam, közben a fényképed kitettem a polcra,
(ne ne vess ki!), utána Zolival találkoztam, azt
kérdezte, hogyan sikerült a vizsgád s éjszakáig az irodalommal
bibelődünk, de éjfél előtt már otthonról felhívtalak,

felcsörgettem Debrecent, hogy halljam a hangod, kiabáltam
a szelíd szavakat, hogy hallhasd. Így fejeződött be a nap.
Ma már az ötödik. Mindegyiket élesen s egyszerre látom,
és csak figyelem, hogy mit mondanak, a semmitmondó szavakat,

mert az a zaklató, az a fájó idő-múlás, mely dolgaimból
süt most s ragyogtat, megnagyít mindent az ég alatt,
mi kezem, gondolatom által én vagyok – s egyensúlyt veszve tombol
szeretetedért. mert nem tudsz még róla, e pillanat.

VERS, KÉT DRÁMA KÖZÉ

Ruhámban még a naftalinszag,
a bőröm: cella-fehér;
egy-két baráti tenyér,
madarak, vizek hívtak,

s a virágok – mentem én már
szabadon, füttyöngve is,
akárhova, jófele víz
az út: a járda, a sétány,

s a patakpart, fel a forrásig.
Flóra-forrás s te szelet-fényt lökő,
már a nyarat próbáló idő,
vetköztető a fürdőnadrágig,

(tekintettel itt is a nőkre), –
éreztelek és szerettelek,
kezdtém fenséges éneket,
lubickolva és megpörköldve,

zsoltárt meg indulót keverve
s rögtönzött saját szöveget –
költő, téged is éreztelek
magamban újra. S megjött az este.

Megfáradtan a nevetéstől
indultak a többiek – nekem
korareggel volt az életem,
kilépve két év négyszögéből;

feltűnt a város: villamosok, utcák, –
s akkor hirtelen valami
félelem kezdett szorítani,
kimondatlan, hogy ők se tudták,

barátaim s az elmaradt fák,
madár, virág, víz – csak én
éreztem fokról-fokra, hogy körém
szorítja rendjét a szabadság,

megélhetés, mindennapi ítélet,
s a bizonyítás kényszere, hogy,
aki voltam, csak az vagyok.
Tudtam, nem lesz könnyű, hogy élek.

SZIGETHY ISTVÁN rajza

Mit tudok a Sziklafejűről?

Nyomasztó, hogy jóformán semmit sem tudok róla, és még nyomasztóbb, ha azt kérdezem: mit kellene tudnom a Sziklafejűről? A háború utáni időkben bukkant fel először, az egész világ kibírhatatlanul piszkos és fáradt volt, meg kellett változtatni, az emberek ostoba kis fények és megbízható megoldások után vágyódtak, s megértettem, hogy a gyanakvás csak átmeneti állapot lehet az emberek életében. A Sziklafejű egy váróteremben ült. Fölöslegesnek látszott és csúnya volt, mint amikor megáznak a hegyek, barnán s türelmesen. Egy ideig ott ült a váróteremben, nem érdekelték az ostoba kis fények, csak ült, félrehúzódva, magába mélyedve, azután váratlanul eltűnt. Idegen, mondogatták az emberek bizalmatlanul, később megfélemedtek róla. Azután megint felbukkant, az ajtó mögé húzódva ácsorgott, később megint eltűnt, megint felbukkant. Egy időben pontatlan volt és lidércszerű, közben állandóan küszködtem önmagammal, s lassan kezdtem megérteni, hogy nagyon gyenge ember az, aki állandóan meg akarja változtatni önmagát. Amikor a Sziklafejű először bukkant föl, azt mondtam: a Sziklafejű egy furcsa idegen, akihez semmi közöm, s ha valamit esetleg meg is szeretnék róla tudni, ez csak pusztá kíváncsiság. Később azt mondtam: minden embernek van egy Sziklafejűje, aki időnként fel szokott bukkanni az életében. Legutoljára azt mondtam: tulajdonképpen én is egy Sziklafejű vagyok.

*

Ott ült a váróteremben, egy fehér, vaslábú padon, zárkózottan és félrehúzódva, nehéz és szigorú elhatározás súlya nehezedett rá. A váróteremben hagymaszag volt, a hajnali utasok után maradt ott, a Sziklafejűt egy ideig zavarta ez a szag, később megszokta. A pénztárablaknál egy menetrend lógott, de a Sziklafejű menetrend nélkül is tudta, hogy a reggeli autóbuszjáratok ilyenkor már messze bent szoktak járni a hegyek között. Felállt, az ablakhoz ment, a bakancs nyomta a lábát, öt hét alatt teljesen kiszáradt a raktárban, kinézett az ablakon, szemben üresen tátongott egy hordószerű kapualj, száraz, szürke szél fújt, és a házak között ki lehetett látni a bazalt-hegyekre. Minden a helyén van, gondolta a Sziklafejű, kissé csalódott volt, a kórházban heteken át titokban valami feltűnő, szokatlan változásra számított, amitől az emberek elszomorodhattak volna, s most úgy érezte magát, mint akit kíméletlenül megfosztottak valamitől. Visszaült a padra.

A pad másik végén egy szemüveges férfi ült, újságot olvasott, időnként beleharapott az uzonnájába, jólápolt volt és türelmesnek látszott. Valami ellenőr lehet, gondolta a Sziklafejű, s örült, hogy egyedül maradhatott. A kórházban megszokta, hogy mindig egyedül hagyták a betegségével, lecsukta a szemét, megpróbált a kórházra, meg a kellemetlen éterszagra gondolni, fölényesen, meg a fáradt, gyanakvó betegekre, az ágy alatt a kitaposott kórházi papucsokra, hetekig úgy élt, hogy attól kellett rettegni; ha megmozdul, lehetséges, hogy azonnal meg fog halni, később, amikor felkelhetett az ágyból, ha mosakodott, vagy elcsoszogott a klozetra, a többiek kellemetlen, hegyes tekintettel bámulták hosszú, inas karját, kopott, görcsös lábát, de hiába gondolt ezekre a kis mozzanatokra, semmi sem rajzolódtott ki előtte pontosan. Reggel felébredt, ezen a napon nem köszönt előre a többieknek, keresztet vetett, az ágytakarón elsímította a gyűrődéseket, a többiek közömbösen figyelték, nem szóltak, az ápolónőtől átvette a papírjait, megállt a kórterem közepén, s azt mondta: isten megáldja magukat, de ez is bizonytalan volt és ködszerű, minden, ami a kórházban történt: valószínűtlenül eltávolodott már a közeléből, a tengereken vagy a levegőben lehetnek ilyen nagy, szinte behozhatatlan távolságok.

A szemüveges odanyújtott egy csomag cigarettát, a mozdulat inkább jóindulatú volt, mint barátságos, a Sziklafejű megrázta a fejét.

– Most jövök a kórházból.

A szemüveges rágyújtott.

– Operálták? – kérdezte.

– Operáltak.

– A mentő hazavitte volna.

– Hazavisz az autóbusz.

Barátságtalan ember, gondolta a szemüveges, de nem sértődött meg, hosszasan figyelte a Sziklafejűt, felülről keskenyedő arcát, fülére csüngő haját, feltűnően erős állát, olyan mint egy barátságtalan, csontos kutya, gondolta később, és érezte, hogy valami furcsa kis ostoba feszültség keletkezett közöttük, mintha attól féltek volna, hogy meglopják egymást.

– Várják otthon? – kérdezte az ápolónő, amikor átadta a kórházi igazolásokat a Sziklafejűnek.

– A feleségem, ha tudná, hogy jövök.

– Nem üzenté meg?

– Semmit sem üzentem.

– Lesz majd meglepetés – mondta a nő kissé zavartan.

A Sziklafejű könnyedén megrántotta a vállát.

– Húsz éve együtt élünk, volt ideje megszokni a meglepetéseket – mondta, azután az életére gondolt, megpróbált példákat keresni, de az egész bizonytalan volt, mint egy homályos folt, s meg kellett elégednie azzal az érzéssel, hogy megszokta: az életben a legtöbb esemény az ő akaratától függetlenül történt.

A szemüvegesnek a körmére égett a cigaretta, a Sziklafejűre nézett, legalább hatvan éves lehet ez az ember, gondolta, vakmerő az orvostudomány, azelőtt nem merték megoperálni a hatvanéves embereket.

– Dolgozik még? – kérdezte.

– Kőműves vagyok.

– Szép munka.

– Mindig szép volt.

A szemüveges egy tiszta, vasalt zsebkendővel gondosan megtörölgette a szemüvegét.

– Most lehet építkezni, van mit – mondta és rálehelte az üvegre. – Olvastam, hogy a háború alatt az ország épületeinek tizenkét százaléka megsemmisült, vagy megrongálódott.

A Sziklafejű a szemüvegesre nézett, biztosan ellenőr, vagy tanító, gondolta, a háború még elég közel volt, a házak faláról még nem koptak le a katonai útjelzések, a Sziklafejű szeretett volna valamit mondani a háborúról, esetleg csak annyit: sohase jutott eszébe, hogy a háború fellendítheti az építőipart, de túlságosan hosszú volt a csend, fárasztó, s a Sziklafejű érezte, hogy egymás terhére vannak.

– Én önálló vagyok – mondta később és kiismerhetetlen volt az arca.

A szemüveges feltette a szemüvegét, az öklével elnyomott egy kis ásitást, s az iskolára gondolt, ahol harminc éve dolgozott.

– Külföldön már házigyárak is vannak – mondta.

A Sziklafejű arcán furcsa kis fanyar vonás jelent meg, érezte a pillanat súlyosságát, sőt egy kissé súlyosabbnak érezte a valóságosnál. Arról kellene most beszélni, gondolta, hogy az ember az egész életét fel szokta tenni arra, amit csinál, az ember nem kapkodhatott összevissza, de fáradt volt, s attól félt, hogy nem tudja magát pontosan kifejezni.

– Honnan tudja, hogy külföldön házigyárak vannak?

– A sógorom építészmérnök. Járatja a külföldi szaklapokat.

A Sziklafejű nagyon fáradtnak látszott, mintha hetek óta nem kímélve magát, szakadatlanul dolgozott volna egy fontos építkezésen, s már a reménye is szertefoszlott volna annak, hogy valamit esetleg még előlről lehet kezdeni.

– Mi az a házigyár? – kérdezte később. – Hol van annak a lelke?

Hosszú ideig hallgattak, azután két erdész lépett a váróterembe, jellegzetes zöld egyenruhában, egy izgalmas vaddisznó kalandról beszélgettek, összesen két másodpercem volt, mondta a fiatalabb, közeledett a következő autóbuszjárat indulási ideje, s a szemüveges és a Sziklafejú közötti feszültség lassan feloldódott. A Sziklafejú később elkérte a szemüvegestől az újságot, belelapozott, a kórházban heteken át szeretett volna a fülére tenni a szomszéd beteg fülhallgató rádióját, de nem merte elkérni, most, az újság lapozgatása közben már meg mert volna esküdni, hogy semmi se tartotta vissza, csak egyszerűen: nem akarta elkérni. Beleolvasott az apróhirdetésekből: veszek, eladok, veszek, eladok, eladok, azután: kőművesmester ajánlatát kérem egy emeletes családi ház építésére, anyagot biztosítok, bővebbet az alábbi címen.

A Sziklafejú megborzongott, a tenyerével végigtörölte az arcát; egy idő után megint elolvasta, s lelke mélyén érezte, hogy bármelyik pillanatban megjelenhet egy vonal, ami máról, holnapra kettőbe választhatja az ember életét, ami eddig volt: semmi, ami ezután jön: minden, nem akart az emeletes házra gondolni, gyakran szokott emeletes házakkal álmodni, ő építi ezeket a házakat, az árnyékuk vastkos és könyörtelen, s be szokta teríteni az egész világot. A műtét után napokig életveszélyben volt, a második este rövid időre visszanyerte az eszméletét, egy pohár vizet kért, nem kaphatott, ilyenkor szoktak az emberek meghalni, gondolta kimerülten.

Egész életében szeretett volna emeletes házat építeni, de mindig csak disznóolat, istállókat, vagy legfeljebb egyszobakonyhás kis házakat épített, a hegyifalvakban kevés a pénz, és hiába ment el dolgozni a nagy háborús építkezésekre, ahol kiemelt órabért adtak neki, az teljesen más volt, tulajdonképpen lassú és különös boldogtalanság volt, amit nagyon nehezen lehetett elviselni. Éjszaka megint felébredt, a többiek arról beszéltek, hogy reggelre biztos meg fog halni, a Sziklafejú mondani akart valamit, de nem volt hangja, és megint elájult.

– Elvihetném ezt az újságot? – kérdezte.

A szemüveges biccentett, megkönnyebbültnek látszott, azután a forgalmista beszólt a váróterembe.

A felesége az ajtónál támaszkodott, csontos, madárfejú asszony, olcsó, fekete ruhában, összekulcsolta a kezét, robotszerű volt, jellegtelen külsejű, mintha egész életében ugyanazokat a mozdulatokat ismételte volna. A Sziklafejú egy öreg, háromlábú széken ült, a lába átfázott az autóbuszban, odanyomta a langyos sparuheldekhez, legalább rá lehetne gyújtani egy cigarettára, gondolta tehetetlenül, egy cigarettától egész könnyen megnyugszik az ember, de már nem emlékezett pontosan, hogy mikor cigarettázott utoljára. Hallgattak, magukba mélyedve, mintha megbántották volna egymást, a Sziklafejú behúzódott egy sarokba a nagy barna árnyékok közé, benyúlt a zsebébe, megtapogatta az újságot, azután a könnyed, fémszárnyú madarakra gondolt, amik merev, kiterjesztett szárnyakkal szoktak a hegyek között repülni.

– Meggyújtánád a lámpát? – kérdezte az asszony.

A Sziklafejú nem mozdult, minden örvényszerűen egymásra zuhant benne, szinte kibírhatatlan volt, az orvos azt mondta: legyen óvatos, minden operáció veszélyes, valami biztos pontra szeretett volna gondolni, de elmozdultak helyükről a sziklák, vörös hegyek, a levegőbe emelkedtek a száraz bokrok, az országutak nehéz kőkeresztjei, a vályogistállók, meg minden, bizonytalanul.

Az asszony hozzáférhetetlennek látszott, alázatában tulajdonképpen egy különös, belső tisztaság fölénye jutott kifejezésre, mintha nem sokkal előbb gyónna volna meg a bűneit. Váratlanul érkezett meg a Sziklafejú, s ez teljesen megzavarta, mert szeretett volna érte menni a kórházba, hálából, mert egyedül érezte magát, s ez elviselhetetlenül bizonytalan állapot volt, napok óta készült, várta az értesítést, kért egy szekeret kölcsön, lovakat is, kimosta a takarót, azután a Sziklafejú váratlanul beugta a fejét a konyhaajtón, köszönt és leült a háromlábú székre.

– Mi lesz velünk? – kérdezte az asszony később.

– Mi lenne?

– Mit mondott az orvos?

- Mit mondott volna?
- Papírt se adtak?
- Adtak.
- Megnézhetem?
- Minek?

Az asszony törekeny vonalú arca kissé megrándult, de alig lehetett észrevenni. Nem válaszolt. Az utóbbi időben, amióta egyedül volt, megszokta, hogy az emlékei között kutasson, egyre több és újabb mozzanat bukkant föl az életéből, szeretne volna látni a Sziklafejű arcát, de sötét volt, legalább valami eszébe jutna, gondolta fáradtan; a háború utolsó napja, a Sziklafejű azon a napon éppen ötven éves volt, a fehér üvegből kiitta a bort, felállt, magas volt, mint egy szálfa, vastag tenyere közé fogta az asszony fejét és megsókolta, az asszony szomorú volt, életében először nem sókolta vissza a Sziklafejűt, megborzongtak, és azt hitték: a másik nem borzongott meg.

A Sziklafejű gyanakodva a levegőbe szimatolt, de nyoma se volt az éterszagnak, felállt, kinyújtózott, az uja hegyével megérintette a mennyezetet, ez a mozdulat megnyugtatta, az autóbuszban az ablaknál ült, tulajdonképpen egy olyan autóbuszra kellett volna felülnie, amelyik túlmegy a vörösszínű hegyvonulaton, át a kékszínű meg a szürke hegyvonulatokon, az ország határán is átmegy, esetleg egyenesen Amerikába, milyen lehet egy országhatár, tűnődött útközben, mögötte van a világ, még sohase látott országhatárt, elképzelni se tudta, biztos ott is vannak kövek, gondolta, esetleg egy átlátszó, ezüstös folyó, vagy a sziklák, a sziklák életében ezer év semmit sem jelent, a sziklákat nem szokták megoperálni, esetleg csak szétrobbantani, és ez egészen más. A németekkel elmehetett volna, egy őrmester ócánjárókról, klasszikus vonalú épületekről, meg sok pénzről beszélt, azt mondta: a háborút nem lehet elveszíteni, a németek szeretnek építkezni, de a Sziklafejű félt a háborútól és otthon maradt, azután az autóbusz felkapaszkodott egy serpentinre, s a völgyben felbukkant a Sziklafejű faluja.

Megállt a falinaptár előtt, sokáig nézte a hétköznapiakat, meg a piros ünnepeket, mintha egy jelentősebb dátumot keresett volna, amikor el lehetne valamit kezdeni, azután az ujjával a levegőbe nyúlt.

- Egy hónap múlva tavasz lesz - mondta.

Az asszony a tűzhelynél ácsorgott, szórakozottan bámulta a fazékban karikázó vízgűrűket.

- Még szereted a tavaszt?
- Te nem?

Az asszony megrántotta a vállát, sokáig nem válaszolt.

- Mindegy nekem - mondta később.

A Sziklafejű leült az asztalhoz, a korsóból vizet töltött, ivott, pedig nem volt szomjas, állandóan az apróhirdetésre gondolt: lehetséges, hogy azért nem halt meg a műtét alatt, mert ezt az emeletes házat még fel kell építenie. Fellobanásszerűen kerítették hatalmukba az érzések, az addig ismeretlen mozzanatok egymásután bukkantak föl az életéből, amik ezelőtt sohase jutottak az eszébe, amiket átélt, s utána teljesen elmerültek, most jelentőséget kaptak, s az egész olyan volt, mintha az életben mindenre jutott volna ideje, csak éppen egy emeletes ház építésére nem. Tulajdonképpen mindig emeletes házat akart építeni. az is lehetséges, hogy már így született, csak sokáig nem tudta, hogy mit kezdjen a benne lévő nehéz és különös erővel. Egy kővér vízcseppel játszadozott, azután rányomta az ujját, s elmaszatolta a terítőt.

- Hol vannak a szerszámaim? - kérdezte.

Az asszony megfordult, hosszú ideig maga elé bámult, azután a Sziklafejűre, nem szólt, később a rostélyról lekotorta a hamut, gallyat tört, begyűjtáshoz készült, s biztosan tudta, hogy minden ott fog majd folytatódni, ahol a mentőautó megérkezése félbeszakította.

- Itt volt egy ember - mondta.
- Milyen ember?

- Egy sovány. Kerékpáron jött, azt mondta, ismer téged. Istállót akar építtetni. Majd eljön megint.

A Sziklafejű hallgatott. Az asszony meggyújtott egy szál gyufát, a vékony sárga lángot a rőzse alá tartotta.

- Mondtam neki, nem biztos, hogy elvállalod, mert lehet, hogy elmész a magas-építőkhöz. Mindenki odamegy - mondta, és a kis könnyű lángokat nézte.

A Sziklafejű közömbösen az asszonyra nézett, mintha egészen távoli rokona lett volna, könyörtelennek látszott, az arcára faragták a vonalakat; egy öreg, tapasztalt orvos széttárta a kezét és azt mondta: bizonyos sejtek hiányoznak, a Sziklafejű nem értette, hogy milyen sejtekről van szó, csak azt, hogy nem lehet gyerekük.

- Nagy munkát vállalok - mondta később.

Az asszony nem fogta fel a szavak jelentőségét, nem vette komolyan, amit a Sziklafejű mondott, az első házra gondolt, amit együtt építettek, egy szódás háza volt, a szódás minden délelőtt kiment a házhoz, körüljárta a falakat, mindent megtapogatott, mintha az egészet nem akarta volna elhinni, az asszony az állvány alatt állt, a téglát adogatta, egyszer a malter az arcába fröccsent, ott volt a szódás is, a Sziklafejű ekkor lehajolt, és egy ügyetlen mozdulattal letörölte az asszony arcát. A Sziklafejű öt héttel ezelőtt élet és halál között volt, a mentőautó vitte el. A két mozzanat között valami történhetett, amire elfelejtett figyelni, gondolta nyugtalanul az asszony, valami elszürkült, vagy lehet, hogy teljesen el is vészett.

Meg kellene mutatni neki az újságot, gondolta a Sziklafejű, de ez a gyengeség csak egyetlen pillanatot tartott.

Az asszony lenyomta a szobaajtó kilincsét.

- Megcsinálom az ágyat. Amíg nem voltál itthon, megszoktam a korai lefekvést.

A Sziklafejű mozdulatlanul feküdt az ágyban, mint egy ledöntött fa.

Az asszony a miatyánk után megszólalt.

- Tényleg nagy munka?

- Tényleg.

Azután nagy sötétség ereszkedett a szobára, a Sziklafejű teljesen magára maradt, türelmesen várta a reggelt. Az asszony egyenletesen szuszogott, legalább egy óra eltelt a kis szuszogásokkal, a Sziklafejű egyelőre nem tudott mire gondolni, azután feltámadt a szél, és a hideg, nyirkos szobában megmozdult a birsalmaszag. Öreg ház, könnyen bejön a szél, gondolta a Sziklafejű csüggedten, kimerült volt, de nem tudott elaludni, időnként felbukkant előtte egy nevetségesen vastag vonal, ami az eget elválasztotta a földtől, azután egy másik vonal, a betonépületek nyílegyenes homlokvonalai, azután egy név a bérjegyzéken, nem is volt barátja, csak szerettek együtt inni, azután egy arc, az arcból egy vonal, azután egy jellegtelen mozdulat; az egész olyan volt, mintha félt volna az életére gondolni. Egy részegség, legalább négy litert megittak fejenként, egy salakos udvar végében ácsorgott, a salak fölött erős klozetszag terjengett, a tanyasi lány sokáig vinnyogott a keze alatt, a fehér blúz átizzadt a mellén, azután valaki a háta mögé lépett és lezuhantak, amikor eszméletehhez tért, a vállá véres volt, s egy darab hiányzott a kabátjából. Azután egész nap esett az eső, egész nap egy golyószórót cipelt a vállán, egy ember bizonytalanul állt az agyagpart szélén, az agyag szürkességében megrázkódtak és ellustultak a fények, a vérnek is szürke színe volt, csak nem akarták elhinni, s összevissza hazudoztak, az a bizonyos ember időnként megfordult a tengelye körül, lehet, hogy nem is ember, gondolta megnyugodva, azután valaki megszólalt mögötte: nem látod, hogy felakasztották?

Az asszony egyenletesen szuszogott. Az elégedett emberek tudnak ilyen nyugodtan aludni. Tényleg nagy munka? A világ legnagyobb munkája. A Sziklafejű az apróhirdetést a párnája alatt őrizte, a párna nyirkos volt a test melegétől. Azután megjelent egy malteros kéz, mintha fenyegetőzőt volna, egy csontos, kötekedő kéz volt, de az is lehet, hogy integetett valahonnan, mintha a barátja lett volna. Feltűnően kevés barátja volt, eddig ez nem is tűnt fel neki, most kissé különösnek lázott. Az-

után megjelentek a kőművesek, gyanakvók voltak s durvák, lenézték a művezetőket és az autókat, gorombán leorditoztak az állványokról, mintha egy idegesítő érzéstől akartak volna megszabadulni, és fehér por lebegett körülöttük. A Sziklafejú szeretne volna tudni, hogy közülük ki építette fel az emeletes házat. Lehet, hogy senki, de lehetséges, hogy titokban mégis felépítették, tűnődött.

A tenyerével megtörölte az arcát, az arca izzadt volt. Az ablak alatt egy szekér nyikorgott. Legalább tíz mázsa van rajta, gondolta, legalább ezer szekér van a világon, lehet, hogy ennél sokkal több. Volt egyszer egy szekér, lassú, óvatos ívben kanyarodott ki egy klinika udvaráról, az udvar elhanyagolt volt és hideg. Esethete az eső, nyögött a fuvaros, a Sziklafejú dermedten állt az anyja mellett, a boncház mögött, az éjjeliőr később leoltotta az udvari villanyokat, gyakorlottnak látszott, mintha nem az első eset lett volna, más ezt nem csinálná meg két liter pálinkáért, mondta, azután a fuvaros kiment a kapuhoz, körülnézett, éjszaka volt, azután intett, hogy minden rendben van. Jöjjön valaki velem, aki felismeri, mondta az éjjeliőr, a Sziklafejú anyja megborzosgott, és a kendőjével eltakarta az arcát. Majd én, mondta a fuvaros, és feltartotta a kezét, azután kinyílt a fekete vasajtó, s kicsapott a formalinszag. A Sziklafejú apját egy furcsa, idegen betegség ölte meg, a faluban mindenfélét összesuttogtak az apjáról meg a betegségéről, valaki azt mondta: hazugság az egész, mert vérbajos volt. A halált megtelefonálták a plébániára, másnap a Sziklafejú anyja megjelent a klinikán, hogy hazaviszi a halottat, s otthon tisztesség szerint eltemetteti, de a klinikán azt mondták: ez nem olyan egyszerű, szigorúan be kell tartani az egészségügyi előírásokat: a bádogkoporsó ennyi, a hullaszállító koci ennyi, a személyzet ennyi, ez meg ez meg ez: összesen ennyi. A Sziklafejú anyjának nem volt pénze, egy egész délelőtt a templomban ült, mert tudta, hogy a halottat el kell majd lopni, nem tehet mást. Megfogadta a fuvarost, a fuvarost nem érdekelték a részletek, jól ismerte az éjjeliőrt, s tudta, hogy pálinkával ki lehet fizetni. Az ügyész azt kérdezte a tárgyaláson: miért tették? A Sziklafejú anyja azt mondta: fel akarták boncolni. Az ügyész meghökkent, és azt kérdezte: nem gondoltak arra, hogy egy halottat csak úgy, de erre a kérdésre senki se válaszolt.

Legalább negyven év telt el azóta, azután megjelent előtte az apja, a keze fehér volt és ráncos, mintha egy kemencében kiszáritották volna: így látta utoljára. Az apja barátai azt mondták a konyhában, hogy százhusz kilót a feje fölé tudott emelni, ebben a helyzetben ez kínosan neveltségeseznek hangzott, az apja közben a szobában feküdt egy deszkaágyon, hosszasan, áthatóan figyelte maga körül az embereket és a tárgyakat, végül a tanító döntötte el az apja sorsát, kórházba kell vinni, mondta. A Sziklafejú nem szeretett az apjára gondolni, mert először mindig ez a különös, viaszszerű helyzet jutott az eszébe, s ilyenkor az apjával szemben érzett tiszta és szemérmes érzések hanyagul szétszilálódtak, mindig megzavarták ezek az érzések, s érezte, hogy egészen más ember lett belőle, mint amilyent az apja szeretett volna. A Sziklafejú egy ideig forgolódott, szeretett volna megszabadulni az apja emlékétől, behozhatatlanul elmulasztott valamit, s így kínosan rövidnek látszott az az idő, ami még előtte volt, azután elaludt, de az álma nyugtalan volt, mint a nagy események előtt álló embereké, és egész éjszaka semmi sem tudott pontosan kirajzolódni előtte, amire reggel esetleg visszaemlékezhetett volna.

Azután megnyomta a csengőt, a csengő gombja mint egy különös, csontszínű szem nézett le a kapuoszlopról, a Sziklafejú izgatott volt, napok óta furcsán és bizalmatlanul viselkedett, a nagy áramszerű légrétegekbe bemerészkedő madarak szoktak ilyen bizalmatlanul viselkedni, időnként megpróbálta maga elé képzelni az embert, aki feladta a hirdetést, nagy fényes teste lehet, mint egy hálnak, gondolta kimerülten, azután felült az autóbuszra. Megnyomta a csengőt, kinyílt a málnaszínű ház ajtaja, s kilépett az ember, aki feladta az apróhirdetést; csunya volt és barátságtalan, erős, csontos alakja érdekes módon szinte teljesen áttetsző volt, kissé húzta az egyik lábát, de csak annyira, mintha átmenetileg egy könnyű kis fáradtság kerítette volna a hatalmába. A Sziklafejú egy ideig a kapu előtt álldogált, egyik lábáról a másikra, arra várt, hogy valamitől majd egy elegáns mozdulattal meg fog szabadulni, egészen

furcsa ez a hasonlóság, gondolta idegesen, s minden, amit ezzel a találkozással kapcsolatban előre elképzelt magának, pillanatok alatt megváltozott.

– A ház miatt jöttem – mondta az ebédlőben.

A másik bólintott, hideg, kék csillogású szemével sokáig nézte a Sziklafejűt, mintha egy lassú, kormos gőzhajó után bámult volna a folyóparton, rozsdás, lenyírt emberfejek jutottak az eszébe, egy iparvasút az országút felett lomha, piros bauxit-felhők, a mély, lavórszerű völgyek nyomasztó és szervezett geometriája, piros kövekből kellene felépíteni a házat, gondolta tűnődve, kifürkészhetetlen volt és ideges, a helyzet ura akart maradni, végül is mindannyian ellenfelek vagyunk, gondolta később megnyugodva, azután benyúlt a szekrénybe, s egy fehér üvegben pálinkát tett az asztalra.

A Sziklafejű megrezzent. Az orvos felemelte az ujját, ideges, zongorista ujjá volt és azt mondta: egyetlen kortyot se! Élettelen, az áramütésre emlékeztető állapot volt, elég sokáig tartott, azután a Sziklafejű maga elé tartotta a tenyerét, s furcsán, kesernyésen nevetett.

– Nem szeretem.

– Azt mondják, hogy a jó köműves szereti a pálinkát.

A Sziklafejű megnyalta a szája szélét, a nyelve szivacsos volt, körülnézett, mintha keresett volna valamit a homályos, kissé nehézszagú szobában, nem mert a sántára nézni, attól félt, hogy egyetlen pillantással mindent elárulhat, eszébe jutottak a részeg nótázások és a széktörések, legalább ötezer liter bort megittam az életemben, gondolta tehetetlenül, pálinkát sokat, átkozott helyzet volt, mintha jéghideg sodrású folyóban fuldokolt volna, egyszer leittatták a halászok, én vagyok a halászlegény, én járok a víz tetején, énekelte torkaszakadtából, azután elkötötte az egyik ladikot, nem tudsz átmenni, mondták a többiek, ő ekkor beült, a halászok részegen röhögtek a parton, azután a sodrás kihúzta a kezéből az evezőt s elvitte, nem falazóléc ez, röhögtek a halászok a parton, a Sziklafejű ekkor még a part közelében volt, öreg folyó, öreg folyó, olyan öreg, hogy már hal is alig van benne, gondolta kötekedve, s halkan felnevetett, azután a sodrás elhúzta a ladikot a part közeléből, vitte egy ideig, könnyedén és fölényesen, mintha meg akarta volna leckéztetni, a Sziklafejű ekkor lefeküdt a ladik fenekébe, s reménytelenül ordított: segítség, segítség, azután két kilométerrel lejjeb kifogták a révészek. A Sziklafejű ideges volt és szomorú, mert ezt az egész nagy, imbolygó emléket egyetlen fejrándítással megtagadta.

– Rosszul mondják.

Egy ideig hallgattak, azután a santa eltette a pálinkásüveget.

– Olvasta a hirdetést?

Farkasszemet néztek: az albérlők, az ágyrajárók, a handlék meg a vénkisasszonyok szokták az apróhirdetéseket böngészni, gondolta a Sziklafejű, s valami fölényesen megvillant a szemében.

– Az újságban is tetszett hirdetni?

– Nem titok ez.

– Tényleg nem titok – morogta, s megint furcsán, kesernyésen felnevetett.

A santa leült egy bőrfotelbe, a fotel kopott volt, figyelmesen, de nem udvariatalanul nézte a Sziklafejűt, szabálytalan, felülről keskenyedő arcát, hideg, határozott vonásait. Az ilyen könnyen, lelkiismeret furdalás nélkül tönkreteszi az embert, tanács-talan volt: tulajdonképpen kicsoda ez az ember, ki küldte, honnan jött, s egyelőre mit lehet vele közölni?

– Sok házat épített? – kérdezte.

– Sokat.

– Emeleteset?

– Azt is.

– Hol?

A Sziklafejű habozás nélkül mondott néhány városnevet, ami pillanatnyilag eszébe jutott, nem volt lelkiismeretfurdalása a másikkal szemben, a lelke mélyén tisztán érezte, hogy tulajdonképpen nem hazudik, hiszen építhetett volna emeletes házat, kettőt, tizet, huszat, százat is, és akkor ez lett volna a százegyedik, ha egyáltalán: eljött volna ide alkudozni. Azután elfordította a fejét, az első pillanattól kezdve zavarta a közöttük lévő hasonlóság, és szeretett volna valamit felfedezni, ami az ő javára billenthetne volna a helyzet egyensúlyát. Valamivel feltétlenül rokonszenvet kellene ébreszteni benne, gondolta, s talán emiatt érezte időnként úgy, hogy egy idő óta tulajdonképpen ő is szokott sántítani, csak valamilyen oknál fogva ezt eddig nem vette észre.

– Ismerik magát a pártnál?

A Sziklafejű elmosolyodott.

– Miért?

A sánta nem válaszolt, nagyon hosszú csend következett, abból a fajtából, amikor az ember nem tudja pontosan eldönteni, hogy mire gondoljon, mit kellene a legsürgősebben tisztáznia, s csak ül, magába mélyedve, mintha halálosan kifárasztották volna.

– A múlt héten azt kérdezték tőlem, hogy minek nekem ez az emeletes ház – mondta később, benyúlt a kabátjába, mintha egy fontos igazolványt akart volna kivenni a zsebéből, s az arcán szomorúan mozogtak a ráncok. – Hatvan éves vagyok. Egész életemben jelentéseket körmöltem. Malomellenőr voltam, nyeltem a lisztport, azután a feleségem örökölt nyolc hold szőlőt a hegy déli oldalán, attól kezdve jobban ment. Egyenben vettem három pár muraközit, meg három sörgyári stráfkocsit, és bérbeadtam egy fuvarosnak, gondoltam, fordítok valamit a pénzünkön. Három év múlva nem volt se kocs, se ló, se pénz. A fuvarost elvitték munkaszolgálatra, zsidó volt, azóta se láttam. Tavaly azt mondta valaki, hogy meghalt egy bombatámadásnál.

– Mindenkinek van egy keresztje – mondta a Sziklafejű, s megérezte, hogy ennél többet nem szabad mondani.

A sánta feltápáskodott a bőrfotelből, nem szabad az életével foglalkozni, gondolta, azután az ablakhoz ment, kinézett, egy madár árnyéka repült át az ablak előtt, s a párkányon egy nagy, feketetestű bogár mászott.

– Van felszerelése?

– Van.

– Egy ilyen emeletes házhoz sok minden kell.

A Sziklafejű felnézett, valami idegesen átsuhant a testén, hidegfényű szeme alig észrevehetően megremegett.

– Minden van, ami kell – mondta, azután kelleniül felhúzta a vállát, mintha az egész valójában nem is érdekelte volna túlságosan, s míg beszélt, időnként fölnyenesen csámcsogott. – A háború előtt nekem is több volt. Villanydarú, szállítógépek, erős állványok, meg ez, az... Tíz ilyen emeletes házat is felépíthettem volna egyszerűen. Annyi állványbakom, meg pallóm volt, hogy amikor bejöttek az oroszok, a tábori konyhájuk egy hétig abból tűzelt.

A sánta egy ideig az emlékezetében kutatott, lehet, hogy találkoztunk már valahol, csak elmosódott az arca, tűnődött, a villanydaruk meg a transzportőrök megnyugtatták a fantáziáját, tényleg, van ebben az emberben valami egyszerű elegancia, amit eddig érthetetlen módon nem vettem észre, gondolta megkönnyebbülten, azután felállt.

– Behozom a rajzokat – mondta.

A Sziklafejű hátrakulcsolt kézzel állt az asztal mellett.

– Ki csinálta?

– Az unokaöcsém. Tervezőmérnök Pesten.

– Szép, tiszta munka.

A sánta végigsimított a terveken, kiigazította a gyűrődéseket.

– Őt szoba. Három a földszinten, kettő az emeleten, hozzá a konyha, a fürdőszoba, üvegezett előszoba, az emeleten egy erkély...

A Sziklafejű magáról megfélelkezve bámulta a rajzokat, mint egy öreg hajótörött a felbukkanó szárazföldre, egyszer álmában megjelent előtte egy nagy, kivilágított ház, ő éppen tüzet rakott a munkásszálláson, a ház megállt előtte, egyemeletes volt, udvariasan meghajtotta magát, barátságosan mosolygott és megkérdezte tőle, hogy mit fog főzni vacsorára, az a nagy, kivilágított ház pontosan olyan volt, mint ez a ház a tervrajzon, mintha ikertestvérek lettek volna, az is lehetséges, hogy pontosan ennek a sántának a házát álmondtam meg, gondolta izgatottan a Sziklafejű, rákönyökölt a tervekre, vastag, görcsös ujját végighúzta a fekete vonalakon.

– Harmincezer téglá, huszonöt mázsa mész, ötvenmázsa cement, a tetőre háromszoros bitumenréteg, kátránypapír, a legtetőjére vékony kavicsbeton...

Felnézett.

- Bitument meg kátránypapírt mostanában nem lehet kapni.
- Mindent beszereztem.
- Bitumen is van?
- Minden.

A Sziklafejű egy ideig hallgatott, egyelőre a fellélegzés meg a bizonytalanság érzése keveredett benne, még egyszer megnézte a rajzokat, azután visszaült a bőrtelbe, a falujára gondolt, sohase szerette olyan forrón és tisztán, mint az anyja, vagy a komor, hallgatag férfiak, meg lehet fulladni abban a szikkadt, kavicsos völgyben, gondolta, egyetlen utca, négyszázötven zárkózott lélek, a nagy tó messze van onnan, a hegyek még a szagát is átszűrlik: egy pap, egy bábaasszony, két tanító, negyven bányász, télen, nyáron gyalog szoktak átjárni két hegy között a bauxitbányába, száz paraszt, akiknek a szívük is kavicsból van, meg egy kőműves.

– Költségvetést kell csinálni – mondta.

– Mennyi idő kell hozzá?

– Ha sürgős, három nap.

– Sürgős.

A Sziklafejű hátradőlt, s finom, üzleti fölénnel mosolygott.

– Nem nagy munka egy ilyen költségvetést megcsinálni, gyakorlat kell hozzá.

– Nyáron szeretnék beköltözni.

– Ha sziklás az altalaj és robbantani kell, akkor lehetséges, hogy valamivel tovább tart.

A sánta rátenyerelt a rajzokra, úgy érezte, mintha valamitől kíméletlenül el kellett volna szakadnia, pedig megnyugtatták a Sziklafejű számai: harmincezer téglá, huszonöt mázsa mész, ötven mázsa cement, kevés eltéréssel az unokaöccse is ilyen számokat mondott, mégis egész idő alatt volt valami oldhatatlan feszültség közöttük, összeszedte a rajzokat, kedvetlen volt, az egész házat a hóna alá göngyölítette, mind a ketten észrevették ezt a mozdulatot, egy pillanatig arra gondolt, hogy egyelőre az asztalon kellene hagyni a rajzokat, azután idegesen ránevetett a Sziklafejűre.

– Nem érdemes nagyon eltenni, ugye?

Egy kinyitott vízcsap hangja hallatszott. Más is tartózkodik a házban, gondolta a Sziklafejű, eddig azt hitte, hogy teljesen egyedül vannak, azután felnézett, a győztesek lassú, megfontolt nyugalmával.

– A tervek nélkül nem tudom megcsinálni a költségvetést – mondta.

Egy ideig izgatottan számolta a napokat, húsz nap, azután harminc, azután negyven: olyan, mint a bibliában, gondolta a Sziklafejű kissé meghatódva, egy ideig minden napnak jelentősége volt: megcsinálta a költségvetést, benyújtotta, elfogadták, elintézte a különböző hivatalos engedélyeket, a hetipiacokon napszámosokkal tárgyalt, fuvarasokat fogadott, az anyagokat az építkezés színhelyére szállíttatta, a telek szélén egy vadonatúj deszkabódé állt, egy tenyéralakú, iszapos tó mellett, ott volt már a cement, a téglá, a mész s a kölcsönkért csigák, kötelek, állványbakok, keverő- és hordóládák. A Sziklafejű előkészületeiben volt valami ösztönös magabiztosság, pontosan erre született, amit csinál, semmit sem vitt túlzásba, nem engedte kizökkenteni magát, tudta, hogy nagyon sok függ az erőbeosztástól, esténként nem zuhant kimerülten az ágyba, s elalvás előtt higgadtan át tudta gondolni a másnapi teendőket. Időn-

ként becsukta a szemét, ilyenkor magára hagyatottnak érezte magát, s mindig feltette a kérdést: hogy meg tudna-e halni az emeletes ház miatt, biztos, hogy meg tudnék halni, gondolta, de érezte, hogy ez kevés, tulajdonképpen semmi.

A sánta húsvét után a málnaszínű ház előtt ült egy hintaszékben, s egy háború előtti folyóiratot lapozgatott.

– Mikor kezd? – kérdezte.

A Sziklafejű a lába elé nézett, s egy ideig a kavicsokat rugdosta. Azt se mondta, hogy üljek le, gondolta sértődötten, azután mondani akart valamit a kőművesekről, a háború előtt ilyenkor a darálómalom előtt szoktak ácsorogni, s meglátszott rajtuk a fárasztó tél, de semmit se mondott, ideges volt, s egyik lábáról a másikra állt, a kavics fölött lebegett.

– Az este szerződöttem egy kőművest – mondta később.

A sánta nem válaszolt.

A kőműves az ágyon könyökölt, három hét alatt ez már a kilencedik volt, barna, gombtalan ingben, a melléről kilátszott a deres szőr, a dereka körül elrendezte a dunyhát, megcsapkodta benne a tollat, a lábát behúzta az ágy széléről, könnyed, repülő mozdulattal eldobta a cigarettát, elolvasta az apróhirdetést, azután hanyagul megrántotta a vállát.

– Mit csináljak én ezzel?

A Sziklafejű az ágy végénél állt.

– Elvállaltam.

– Te?

– Arra gondoltam, hogy ketten felépíthetnénk.

Kegyetlen volt a csend. A Sziklafejű várt, egyelőre nem volt ideges, közben eszébe jutott egy sötét tónusú kép az újságból, amit a szemüvegestől kért kölcsön, a képen egy hajó éppen oldalra dőlt, fotoriporterünk a katasztrófa pillanatában, olvasta a kép alatt, a hajó körül sima volt a tenger, s közben a csend, tulajdonképpen észre sem vette; olyan lett, mint egy nyirkos, átázott ruha, amit valamilyen oknál fogva nem lehetett levenni.

– Mondj már valamit!

A kőműves a fal felé fordult, s esküdni mert volna, hogy valami megroppant a közelben, vagy esetleg bennük, tompán és váratlanul, mint a jég.

– Nem lehet – mondta.

– Húsz forint órabért adok.

A kőműves hallgatott.

– A társam lehetsz.

A kőműves hallgatott.

– Mondj már valamit!

– Hétfőtől kezdve a magasépítőkhöz megyek, bevittem hozzájuk a munkakönyvemet.

A Sziklafejű megállt a piactér szélén, reggel volt, egy nagy sárga épület emeletén egy hivatalszolga az ablakokat nyitogatta, a kilencedik kőműves a fal felé fordult, s egész idő alatt nem lehetett látni az arcát, gondolta a Sziklafejű, azután átvágott a szekerek, a leterített, bóbiskoló lovak és a kékfényű tejeskannák között. A jó kőművesek meghaltak, akik még életben vannak, azok a magasépítőkhöz járnak, mondta a kocsmáros elgondolkozva, s megpróbálta átérezni a helyzetet, azután egy fuvarosnak kimérte a nagyfröccsöt, valahonnan ismerős volt neki a Sziklafejű, állandóan odanézett a vaskályha mellé, ahol ült, honnan ismerem ezt az embert, tűnődött a kocsmáros, azután megint a karjára terítette a kockás szalvétát.

– Milyen munkáról van szó? – kérdezte.

– Emeletes ház.

– Állami?

– Családi.

A kocsmáros kifordította a tenyerét.

– Az állami vállalatához mennek.

– Azt én is tudom – mondta a Sziklafejű, a málnaszörpöt az asztal szélére tolta, még hozzá se nyúlt, várta, hogy a kocsmáros mégis mond valami megbízhatót, a kocsmárosok mindent tudnak, gondolta: kinek mennyi pénze van, kinek mit szoktak ott-hon főzni, ki veri meg a feleségét, ki mennyit tud meginni, s ki hol dolgozik.

– Esetleg mondhatnék valakit – mondta később a kocsmáros.

– Hol lakik?

– A vasút mögött a közúznál. Ő is mehetne a magasépítőkhöz, de nem szeret vidékre járni.

– Hogy dolgozik?

– Mint egy művész.

– Részezes?

Egy ideig csend volt.

– Az ősszel egyszer keresztbe feküdt az országúton, de valaki lehúzta az árokba – mondta a kocsmáros, és közben intett a fuvarosnak, hogy rögtön megy. – Utána hat hétig feküdt a kórházban. Szerencsés ember, ez biztos.

A Sziklafejű megborzongott, megpróbálta maga elé képzelni a kőműves részegségét. A szerencse kevés egy emeletes házhoz, gondolta, a fuvaros megtörölte a száját, kért még egy fröccsöt, a kocsmáros kimérte, langyos, szalmaszínű fröccs volt, a kocsmáros elmosta a poharakat, megtörölte a kezét, azután a Sziklafejű áthajolt a pulton, a szája fehér volt és keskeny, mintha átfázott volna.

– Mondja meg annak a kőművesnek a címét.

A kocsmáros legyintett.

– Nem kell oda cím, utca sincs ott. A közúzó alatt lakik egy szürke házban, a környéken mindenki ismeri.

A hivatalsszolgának tömött, szürke bajusza volt, összenyomódott tányérsapkája, s minden ablakból kinézett a piacérre, a piac szélén a kosárfonóknál egy ember keresztezte a Sziklafejű útját, vegye meg ezt a kabátot, isten bizony kenyérre kell, mondta panaszosan, a Sziklafejű ránézett a kabátos emberre, s tudta, hogy hazudik, a gyógyszerészár előtt megkérdezte, hogy melyik úton kell menni a közúzóhoz, a templom felé, amerre a köfelhőket látja, mondták. Ez lesz a tizedik, gondolta a Sziklafejű izgatottan, azután elindult, délelőtt volt, az árnyékok éles szögben metszették át az utcát, az egyik ablakban egy madárszerű öregasszony könyökölt, a levegő fehér volt s kissé fülledt, azután a Sziklafejű megállt a templom előtt, imádkozni kellene, gondolta, és csak a lelke mélyén érezte, egyelőre megfoghatatlanul, hogy tulajdonképpen egy makacs, leküzdhetetlen emlék mozdult meg benne, az ilyen emlékekben szokott átfázni s lelkileg könnyen összeroskadni az ember. Egy ideig a templom bejárata előtt ácsorgott, lehet, hogy az isten ilyenkor hallgatja meg legszívesebben az imádságokat, gondolta, azután hirtelen elhatározással bement a templomba, az ujját bemártotta a szentelt vízbe, keresztet vetett, előre ment egészen a templom közepéig, azután beült az egyik padba. A makacs, leküzdhetetlen emlék megint megmozdult benne, a nagy izzadt lány a vasúti árok meg a vonat között lebegett, a levegő szinte csillogott a tisztaságtól. A Sziklafejű a padra hajtotta a fejét, aki ide bejön, az csak ide akar bejönni, gondolta, s gyámoltalannak érezte magát, a régi imádságokat tulajdonképpen már elfelejtette, s ami az istenből meg a szertartásokból pillanatnyilag eszébe jutott, az elsősorban az otthoni templom volt a lábfújtatós orgonával, a meszelt falakkal, s a márvány táblával, amire rávésték a falu háborús halottainak a névsorát, meg az elviselhetetlenül közömbös pillantásokat, amikkel a jobb- és a baloldali padosorok időnként végigmérték egymást, ő mindig a hátsó oszlop mögött állt, összekulcsolt kézzel, s imádkozott, hogy egyszer majd neki is legyen egy számozott helye a hatodik, esetleg a hetedik sorban, s ha egyszer valamilyen oknál fogva nem tud majd megjelenni a vasárnapi misén, ez a hely minden körülmények között üresen marad. Azután megint felbukkant a nagy izzadt lány, a Sziklafejű a háború alatt volt utoljára templomban, kint zuhogott az eső, teljesen egyedül volt, mint most, a hátsó oszlop mellett letérdelt a köré, s hosszan imádkozott, hogy azon a bizonyos állomáson még egyszer álljon meg a rozsdaszínű szerelvénnyel, még egyszer vigyék el a fiatal-

embereket ezzel a vonattal, s a nagy izzadt lány még egyszer lebegjen ott a vonat és a vasúti árok között, könnyedén és tisztán. Ne vigyék el az öcsémet, ne vigyék el az öcsémet, nem bántott az senkit, kiáltozott a lány, az altiszt egy idő múlva elzavarta az állomás elől, a lány megkerülte a vonatot, egy ideig a vagonok mellett szaladgált s az öccse nevét kiáltozta, időnként az egyik vagonból kinyúlt egy kéz, mintha integgett volna, azután az egyik ör megunt a lány szaladgálását s feltartóztatta. Az ör fiatal volt s magabiztos, meg akarta csókolni, a lány egy ideig idegesen hadonászott, azután sírvafakadt, azután már csak szífogott, elfordította a fejét, az arca a nyakáig, vörös volt, s ügyetlen mozdulattal bólintott, ahogy csak a tisztalelkű lányok tudnak ilyen helyzetben bólintani, azután elindult a vasúti árok mögött húzódó bozótos felé. Időnként visszanezett a rozsdaszínű vonatra, a fiatal ör az egyik vagonhoz támaszkodott, s röviden intett, ahogy az ember egy elintézett dolgot szokott tovább lendíteni. A lány átkelt a kavicsos vasúti árkon, a kavicsok zizegve a lába után gurultak, a Sziklafejtől ott feküdt a bozótban, közel az árokhoz, a közelben egy katonai építkezésen dolgozott, ebédidő volt, mindent látott a helyzetből, biztos nem idevalósi a lány, gondolta, s időnként érezte, hogy férfiasan közbe kellene avatkozni, ez lett volna a legbecsületesebb, de nem tudott határozni. A vízfordó gyerek percekben belül meg fogja rángatni a kolompot, gondolta, s vissza kell menni az építkezésre, a legfelső állványzaton ott áll majd a munkavezető, s szokása szerint a betonkeverő dobok forgását figyeli, azután megjelent a fiatal ör, megtapogatta a lányt, nem vagy beteg? kérdezte tőle, de a lány nem értette pontosan, hogy miről van szó, közömbösen vállalt vont, a katona elkezdte lerángatni magáról a nadrágot, s idegesnek látszott. A Sziklafejtől néhány méter távolságban feküdt a bozótban, a homokra tenyerelt, kissé felfemelte a fejét, a gyomra táján egy ideges, oldhatatlan görcs keletkezett, minden szót pontosan hallott, s minden mozdulatot szemmél tudott kísérni. Amióta az orvos közölte vele, hogy nem lehet gyereke, minden, ami test és test között történhetett, az az ő szemében tulajdonképpen egy kínosan fölösleges folyamattá változott, ha a férfiak a testekről beszéltek, ő elfordult, s valami elfoglaltságot keresett magának, a felesége helyett pedig állandóan a legénykori szénaágyakra meg a nagymellű lányokra gondolt, akik le se feküdtek, csak a szoknyájukat húzták fel. Az ör azután a lány ruháját kezdte el rángatni, a lány arca fehér volt, az öcsém, nyöszörögte s a kezével eltakarta a testét. Ennek is szép nagy melle van, gondolta a Sziklafejtől izgatottan, közben a vízfordó megrázta a kolompot, de a Sziklafejtől ezt már nem hallotta, azután a lány hanyattfeküdt, s tehetetlenül széttárta a lábát. A Sziklafejtől visszanyelte a lélegzetét s nézett, mintha minden mozzanatra nagy szüksége lett volna, azután az egésznek vége volt, mintha csak egyetlen pillanatig tartott volna. A katona azt mondta a lánynak, hogy egyelőre maradjon a bozótban, majd ha int neki, akkor jöjjön, először megkeresi a fiút s az lesz a jel, hogy a katona felmászik a fékezőfülkébe és feltartja a kezét, de a fiatal katona nem jelzett, pedig a lány egész idő alatt mozdulatlanul figyelt, mint egy érzékeny vad, később kihúzódott a vasúti árok szélére, de a katona nem jelzett, azután a lány odament a vonathoz, kiáltozott, belekarmolt a fiatal ör arcába, az altiszt elzavarta, a lány visszament, leült a vonat mellé és keservesen zokogott. Később valaki a levegőbe lőtt, majd SS-legények jelentek meg az állomáson, azután a vonat estefelé elment. A lány egy ideig kisírt szemmél üldögélt a vasúti árok szélén, később egy pályamunkás haladt arra, megállt a lány mellett, volt valakije a vonaton? kérdezte, de a lány nem válaszolt, fel se nézett. Nem sokat tudott még az életből meg a világból, mert fiatal volt, s ez az állomás volt eddig a legtávolabbi pont, ahová az életben eljutott, s így inkább csak a lelke legmélyén érezte meg, hogy mi történt. Az éjjeliőr már meggyújtotta a villanyokat az építkezésen, amikor a Sziklafejtől a bozótban lehúzta maga mellé a nagy izzadt lányt, ez volt az első idegen nő a házasságában, de inkább valami furcsa, elégedetlen düh érzése töltötte el, mint a büszkeség, mintha valamitől meg akarták volna fosztani. A lány nem ellenkezett, átmenet nélkül adta meg magát, csak úgy érezte, mintha egy finom homokréteg száradt volna a bőrére, azután ezt is megszokta, a befejezés előtt még arra gondolt, hogy biztosan sok nője lehetett a Sziklafejtőlnek, a Sziklafejtől közben ösztönösen igyekezett mindent úgy csi-

nálni, mint a katona, azután rádőlt a lányra, mint egy zsák, s egy pillanatig arra gondolt, hogy ha van isten, akkor most felcsinálja ezt a nagy szőke lányt. A műtét után, a legválságosabb órákban, amikor félig ájultan feküdt az ágyon, állandóan ez a lány bukkant fel előtte a nagy éterszagú homályból. Lehet, hogy tényleg lett egy gyereke tőlem, gondolta a Sziklafejű a padban, felemelte a fejét, körülnézett, mintha egy életveszélyes támadást élt volna át, mozdulatlanok voltak a hideg, fehér gyerityák, az oszlopok, a lépcsők, a szárnyas, repülő mozdulatú angyalok, meg a csend. Ott van az isten, talán már észre is vett, gondolta, azután bűnbánóan visszahajtotta a fejét.

– Nem akarok messze menni, csak tíz métert fölfelé – motyogta félhangosan.
– Ez csak egy kis ugrás. Lapos, bitumenes tetővel, vékony kavicsbetonnal.... Tudom, hogy egy ilyen nyomorultnak, lejárt már az ideje, tudom, hogy más világot hoztál a nyakunkra, meg házgyárak is vannak...

A sekrestyés a rézpersely nyelével meglökte a hátát.

– Mit csinál maca itt?

A Sziklafejű összeresztette. Egy pillanatig az oltárra nézett, mintha segítséget akart volna kérni, a sekrestyés elzavarta az istent, gondolta dühösen, azután felállt, a pad mellett térdet hajtott, s anélkül, hogy egyszer is ránézett volna a sekrestyésre, kiment a templomból, s csak szemének szürke, fátyolos csillogásán lehetett észrevenni, hogy nagy, céltalan fáradság nehezedett a lelkére.

Azután hosszú idő telt el.

A Sziklafejű napjai különös módon három lelkiállapotrak bomlottak szét. Minden reggel hatkor megjelent az építkezésen, az építkezést egy idő óta önmagában megmagyarázhatatlan oknál fogva egyre kevésbé tudta kézben tartani, ha felnézett a házra, vagy becsukta a szemét: állandóan maszatos bérkaszárnnyak, meg huzatos középületek bukkantak föl előtte, s a ház, amelyik álmában egyszer udvariasan meghajolt előtte: elveszítette a jellegzetességeit, pedig erkélye is volt, gondolta a Sziklafejű, de ebben nem volt egészen biztos, mert az álomház egy idő óta teljesen eltűnt, mintha megsértődött volna. Reggelenként, amikor a Sziklafejű kiment az építkezésre, mindig volt benne valami a felfedezőik izgatottságából, s amíg a kőműves a közúztól, meg a napszamosok megérkeztek, ő jelentéktelen kis elfoglaltságokat keresett magának, mintha ezzel az izgalmakat akarta volna levezetni: összeszedte a szétdobált hulladékfát, rávert a ácskapcsokra, tisztára kaparta a keverőládát, s közben a lelke mélyén azt szerette volna, ha az egész építkezés olyan érzést kelt az emberekben, mintha nem lett volna kezdete, s nem lehetett volna előre kiszámítani, hogy mikor fejeződik be. Napközben keményen s állhatatosan dolgozott, időnként ráhajolt egy zsinórra, összehúzta a szemét, a zsinór végén egy ólomsúly lógott, ebben a falmagasságban plusz-mínusz két centi eltérés lehet, gondolta, időnként végignézett az embelein, a kőművesen meg a napszamosokon, nem értette, hogy egyik sem panaszkodik, néha lent az udvaron az egyik napszamos elkáromkodta magát, egy széptestű, fésületlen fiatalember, hogy lazák a trepnin a kapaszkodó lécek, de a többi hallgatott, a Sziklafejű állandó idegfeszültségben dolgozott, megfogalmazni nem tudta, csak ösztönösen megérezte, hogy valamit görcsösen rá akar erőszakolni az építkezésre, de minden igyekezete hiába való volt. Az esték is megváltoztak, az építkezés megkezdése előtti biztonságos esti erőbecstások megszűntek, az egész tulajdonképpen egy hideg gyötrelmelem volt, mintha nem lett volna biztos abban, hogy a ház majd reggel is ott lesz a helyén, a tenyéralakú tó partján. Különböző lehetőségek jutottak eszébe, ilyenkor megborzongott, mint egy magára hagyott gyerek, nem értette, s így nem is tudta, hogy sokkal nehezebb valamit abbahagyni, mint befejezni, s ahogy épült a ház, természetesen fegyelmeztetett, szinte tégláról téglára, a boldogság s az elégedett könnyedség helyett egyre inkább a nagy kíméletlen fáradságokat érezte.

A kőműves, aki a közúznál lakott, a fehér köfelhők között, egykedvűen kapargatta a szerszámaikat az állványon, az ebédidőt várta, s legjobban annak örült volna, ha a napszamosok valamilyen oknál fogva csak ebéd után hozzák fel a maltert. A kőművest nem izgatták fel a Sziklafejű kis rendszabályai, igyekezett mindent szakszerűen fegyelmeztetetten megoldani, mert nagyon régen volt, amikor egy kőműves-

mester kiment érte a közúzóhoz, állandóan arra a jelenetre gondolt, amikor a Sziklafejú bemondta az órabért, ez a világ vége, itt a közúzónál mondta neki, mintha figyelemztetni akarta volna, de lehet, hogy ez még az órabér előtt volt, gondolta a kőműves, s csaknem teljesen biztos volt abban, hogy a napszámósok ebédig már nem hozzák fel a maltert az állványra. A kőműves az építkezés ideje alatt egyszer késett el, a május elsejét követő reggel. Barátságos, kék nap volt, a közúzót karbantartás miatt néhány napra leállították, egyébként biztosan felébredt volna. A Sziklafejú reggel hétkor leült az egyik malterosláda szélére és várt, a napszámósokat leküldte az udvarra, igyekezett megnyugtatni magát, hogy tulajdonképpen jobb így, az ünnep előtti napot kifizeti a megállapodás szerinti órabérrel, azután vége, egyedül marad, este elmegy majd a közúzóhoz, gondolta, s a pénzt szó nélkül az asztalra teszi, ennyi elég, azután a házak között megjelent a kőműves, vállára terített kabátban, nem sokkal múlt fél tíz, tetovált mellén nyitva volt az ing, s a kezét gondtalanul előre hátra lóbálta. A Sziklafejú megborzongott, nem engedem fel, gondolta idegesen, azután a kőműves megállt az állvány tetején, megfogózott egy keresztlécben, s a Sziklafejűre nézett: más mestereknél mindig tudta, hogy ilyenkor mit kell csinálni, elég volt egy száraz, fölünyes pillantás, és vagy magyarázkodás nélkül visszafordult, vagy biccengett, szó nélkül átlépte a malteros ládát, a fal mellé állt s ledobta a kabátját. A kőműves egy ideig bizonytalanul nézte a Sziklafejűt, azután a kiszáradt malterosládához lépett, s ledobta a kabátját. A Sziklafejú utanaszólt.

– Ivott?

A kőműves a tenyerével lesöpörte a fal tetejét, egy pillanatig úgy látszott, hogy megsimogatta a falat.

– Ünnep volt – mondta, s ennél többet nem tudott mondani.

A Sziklafejú kinézett a fal mögül, kiszáradhatna ez a tő, gondolta, azután meglátta az asszonyt a víz túlsó partján, az autóbusz állomás felől jött, a kezében fűleskosár volt, felhúzott karral, szinte a levegőben vitte, attól félt, hogy valaminek esetleg nekiüti. Az asszony hetenként kétszer korán megfőzött, féltizenegykor felszállt az autóbuszra, s az ebédet behozta a Sziklafejűnek. A kőműves hazajárt ebédelni, a napszámósok behúzódtak a falak közé, az árnyékokba, a Sziklafejú utolsóként szokott lejönni az állványról, az udvaron rőzsét, hulladékfát keresett, három élére állított téglák között tüzet rakott, s megmelegítette az ebédjét. Az asszony közben felkapaszkodott az állványra, időnként kidugta a fejét a falak mögül, ilyenkor kissé megszedült és furcsa kis dobbanásokat érzett a fejében, de nem félt ezektől a dobbanásoktól, megszokta, azután letípett az állványról, mintha egy meredek hegyről ereszkedett volna le, végignézett az udvaron, enyhe kis kristályos mosolyok szóródtak szét az arcán, azután letelepedett a Sziklafejú közelében. Türelmesen megvárta, amíg a Sziklafejú lenyelte az utolsó falatot is, azután a kendője szélét rácsavarta az ujjára, azután lecsavarta, többször egymás után, zavart volt, s kissé elpirult.

– Kötábla is lesz? – kérdezte.

– Milyen kötábla?

– A kapu mellett szoktak ...

– Mit szoktak?

– Építette ez meg ez ...

A Sziklafejú nem válaszolt, a kötábla eddig eszébe se jutott, esetleg vörösmárványt kellene szerezni, gondolta, azután jött egy ravasz, émelyítő pillanat, váratlanul, a kezét a gyomrára tette, amióta kijött a kórházból ez volt az első fájdalom, eddig csak a görcsök emlékét érezte, s a bizonytalan szorongást, hogy egyszer majd megint fájni fog.

Az asszony a kötáblára gondolt, s az eget nézte, ami kék volt s barátságos.

– Hozz egy csomag szódabikarbónát! – mondta a Sziklafejú.

Az asszony tekintete ijedten lezuhant az égről, egy ideig minden összezavarodott benne, talán a kötábla miatt van, gondolta egyszerűen s védekezve, s valahol belül, az ellenőrizhetetlen rétegekben egész halványan megérezte, hogy valami igazságtalanság készül, mert az ő gyomra is fájhatna, ez sokkal egyszerűbb volna, s igaz-

ságosabb, lekuporodna egy sarokban s megvárná, amíg elmúlik, türelmesen, összeharapott szájjal, mintha egy gyereket akarna megszülni.

– Megeszi a gyomrodat – mondta.

– Menj, ha mondom!

Ekkor lépett be az udvarba a sánta, izzadtan, kissé detektívszerűen, mintha fűrészelt volna valami után, s egy kalapot lóbált a kezében. A Sziklafejű meg se rezzen, mintha előre kiszámította volna ezt a látogatást, összeszorította a száját, a görccsök változatlan heveséssel húzták össze a gyomrát, lehet, hogy soha többé nem tud kiegyenesedni, gondolta, azután mégis felállt, sápadtan mosolygott, s a fejét kissé hátravetette. A fejére kell vigyázni, a fejben van a szem, a hang, a tartás, ha a feje kibírja, akkor nem lesz semmi baj, gondolta, s elindult a sánta felé. A sánta időnként meg szokott jelenni az építkezésen, de sohasem rendszeresen, nem lehetett előre kiszámítani, de annál módszeresebben járta be az egész épületet, mindent alaposan megfigyelt, közelről is, távolról is, megkopogtatta a falakat, az ujját belemártotta a malterba, a törött téglákat kupacba dobálta az udvaron, időnként kérdezett valamit, de legtöbbször csak szótlanul sétált a földszintről az emeletre és vissza, a Sziklafejű pedig az ujjára fűzte a függőönt, minden falszegletet külön lemért; egyenes, sehol egy görbület vagy kiugró téglael, minden pontosan a helyén volt, mintha odarajzolták volna.

– Körülnézek – mondta a sánta és kezét nyújtott.

Felmentek az állvány tetejére, a sánta megdőngette az öklével az egyik válaszfalat, a Sziklafejű az egyik állványhoz támaszkodott, s tudta, hogy a sánta egyetlen hibát sem találhat a házon. Meleg volt, el lehetett szédülni a melegtől, mozdulatlanul állt a levegő, s nem lehetett tudni, hogy közben mennyi idő telt el, talán egy év, gondolta a Sziklafejű kissé bódultan, s szeretett volna túl lenni a látogatáson. A sánta az udvarra bámult, szórakozottan, egészen más volt, mint egyébként szokott, megtörölte a homlokát, azután a Sziklafejűre nézett.

– Voltam a falujában – mondta.

A Sziklafejű megrezzent, egy pillanatig, mintha halálos találatot kapott volna, de nem jött zavarba, csak elszomorodott, tulajdonképpen régóta várta ezt a pillanatot, egyszer volt egy ostoba kis ügye az egyik repülőtéri építkezésen, mivel védekezik? – kérdezte az építésvezető az irodában, semmivel, mondta ő. A sánta megint megtörölte az arcát, a Sziklafejű nem szólt, hosszan, közömbösen nézte a sántát, mintha behozhatatlan távolság lett volna közöttük. Egyszer óriási hőség volt, a nyolcadik emeleten betonoztak, a Sziklafejű megtörölte az arcát, s egy ezüstös folyó vizére gondolt, a partján fűfák voltak, azután az egyik napszámos megnyitotta a csapot, a locsolócső kigyószerűen megrándult a deszkákon, azután a víz végigcsapott a Sziklafejű hátán, a Sziklafejű lehajolt, azután hallotta, hogy valaki idegesen felkiáltott: hagyj már abba, felnézett, az egyik fiatal kőműves, egy hete vették fel az építkezésre, azt mondta: már külföldön is dolgozott, de nem hitték el neki, vörös volt és szeplős, mint az északiak, a kezét védekezőn maga elé tartotta, ki akarta kerülni a locsolócsövet, de a víz mindenhová követte, talán félsz a hideg víztől, nevetett valaki hangosan, a szeplős hátrált, egy vizsugár megint eltalálta, azután lezuhant a világítóudvarba.

A Sziklafejű megborzongott, tudta: nem tehet arról, hogy a sánta ez a ház, lehetett volna másé is, szeretett volna valamit mondani, de semmi sem jutott eszébe. A tó túlsó oldalán az asszony szaladt, a szoknyáját összefogta, a kezében egy csomag szódabikarbónát szorongatott. A napszámosok összecsomagoltak a földszinten. A Sziklafejű kivette a zsebéből az óráját, de egyelőre nem nézte meg, nagyon szomorú volt, nem azért elsősorban, mert a sánta elutazott utána a falujába, s valószínű mindenfelét kérdezősködött, de az egész, tulajdonképpen minden ezekben a pillanatokban olyan hosszúnak s reménytelennek látszott, mintha a napszámosok csak most kezdték volna el az ebéridőt, s az asszony tulajdonképpen a patika felé szaladt volna a szódabikarbónával. A Sziklafejű nagyon egyedül érezte magát, talán soha ennyire eddig az életében, mintha felelőtlenül magára hagyták volna, pedig amióta élt, talán először sze-

rette volna valakinek megmondani, hogy az életében minek mi volt az oka, s szeretne volna megemlíteni az érzéseit, a homályos, bizonytalan körvonalú izgalmakat, mintha eddig egyik napról a másikra élt volna. Nagyon hosszú volt a csend, azután megnézte az órát, megkönnyebbültnek látszott, azután az állandó széléhez lépett, a tenyerével tölcseért formált, s erős, tiszta hangján lekiáltott az udvarra.

– Mi lesz azzal a malterrel? Meddig várjak itt fönt? ...

Azután felépült az emeletes ház, az erős, egyenes falak, a ház utcai oldalán az erkély, a homlokzat finomművi hajlatai, a zsinóralakú párkányok, az ablak fölött a téglaboltzatok, a tetőn a háromszoros bitumenréteg s a vékony kavicsbeton, elfogyott a harmincezer tégla, a huszonöt mázsa mészkő, az ötven mázsa cement. A Sziklafejtő délből hazaküldte a napszámosokat, délelőtt összeszedték a törmeléket, kihordták az utcára az állandókat, pallókat, ládákat, a kőművest is elengedte, de a kőműves egyelőre nem ment el, végigsétált az udvaron, benézett a szobákba, majd felmászott a falba épített vaslépcsőn, a tetőre.

A Sziklafejtő a tetőn üldögélt, a lábait maga alá húzta, mintha egy hosszú menetelés után kimerülten lerogyott volna, tehát vége van, eddig tartott, gondolta szomorúan, de a lelke mélyén csökönyösen várt még valamit, egy érzést, vagy csak egyetlen pillanatot, amiért minden történt, de legalább másfél órája csak ült, egyhangúan, fölöslegesen, valami kis bizonyosságra várva. A sántára gondolt, milyen lehetett, amikor belepte a lisztport, azután arra gondolt, hogy egy óra múlva el kell hagyni a házat, vagy este, ha besötétedik, vagy bármikor, de egyszer le kell mászni a tetőről, s tudta, hogy az nagyon nehéz lesz.

A kőműves leült a közelben, a lábát lelógatta a tetőről.

– Maga nem szédül? – kérdezte a Sziklafejtő.

Fölényes mosoly omlott szét a kőműves arcán.

– Egyszer járt itt egy mutatóványos, a főtéren kifeszített egy drótkötelet, fönt a magasban. A házakra reflektorokat szereltek, minden este egy szál ruhában ott mászkált a mutatóványos meg a felesége. Fogadásból én is végigmásztam a kötélen, nem olyan szépen, mint ők, de végigmásztam.

Csend volt, a Sziklafejtő a messzeségbe nézett.

– Elhiszi nekem? – kérdezte a kőműves.

A Sziklafejtő szórakozottan ingatta a fejét, tulajdonképpen ez volt az első óra az életében, amikor teljesen mindegy volt, hogy mit hisz el s miben kételkedik.

A kőműves kissé elzárkózott, a háztető fölé a régi főtér keresté, ahova a háború alatt egy menekülő angol gép ledobta a bombáit, meg a régi kavicsos, bozontos járdaszegélyt, vékony keréknyomokkal a kocsit, de a drótkötél hiányzott, s a kőműves szomorúan arra gondolt, hogy az ilyen virtust csak akkor szokták elhinni, amikor megcsinálják, az ilyet látni kell. Valamit motyogott, azután elfordította a fejét.

– Maga elhiszi, hogy külföldön házgyárak is vannak? – kérdezte váratlanul a Sziklafejtő, s a tekintete rátapadt a kőművesre.

A kőműves várt egy ideig, a külföld az ő számára messzebb volt, mint az ég, az eget ismerte, a külföldet nem, s szerinte ott minden megtörténhetett.

– Lehetséges – morogta meleg, csodálkozó hangon, azután hanyattdőlt, a lába messze kilógott a tetőről, eléggé merészen.

A Sziklafejtő a betont simogatta, azután egy kis fekete bogár mászott el a tenyere mellett, lehasalt, a bogarat a tenyerébe fordította, megnézte, visszagurította, a bogár bukdácsolt, beleütközött egy kavicsba s visszaesett, egy ideig kétségbeesetten forgolódott, azután megint fel akart mászni a kavicsra, de visszaesett, mellette is elmegetett volna, felkapaszkodott, visszaesett, többször egymásután. A Sziklafejtő elmerülten figyelte.

– Te bolond, miért nem kerülöd meg? – dünnyögte barátságosan, mintha egy gyerekhez beszélt volna, s az ujját a bogár elé tartotta.

A kőműves is odahajolt, halkán, csodálkozva felnevetett.

A Sziklafejtő elhúzta az ujját a bogár elől.

- Fel akar menni a kavicsra – mondta.
- Oktalan állat.
- Miért oktalan?
- Hát nem? Oda akar felmenni, ahova úgyse tud.
- Miért ne tudna?
- A kőműves ekkor teleszívott tüdővel ráfújt a bogárra.
- Csak ennyi kell neki – dörmögte elégedetten és hanyattfordult.
- A Sziklafejű megmarkolta a kőműves karját.
- Minek bántotta ezt a bogarat?

A kőműves furcsán nézett a Sziklafejűre, sejtette, hogy az előbb valamit más-
képpen kellett volna csinálni, de az egész csak egy pillanatig tartott. A Sziklafejű a
bogár után bámult, de a bogár valószínű lesodródott a tetőről, az arcát a betonra fek-
tette, s először gondolt arra, hogy esetleg semmi se fog történni, s legokosabb volna,
ha felülne az autóbuszra s hazamenne.

- Hoznék egy liter bort, ha megengedi – mondta később a kőműves.
- Hozzon.
- Megihatom itt fönt?

A Sziklafejű egy ideig szórakozottan nézte a kőműves arcát, olyan mintha egy
macska volna, gondolta, azután közömbösen elfordult.

- Megihatja itt is – mondta, s csak akkor nézett a kőműves után, amikor már
biztos volt abban, hogy leért az udvarra.

A Sziklafejű hanyattfeküdt a tetőn, s furcsa érzések kerítették a hatalmukba.
Lehet, hogy a kőműves nem is fog visszajönni a kocsmából, gondolta megkönnyeb-
bülten, azután kiszámította, hogy mennyi pénzt kap még a sántától, tudta, hogy ettől
kezdve mindennek vége lesz s el kell hagyni az emeletes házat, el kell menni innen
valahova. Csak a magasépítőkhöz mehetek, gondolta kissé csüggedten, azután maga
elé képzelte, amikor bekopog a magasépítők irodájába, fölényesen mosolyog, szólni
se kell, tudni fogják, hogy ő kopogtatott, s miért, azután tisztelettel kezét fognak
nyújtani, s megkérdezik, melyik házat akarja felépíteni: ezt vagy azt?

Az eget nézte, mert ez volt a legkönnyebb, de nem tudott megnyugodni, nem
értette, hogy miért nem, hiszen a lelkében egész idő alatt, egész életében erre a moz-
zanatra készült: egyszer majd így hanyattfekszik egy emeletes ház tetején, s akkor
a lelkében valami majd történni fog, amit nem lehet megmagyarázni, de semmi se
történt, emiatt volt ennyire szomorú, állandóan és csökönyösen várt még valamit, s
egyedül én tudtam, hogy csak akkor nyugodhatott volna meg, ha a kezébe vett volna
egy csákányt, nekirontott volna a háznak, s kíméletlenül, tégláról téglára szétbontotta
volna: felfogva mindennek a bűnét s az értékét.

Az eget nézte, ami furcsa módon most is kék volt, de közömbös. Szeretett volna
szépen, férfiasan élni, gondolta, mindent elfogyasztani, ami benne van, mert az az
igazi élet, amikor az ember úgy érzi, hogy semmi se maradt vissza belőle, csak a
test. Tulajdonképpen amit a magasépítőkhöz fog vinni, az semmi, gondolta büntu-
dattal, de ennek ellenére se volt biztos abban, hogy egyetlen hétig is úgy élt, ahogy
szeretett volna, sőt: amióta befejezte az emeletes házat, egyre inkább érezte a büntu-
datot, mintha valamit allattomosan letagadott volna, amit legkésőbb most, a házépítés
befejeztével be kellett volna vallani.

Feltápáskodott, a városon túl a hegyek bazalt oszlopai lebegtek, előttük a hor-
padt, alacsony háztetők. Ha nem jön vissza a kőműves, akkor késő estig egyedül
maradhat a háztetőn, gondolta. A házgyár jutott eszébe később, ki látta a házgyár
lelkét, s fel tud-e menni egy házgyár a ház tetejére, hogy végigfeküdjön a betonon,
gondolta, s halkan felnevetett, azután mintha egy fekete árnyék repült volna el
fölötte.

Később egy fehérköpenyes mentőorvos hajolt a Sziklafejű fölé, a Sziklafejű az
erkély alatt feküdt a járdán, mereven, szögletesen, vére nem volt. Azután a mentő-
orvos lefogta a szemét, felállt, a bábész, összecsapódó tömegre nézett, a hangja bi-
zonytalan volt s kissé ideges.

- Ki látta, leesett vagy leugrott ez az ember?

RÓNAY GYÖRGY

KÉT FESTŐ

DELACROIX

Delacroix: – a némán csattogó
zászlók örvénye zúg, Szardanapál
gyöngy testek habjain úszik át a halálba,
s a vér füstölve dől.

De nagyszerűbb
a sivatag: a sárga révület
a bozótig, melyben a borzalom
éhes szákrája villog s puha talppal,
falánk körmét a földbe (szívbe) vájva
ólálkodik s lombot rezzentve surran
tovább gazellavértől csatakos
szájszélét nyalva – sávós iszonyat –
a Dúvad: dúvadunk.

De több az Arc.
Egy férfiarc. Vihar-szántotta árok
a száj, a homlok felhők torlata;
mély kút-szemek, kiégett kráterek:
szakadék-arc. Mélyén a csönd. A csönd.

A csönd.

S a szenvedély tigris-hörgése, távol...

ROUAULT

Szénrajzú krisztusok – emberibe merített
megváltó szenvedés a veronikakendő
révült bizánci arcán a merev
szemek lágyan fekete bánatában
nem lehet segíteni rajtatok
nem lehet segíteni rajtunk
csak az irgalom virraszt tragikus
bohócok szája-sarkán sebesült
klaunok lecsukló csúf virágfejen
MISERERE s elhízott utcanők
iszonyú köldökén

mert valahol
minden tékozló fiút visszavárnak
az ablak nyitva van a hold benéz
a távozó léptek is közelednek
s a haldokló – hanyatt – utolsót
kortyol a zöldes éjszakából.

POLNER ZOLTÁN

MEDITÁCIÓ

Most már dűlőid szigorú tekintetét
szeretném megérteni hazám.
Lásd, asszonyommal s egy cuppogó, kis
poronttyal itt állok földjeid

között. Körülöttem az elvásott
arcvonású nyarak és telek.
Érzem a gyom égett, fanyar ízét
s a pusztákról örvénylő szelet

amerre egykor a népvándorló nyomor
elvonult. Keshedt akácaid
ökölbe szorított dühét lázas
fény feszíti s a szegénysorok

riadt ablakaiból a tájra
sóváran már senki sem mered.
Állok a gazdag őszben, hallgatok.
Nézem a Maroson az eget

és tudom a füzeken túl is béke van,
komoly rend, országos számvetés.
Keresem a rejtő füvek s hantok
mögött örökségem: őseim

utakra és fákra írt parázsló
szavait, hogy végső oltalom
lehessen ez a táj nekem, ahol
élek s dalaim mondogatom.

DERKOVITS

Vásznaidba temetkezteél
példás halottnak. Sírköved
csendjét hiába verte kegyetlen szél.
Átélted halálad.

Voltál színek proletárja
s magasfeszültségű kezed
nyomán kiolvadt a napból a sárga,
a kék mint magányod.

Tüntető nyomorgás voltál
éhező kilakoltatott
s hazád torkából vérrel buggyanó nyál
amit felköhögtek

képeid szürke egére
a sztrájkoló külvárosok.
Hatalmas a múlt: vékony arcod éle.
Egy színnel is győzted.

RENESZÁNSZ SZONETTEK

I.

Emlék-kövekből munkált szonettek ékszerét
művemre büszke kézzel a térdeidhez öntöm.
Hogy megbotolhass rajtuk: e két-három merész
s szabályos foglalatban fölizzó tűzgöröngyön.

Estedben átkarolva hogy mellém kösselek,
ha újra mellém állni már nincsen bátorságod.
Ha nem jössz, hozzanak. Érted küldött sereg
e dal, Te gyöngeséggel s apró hibákkal áldott.

Küzdöttem eleget. Magamban összetéptem,
mit egykor rólad írtam: a féltve őrzött rajzot.
Már nem tudom, miért. Csak vártam csöndesen.

És lám, ha tollat fogva megmozdul jobbkezem,
a fehér papíron, miként a régi képen,
újólág földereng tűnődő, halvány arcod.

II.

Mert mindig eszembe jutsz, inségem idején
magányom zöld ösvényén. Te egyszer sem hamis.
Ki voltál hűvös őszben és hosszabb télben is
megnyugtató melegség, anyásan-halk s szerény.

Okos gorombaságod, simogató szavad
mint édes, sűrű tej: táplált sokáig engem.
A szád mint rőzseláng világolt a hidegben
az éjben sorakozó, félelmes fák alatt.

Aztán mint tiszta bort, megittam a szerelmed.
Két mámoros kezem még őrzi melleid
fehér formáit, csipőd s farod vonulatát.

Volt, hogy fejed a földig hajtottad, úgy kerested
elvesztett karjaim. Valaki messze vitt.
De hallod néha tán még volt-pásztorod dalát.

III.

Túl elménk gátjain, a lüktető ereken
ha megárad a vér, mint kóbor állatok,
végig szagoljuk egymást. Virág volt a kezében . . .
Ó, asszonyok, ha vártok, virággal várjatok.

Néztél és belém láttál. Néztelek szószegetten.
Ó, zajló némaság! Legőszibb állapot . . .
Így álltunk, így feküdtünk egymás mellett mi ketten
és összesimultunk, mint behajtott könyvlapok.

Egy álmunk volt. Szálltunk, bár nyitva volt szemünk.
Ének-szárnyak suhogtak körülöttünk a csendben,
majd fölkékelte a hajnal fényében ablakod.

S a nappal együtt keltünk. Szerelmünk összegyűrt
párnái elfakultak, mint feletted s felettem
az emlékként aláhullt meteor-pillanatok.

IV.

Ébren-múlt éjszakák véstek nyugodt szememre
törölhetetlenül, Te, karcsú lányalak.
Mikor lángok között megtörni láttalak,
elébed én hajoltam, gőgösen és esengve.

Hívtalak Évának, mint ős-szülőanyámat.
S mint laza, lágy-füvű rét: a lelked szelid rendje.
Befogadtál. S aztán ez oldott türelemre
Árnyékom rávetült sötéten, mint a bánat.

Nyolc év, vagy nyolcezer? Hosszú a fájdalom.
Úgy tapad s oly nehéz, mint sár esők után.
S képed kísérteni időnként visszajár.

Rég nem hiszek Tebenned. Mégis a vállamon
ülsz s ha munkáim közt megtorpanok, sután
fölrebbensz, mint egy sóhaj, Te szótalán madár.

TURI KLÁRA

FALUSI LÁNYOK

Pamut harisnyába s fapapucsba bútt
fecske ivű lábuk,
medvetalp-legények jártak utánuk.

Sárkoloncként lógott nyelvükön a szó,
nehéz nevetés,
– közülük kikerült néhány szerencsés

iparos-asszony. Moziról hallottak
és naptárt rágtak tövig;
a városban kendőt húztak szemöldökig.

Ők azok a nénék, kikben ma a fény
megtörik és némák, révetegek,
– unokáik testét bókoló szövetek

redőzik kecsesen, cipőjük holdsarlós,
tudás ékkövezi a mosolyukat
s mint a láthatárról égresikló Nap,
szemükben vitorlát bont az öntudat.

FECSEKÉK

A tavasz mindig visszahívta
istállónkba őket,
egybefűrt fejjel lestünk rájuk
hárman, kistestvérek,

talpunk érzékeny pirosára
föld tapasztott sarut,
hunyorogtunk a pókhálókba:
az ős gerendazug

a fészekrakó zsibongásra
kivilágosodott
s nyújtózni kezdtek lenn a dermedt
kapák. ekevasok.

S ősszel, amikor csivogással
telt meg a villanydrót,
úgy álltunk alá, mintha szívünk
vinnék a vándorlók,

pedig mi lettünk hűtlenekké:
egymás után, gyorsan
kisurrantunk a roskadt házból
– s míg az istállóban

otthonra lelték ezután is
tavasszal a fecskék,
mi csak csapongtunk hazatérve
vak denevérekként.

A dolgok kezdete

Regényrészlet

Östör Bálint nem győzte kívánni a szeptembert; már június közepén összepakolta a holmiját, Ölle határában fölkéredzkedett egy Pest felé siető teherautóra, s még aznap este keresni kezdte a kollégiumot. Hiába hallotta az Öllén megforduló tömérdek pestitől, akik ruhát, ékszert, szőnyeget akartak cserélni zsírért, tojásért, krumpliért, hogy fél-Budapest romokban hever; a kollégiumot azért mégiscsak valami ragyogó, csupa-üveg, több emeletes palotának képzelte. Így hát alig talált rá, amikor végigment a kivilágítatlan kis mellékutcán. Végül bele kellett törődnie, hogy az a rossz, egyemeletes villa lesz a kollégium, amelyen egy kartonból kivágott vörös csillag ékeskedett. Csalódottan benyitott, s rögtön a kapu alatt egy kézzel firkantott tábla fogadta: „Vigyázz, a lépcső hiányos!”

Pézsza Miklós, az igazgató, csöppet sem csodálkozott a fiún. Bálint éppen a tizedik volt, aki nem tudta kívánni a hivatalos megnyitást. Pézsza vékony, izgága külsejű, szemüveges férfi volt. Bálint azt mondta magában: „Szemüveges róka!” Az igazgató rögtön letegezte, átadta neki a következő hétre szóló élelmiszer-jegyeket, aztán azt mondta:

– Éppen kapóra jöttél... Látom, jó erőben vagy!

Végigmustrálta Bálintot és idegesítően vigyorgott, mint valami kamasz. A fiút zavarta, hogy a férfi egyáltalán nem igyekszik tekintélyt tartani előtte. Annak idején, az agavásári gróf Bánffy Miklós gimnáziumban még a legbarátságosabb tanárok se viselkedtek így, még páter Navarovszky Béla sem, pedig ővele naponta együtt voltak a cserkészetben – s ez így volt rendjén. Pézsza nem hagyta ezen tűnődni a fiút:

– Ne rémülj meg, ha fölmész a hálóba... Jó puhák a szalmazsákok, szeptemberre meg majd ágyakat is kapunk!

Bálint arcára kiülhetett a kedvetlenség, mert a férfi hozzátette:

– Ne félj, azért mi jól élünk itt! Különben igyekezz hamar elaludni; reggel korán kelünk, megyünk zabrálni! Vigyázz, mert ezek a trógerék bevezették, hogy aki nem ébred magától, egy kancsó vízzel ébresztik!

Bálint nem tudta, mi lehet a „zabrálás”, amit olyan csillogó szemmel jelentett be Pézsza, de annyira rosszkedvű lett mindattól, ami a kollégium megpillantása óta történt vele, hogy nem is igen érdekelte. Egészen másképp képzelte el ezt a napot. Amikor majd megkezdí pesti életét. S amikor nagy óvatosan fölmászott az emeletre és benyitott az egyetlen lakott szobába, ahol a többi kilenc aludt, csak még nagyobb lett a csalódottsága. Sötét volt, irgalmatlanul bűzös mécseseket égettek a fiúk, s annak a lángjánál olvastak; az ablakok üveg hiányában pergamenttel voltak beszögezve, alig engedtek át valami világosságot.

Bálint megállt az ajtóban és fancsali képpel körülnézett. Morgott valami köszönésfélét, de senki sem hallotta.

– Nézzétek, ez mindjárt visszafordul! – kiabálta az egyik fiú és öblösen röhögött hozzá.

– Ne tojj be, kisapám, lesz ez még cudarabb is! – tódította egy másik.

– Ahogy elnézem, ez megszökik! – hallatszott a szoba másik végéből. – Kényes ennek a dereka, nem ilyenhez van szokva!

Bálint végre elszánta magát és beljebb lépett, de a kiabálás csak nem maradt abba.

– Na, leprások, szégyelhetitek magatokat! Nektek minden jó? Emez itt mindjárt kiköp, úgy vigyázzatok!

Bálint úgy találta, leginkább még az ablak melletti beugrónál különülhet el a többiekől. Odament. Láta, hogy néhány holmi van a zsákon, azt lesöpörte a földre, mogorván ledobta a maga dolgait s elkeseredetten leült.

– Megszólalnál végre, te isten állatja? – kiabált rá valaki. – Vagy előkelőbb társasághoz vagy szokva?

– Hagyjatok már békin! – mordult fel Bálint. – Nektek talán tetszik ez... ez az istálló? Nekünk otthon nem ezt ígérték, amikor fölirtak!

Valaki erre is megfelelt, de Bálint ezt már nem hallotta, mert közben odaállt elé egy sovány, feketehajú, hegyesorrú fiú, megmondta a nevét, hogy ő Czinke Ferenc és közölte, hogy ezen a szalmazsákon már ő alszik, úgyhogy Bálintnak át kell hurcolkodnia a másik fal mellé.

Bálint lomhán fölemelte a tekintetét és felmérte magában, vajon melyikük az erősebb? „Micsoda kis nyikhaj alak!” – gondolta fitymálóan – „Nem fél tőlem?” Elmosolyodott, először, mióta belépett a kollégiumba, és jó hangosan, hogy mindenki hallja, azt felelte:

– Tudod mit? Majd szépen te mész át amoda! Helyes?

Czinke megrázta a fejét.

– Szó sincs róla, ez az én helyem! Aki előbb érkezett, az választ!

– Ne fáraszd a torkodat! – vágott közbe Bálint. – Ez az én helyem és kész! Unlak!

Fütyörészni kezdett s lassú, ráérős mozdulatokkal kezdte kipakolni a maga holmiját. Nem vette észre, hogy közben a szoba másik végéből odasétált hozzájuk egy tagbaszakadt, dromedár fiú, és zsebrevágott kézzel figyelte a veszekedést.

– Mikecz! – nyújtotta a kezét Bálintnak, de amikor amaz megrázta volna, visszakapta s újra zsebrevágta. – Az lesz ott a te zsákod, öregem! Értjük egymást?

Szó nélkül összemarkolta Bálint holmiját és megindult vele a másik fal felé. Jám-bor, pisze képe után Bálint nem is képzelte volna, hogy ilyen határozott tud lenni. Vele nem kezdett vitatkozni; úgy találta, hogy Mikecz nálánál is erősebb, ő csak a rövidebbet húzhatná. Engedelmesen loholt hát utána, s amit amaz elpotyogtatott útközben, ő szaporán hajolgatva összeszedte. Égett az arca, még a nyaka is tűzelt, s hirtelen, egyik pillanatról a másikra, valami engesztelhetetlen, vad gyűlölet ébredt fel benne Czinke, Mikecz meg az egész kollégium iránt. Nem mert körülnézni, mert olyan érzése volt, hogy most mindenki rajta röhög s a leggyöngébb srác is nyugodtan mer majd pimaszkodni vele.

Mikecz letette Bálint holmiját a zsákra, aztán vigyorogva odanyújtotta neki a kezét s ezúttal nem rántotta el rögtön.

– Azért, remélem, nem haragszol? – kérdezte nyájasan. – Köztünk az nem szokás!

Bálint óvatosan fölemelte a fejét s megkönnyebbülve látta, hogy nem röhögnek rajta. Mikecz majd összeroppantotta a kezét, de ez legalább imponált neki.

– Czinkét pedig hagyd békin! Értjük egymást? – engedte el Mikecz. – Ha annyira erős vagy, majd holnap, a zabrálásnál mutogasd!

Bálint csak attól félt, hogy Czinkével is kezet kell fognia, de ezt senki sem kérte, s ő megkönnyebbülten felsóhajtott. Később a többiek elmentek vacsorázni, ő azonban nem tartott velük, azt ette, amit az anyja csomagolt neki. Az evés némileg megbékítette s rögtön nem találta olyan reménytelennek a helyzetét. Az mindenesetre meglehetősen elégedetté tette, hogy a másik kilencel szemben komoly előnyben volt. Amazoknak nem volt családjuk odahaza. Egyiknek a fronton, másiknak lágerben, vagy bombázásnál pusztultak el a szülei, vagy egyszerűen csak elveszítették egymást és fogalmuk se volt róla, merre vannak. Ezzel szemben nekik Öllén megvolt a házuk, a szabóműhely is lassacskán újra beindult. Az apja ugyan a fronton volt még, hír se jött róla, több mint egy esztendeje, de biztosan élt. Östörné a régi, öreg segéddel nyitotta meg a boltot – egyelőre vigan győzték, ami munka akadt. A szőlőjüket kiadták bérbe, a legfőbb hasznot most amúgyis a tyúkok jelentették. Kétszázhusz tyúkjuk volt, remek tojók, s a pestiek bolondmódra mindent odaadtak a tojásért. Bálint, mielőtt feljött volna Pestre, azzal töltötte idejét odahaza, hogy délelőtt kiállt

Ölle határában az országútra, várta az autóval, motorral biciklisen érkező pestieket. A gyalogosokkal szóba sem állt, azoktól legfeljebb néhány vacak ruhadarabot lehetett remélni. Hanem a többiek, azok aztán mindenfélével előrukkoltak! Lajos-arany, Napóleon-arany, karkötők, gyűrűk, láncok, brossok, sőt, némelyek a foguk csináltatására eldugott aranymorzsikákat is elhozták; s akinek ilyesmije nem volt, hozott prima békebeli angol szöveteket, svájci órát, Parker töltőtollat, bőrkabátot. Valóságos raktárrá változott Östörék padlása ezekben a hónapokban, s emellett a dolog meglehetősen szórakoztató is volt. De Bálint nemcsak erre gondolt, amikor számíthatni kezdte, mennyivel előnyösebb helyzetben van, mint a többiek. Még odahaza, Öllén, megismerkedett bizonyos Braun Tivadar nevű illetővel, aki nem kicsiben üzletelt, saját-magának; hanem mások számára közvetítette az élelmiszert és a cseretárgyakat. Braun Tógyi (ahogy ő nevezte magát, amikor már összebarátkozott Bálinttal), rendszerint teherautóval érkezett, már előre lekötött komoly tételeket, s ebben a fiú nagy segítségére volt, hiszen tudta, kinek miből van a faluban jelentősebb tartaléka. Braun Tógyi volt az, aki Pestről csábító és káprázatos történeteket mesélt Bálintnak. Megígérte, ha a fiú egyszer Pestre jön, ő majd segít neki az ismerkedésben; megtanítja, hogy lehet itt jól élni és könnyű pénzhez jutni. Hanem aztán egyszercsak Tógyi elmaradt a faluból, s ők olyasmit hallottak, hogy a Gazdasági Rendőrség egy szép napon kiszállt a lakására, megtalálta a felhalmozott élelmiszerkészleteket, mindent elkobozott és Tógyit börtönbe csukták. Bálint mégis abban reménykedett, hogy ez a hír nem igaz. Mióta Pesten volt, szünet nélkül Tógyi járt az eszében. Elhatározta, hogy amint lehet, megkeresi. Ilyen ügyes ember, mint ő, biztos tudott vigyázni magára, gondolta a fiú; s ha be is csukták, amennyi pénze és ismerőse ennek volt, kihozták azok egy-kettőre! Ha pedig ő megleti Braun Tógyit, úgy itthagyja ezt az istállót, ezt a kollégiumot, hogy azt se mondja: „Pá, pá!” Majd csak nézhetnek a nyavalyások, a szakadtfenekű kis trógerék, ha egy szép napon, elegánsra kiöltözve, valami csuda kis nővel a karján, autóban idehajt! Majd akkor sajnálni fogják, hogy nem igyekeztek a kegyeibe férkőzni, de akkor már késő lesz, ő csak éppen odaint majd nekik és továbbrobog...

Ezzel aludt el és arra sem ébredt fel, hogy valamivel éjfél előtt visszajöttek a többiek.

Mester Iván, egy tizenhatéves, kopaszra nyírt fiú, akit tavaly félholtan húztak ki egy bomba-találta ház alól, izgatottan beleszagolt a levegőbe és felhördült:

– Fogadjunk, hogy füstölt szalonnát érzek!

Mikecz rámondott:

– Iván, ne izgass!

Amaz azonban addig erősködött s járt körbe a szobában szimatolva, amíg a többiek is meg nem érezték a mesebeli, rég-nem-érezett illatot.

– Füstölt szalonna...! – sóhajtott fel Czinke, olyan álmódzó arccal, hogy

Mikecz hátbaverte és azt mondta:

– Esküszöm, lányokról sose beszélsz ilyen ellágyulva!

– Naná! – nevetett Mester Iván. – Hol van egy lánynak ilyen illata?

Végre rájöttek, hogy a nyálcsordító szagok Bálint csomagja felől áradnak. Mester Ivánt Mikecz Öcsinek kellett lefognia; a fiú máris oda akart rontani Bálinthoz.

– A disznó...! Volt pofája nélkülünk megenni!

Czinke legyintett:

– Hagyd a fenébe! Ez még nagyon zöld, ráfér a nevelés!

– Megérdemelné, hogy megegyük, ami megmaradt! – mondta Mikecz Öcsi,

Mester Iván pedig bánatosan hozzátette:

– És még horkol is, a gyalázatos!

Komoran készülődtek az alváshoz, mindegyikük a szalonnára gondolt és dühösen nyelte a nyálát. Máskor, elalvás előtt, hosszú történeteket mesélgettek egymásnak a sötétben, most azonban ehhez sem volt kedve senkinek.

Bálintot másnap reggel nem vízzel ébresztették, hanem csak megrázták a vállát és faképnél is hagyták. Ő megörült ennek, de a többiek úgy tekintették a dolgot, mint valami büntetést. A fiút izgatta, mi lehet az a titokzatos „zabralás”, amiről előző nap

Pézsza beszélt neki, de akárkit is kérdezett, csak annyit feleltek, hogy ne izguljon, majd meglátja.

– Meló! Ott aztán hősködhetsz! – mordult rá Mikecz Öcsi.

Pézsza is velük tartott. Átbaktattak a fél városon, s végül egy teljesen rommá lőtt városligeti villánál kötöttek ki. Itt aztán Bálint apránként, munka közben megtudta, hogy is áll a helyzet a „zabralás”-sal. A kollégium létesítését a kommunista párt szorgalmazta, de az anyagi támogatás egy kisgazdapárti minisztertől függött. Amaz pedig szántszándékkal, váltig halogatta a kiutalást, mivel tisztában volt vele, hogy az őszi választásokon kommunista sikernek számítana, ha addig beindulhatnának a kollégiumok. Az épületet ugyan kijelölték, ez alól nem tudott kibújni, Pézsza Miklós is kézhez kapta a kinevezéséről szóló pecsétetes papírt – több azonban nem történt. Pézsza hasztalan csapkodta az asztalt az illetékes hivatalok ügyosztályain, éppen csak azt érte el, hogy parasztpárti létre veszedelmes „komcsi” hírébe keveredett, s a kisgazdapártiak annál bizalmatlanabbak lettek vele. Hetekig tartott az is, amíg elérte, hogy kiutalják az élelmiszerjegyeket a korábban érkezett kollégisták részére. De berendezkedésről, tatarozásról, bútorokról egyelőre szó sem esett. Végül a Közellátási Kormánybiztosság egyik kommunistapárti osztályvezetője adott jótanácsot Pézsának. „Hagyd a fenébe a kisgazdákat! Nem látod, hogy szándékosan húzzák az ügyet? Szerezzétek meg magatok a holmikát, ne várjatok hivatalos döntésre!” Pézsza először nem értette, mire gondol. „Honnét szerezzünk? Hogyan?” Az illető cinkosan vigyorogni kezdett. „Itt vannak például a ligeti romos villák... Van ott minden! Kaptok egy kézikocsit, vidd ki a fiúkat, felőlem szétszedhetitek az egész villasort! No, hivatalosan persze nem tudok a dologról! Egyébként ezt nemcsak én mondom, az elvtársaknak, odafönt, ugyanez a véleményük!” Pézsának nem kellett további biztatás. A fiúk lelkesen bólogattak, amikor előadta nekik az ötletet, azt mondták, már ők is valami efféle gondoltak. Azóta Pézsza kifejezetten örült, valahányszor egy-egy fiú beállított a kollégiumba; minél többen voltak, annál valószínűbbnek látszott, hogy sikerül kifogniuk a kisgazda machináción.

Bálint csak ámult, amikor látta, mi-mindent lehet használni egy olyan épületben, ami kívülről teljesen „kampec”-nek látszott. A villát az ostrom idején telibe találta egy bomba s az emelete beomlott. A fiúknak, mielőtt bármi máshoz kezdhettek volna, el kellett takarítaniuk a romokat. Bálint zúgolódni kezdett. Valahányszor kiborított egy talicska törmelék, megállt s elismételte, hogy őt nem ezért küldték a kollégiumba, kényszermunkáról szó se volt.

– Fogd be a szád! – ordított rá Mikecz Öcsi. – Minket se azért küldtek!

Bálint arra számított, hogy megsértődhet és faképnél hagyhatja az egész társaságot. Hanem amint körülnézett, észrevette, hogy nem ússza meg szárazon, ha tüstént föl nem emeli a talicska nyelét.

Harmadnapra végre szabaddá vált az útjuk a villába, amelyben Pézsza szerint egy báró Gorszky lakott a háború előtt, Diana Curtissal, a híres dizőzzel, akit Csopék Annának hívtak mindközönségesen. Bálint nem értette, mit röhögnek ezen a fiúk. Ő áhitatosan tisztelte a „nagy” Diana Curtis-t. Ezek voltak a legkedvesebb számai: a „Csak a miénk ez az óra...”; meg a „Jöjj vissza győztesen, vagy már vissza se jöjj...” Ahogy körülnézték a szobákban, meg is találták a dizőz lemezeit. Bálint elhatározta, visszajön majd ide és elteszi őket, ha már ezeknek az ostobáknak nem kell. A szerszámokkal eleinte nem tudott mit kezdeni, rosszul álltak a kezében – a fiúk azonban sokféle fogásra megtanították, s apránként ő is belejött. Fölszedték a padlódeszkát, kivésték a falból a bergman-csőveket, leszerelték a vízcsapokat, s aztán – mindenki óriási örömeire – fölfedezték, hogy az alagsori házmesterlakásban éppen maradt a fürdőkád! A kollégiumban eddig csupán néhány laborban lehetett mosakodni, meg egy mosóteknőben, amit Mester Iván szerzett valahonnét. A zsákmány végül is olyan nagy lett, hogy napok teltek bele, mire mindent át tudtak szállítani a kollégiumba. Pézsza bejelentette, hogy most egy időre abbahagyják a „zabralás”-t, hozzáfognak a kollégiumi szobák helyreállításához. Bálint észrevette, hogy mostantól kezdve senki sem figyel rá, még Pézsát sem érdekli, mivel tölti a napjait. Czinkéről, Mikecz Öcsiről meg a többiekéről kiderült, hogy pompásan értenek mindenféle sze-

reléshez, fúrás-faragáshoz: Bálint azonban legfőljebb csak arra volt használható, hogy ezt-azt a kezük ügyébe adjon, vagy trógerolja a nehezebb dolgokat. Ehhez aztán egyáltalán nem volt kedve. Fogta magát és elment egyedül a Gorszky-villához. Gondolta, megkeresi Diana Curtis lemezeit. Hanem ahogy odaért, hirtelen támadt egy ötlete, s el is felejtette rögtön, mit akart a házban.

Körbejárta a vidéket s látta, hogy jól gyanította: van itt még egy tucatnyi romos villa; olyan, vagy tán különb is, mint a Gorszky-féle. Miért ne önállósíthatná magát? Hátha el lehetne adni az ilyesmit? S ha ez sikerülne, végre úgy élhetne itt Pesten, ahogy elképzelte. Mert arra már rájött, hogy a kollégium, még ha idővel kényelmesebb lesz is az ágy és bővebb a koszt, nincs ingyére. Mindenki beleszól, hogy mikor mit csináljon, hová menjen, mit beszéljen – s ráadásul szünet nélkül dolgozni kell, enni és szórakozni meg szinte nem is lehet!

Először nem tudta, hogy is valósíthatná meg az ötletét, aztán elhatározta, hogy megpróbálja megkeresni Braun Tógyit. Ha valaki – hát ő biztos tud segíteni most. Tógyi megmondta annak idején, hogy a Teleki téri piacon találhatja meg, Bálint azonban elfelejtette a tér nevét, s csak félnapos bolyongás után lelt rá. Tulajdonképpen még nem is ért ki a térre, mikor már elkapta a gallérját egy borostás alak, félrehúzta és faggatni kezdte, mire volna szüksége? Bálint először csak bámult, rá aztán megmondta, hogy nem akar venni semmit, keres valakit. A férfi erre káromkodni kezdett s elfordulva tőle, dühösen ordítani kezdte egy másik, hasonló alak fülébe, hogy ez a semmiházi föltartotta, csak úgy, potyára...

– Tüssz-követ! – kiabált Bálintra egy kicsi, szakállas öregember s úgy ismételte meg, mint aki prűszköl: – Békebeli prima tüssz-kő!

A fiú most már óvatosabb volt, sietőse fogta a lépést, nehogy újra megállítsák. Tetszett neki a nagy nyüzsgés, az izgatott kavargás, a rengeteg ordító ember, de az arcára leplezetlenül kiült a riadalom, s félt is, hogy Tógyi nélkül sohasem keveredik ki innét. Kétszer is körbejárta a teret, míg el tudta szánni magát arra, hogy bemerészkedjen a bódék közé. Hanem aztán hirtelen ismerős hang ütötte meg a fülét, megkönnyebbülten felsóhajtott és arrafelé kezdett furakodni a sűrű tömegben.

– Húsz tojást? Meg van zavarodva, uram? Tudja maga, mi volna ezért tizen-nyolc tojás? Miért nem mindjárt a bőromet akarja lenyúzni? Nem sül ki a szeme, tíz-méter vacak drótért tizenöt tojást kérni? Piszkos gazember! Tíz tojásért a Braun magának hetven kilométert gyalogol fagyban, hóban, sárban! Mit akar maga tíz tojással, hallja? Rajtunk akar hizni, szegényeken? Feketézik? Én magát leköpöm, kirúgom, följelentem, ha nem adja ide ötér! A Braunt, tisztelt uram, Balfig hajtották a németek! Hát azért szenvedtem én, hogy most maga azt mondja nekem, ide, ebbe a két szemembe, hogy nyolc tojás? Egy semmi kis drótért? Nem sül le a bőr a képerő! Eláll a szavam! Meghalok! Öt – ez az utolsó szavam!

Bálint olyan izgatottan figyelte az alkut, mintha a saját sorsa múlna azon, végülis hány tojásban állapodnak meg.

– Legyen hat, de csak mert ilyen buta jó szívem van! Vigye, ha van pofája!

Braun Tógyi kitépte üzletfele kezéből a drótköteget, aztán felnyitott egy kis fekete lakk-böröndöt, ami színültig tele volt tojással, kivett hatot s odanyomta a másik ember tenyerébe. „Mein Gott! Hat tojás! Tiszta rablás!” – sóhajtozott még akkor is, amikor amaz már szédelegve elment. Bálint azonban látta, hogy diadalittas mosoly ragyog az arcán. Tógyi körülpillantott és észrevette Bálintot.

– No nézzék...! A Bálint! Hogy került ide, fiúcska?

Bálint ebből a „fiúcska”-ból látta, hogy Tógyi mindenre emlékszik, számíthat rá. Zavarában nem tudott okosabbat, azt kérdezte:

– Hát a Braun úr? Kiengedték?

– Mi az, hogy kiengedtek? Bocsánatot kértek! Na ja, a Braun nem lehet csak úgy bekasztlizni! Pert indítottam, kártérítést fognak fizetni! A pártom kiállt értem, csak úgy hajlongtak a rendőrök, a smasszerek, azt se tudták, hogy engeszteljenek! Tőlem tanulhatsz fiúcska, jól tetted, hogy megkerestél!

Bálint elmondta, hogyan került fel Pestre. Panaszkodott a kollégiumra és emlé-

keztette rá Tógyit, miféleket mesélt neki a pesti életéről. Tógyi résztvétteljesen bólogatott, közben azonban szűrősen figyelte Bálintot, s egyszerre csak félbeszakította:

– Fiúcska, te valamit akartál, azért jöttél... Siránkozni másnak is tudtál volna! Te tudsz valamit, ugye-ugye, és gondoltad, megkeresed a Braun urat... mi? Valamit el akarsz adni? Vagy talán küldtek hazulról valami csomagocskát, tojást, lisztet, effélé-t? Ki vele, ne félj! Ismerhetsz!

Bálint résen akart lenni, nehogy úgy járjon, mint az az illető, aki hat verébtőjást kapott az imént a drótjáért. Pedzeni kezdte, hogy mi-mindent tudna szerezni, de nem mondta meg, honnét és milyen úton-módon. Braun rákacsintott és vigyorgott.

– Titkolódzunk, mi, titkolódzunk a Braun előtt? Jól van, nem haragszom, tetszel nekem, fiúcska! Segitek rajtad! Kapsz kölcsönbe egy kiskocsit... Látod, én megbízom benned! Hozzad, amid van, aztán majd megalkuszunk! De nehogy mindenféle kacatot hordj ide nekem! Csak hibátlan árut veszek át, ebben nincs pardon! A Braun egy márka, egy fogalom, ezt jegyezd meg! Nekem csak úri kundcsaftjaim vannak, érted?

Bálint úgy igyekezett, hogy Tógyinak nem kellett csalódnia benne. Igen szép és tetemes volt mindjárt az első zsákmány; többek között egy kifogástalan kis vaskályhát is szerzett, amit új pártfogója még aznap eladott. Bálintnak ezentúl nem volt szüksége a kollégiumi élelmiszerjegyekre, elfogadta őket, hogy ne keltsen feltűnést és ne kezdjék firtatni, hogyan él, mivel tölti az idejét – de Tógyi révén egész nap prima kosztot élhetett, s így nemhogy lefogyott volna, mint a többiek, de valóságos reklámja lehetett volna a jóltápláltságnak. Ruházata is kicserélődött apránként; Tógyi közvetítésével jól szabott öltönyhöz, békebeli sevrő-cipőhöz jutott. Igaz, meg is dolgozott mindezért, de ezt nem érezte terhesnek. Tógyi pénzzel is ellátta, megtanította rá, hogyan lehet amúgy istenigazából szórakozni a városban, vitte magával minden-hová, nőket szerzett neki, s mindig ügyelt arra, hogy ne fogja túlságosan szorosra a fiú pórázát. Idővel az egész piacon megismerték Bálintot, tudomásul vették, mint Braun Tógyi jobbkezeit. Amaz néha már önálló üzleteket is rábízott. Bálint őt után-ozta, igyekezett éppen olyan rámenős lenni, mint mestere, ha nem is pörgött oly gyorsan a nyelve. Mindenestre sokat tanult ebben az időben s főképp kezdeti nehézségét, lassú felfogását veszítette el.

Július vége felé, amikor Bálint már-már azon törte a fejét, hogy egészen ott-hagyja a kollégiumot, ahonnét amúgyis el-elmaradt már egy-két napra, történt valami, ami mégiscsak megmásította az elhatározását. Tógyinak egyszerre csak nagyon nagy szüksége lett rá. Szinte a legutolsó percre nem hitte el, hogy a kommunistáknak sikerül megcsinálniuk augusztus elsejére a stabil forintot. Akkor kapott észbe, amikor már mindössze két napja maradt, hogy behajtsa összes kintlevőségeit. Sejtette: ha körbejárja kundcsaftjait, mindenki azt fogja felelni: „Majd forintban fizetek, Braun úr, forintban!” Kiadta hát Bálintnak a parancsot:

– Nem fogadunk el mást, csak aranyat! Érted, fiúcska? Lehet dollár, napcsi, lajos, gyűrű, nyaklánc, bánomisén, akár fogarany is, de arany legyen! Arra alkudtunk, jogom van hozzá! Na ja, majd hagyom kiszúrni a szememet a kommunisták forintjával! Úgy is megbukik néhány hét alatt, ezt én mondom neked, a Braun, aki már láttam egyet-mást! Decemberben megint billiókban fogunk számolni!

Kettesben kerestek fel mindenkit, s ahol Braun szavai nem használtak, működésbe lépett Bálint erős ökle. Augusztus elsejére Braun Tógyi ellen tizenként feljelentés volt a rendőrség kezében, magánlakásértés és testi erőszak címén, de egyetlen adósa sem maradt. Elégedetten nézegette az ékszerekből, aranyakból felhalmozott kis kupacot. A piacon híre ment, milyen szerencsésen úszta meg a stabilizációt. Tudták, hogy Bálint nélkül nem sokra ment volna. Bezzeg mások, futhattak a pénzük után! S ráadásul, augusztus elsejére az állami üzletek is telis-tele voltak mindenféle áruval! Meg kellett pukkadniuk, mégsem tehettek semmit. Még tojás, vaj, meg zsír is bőven volt – hetekig a kutya se járt a Telekire. Bálint most örült, hogy nem cselekedett hebehurgyán: nem költözött el a kollégiumból. Lám, ezegyszer a kommunisták nagyonis raffináltak voltak! Tógyi sajnálkozva széttárta a karját, és közölte a fiúval, hogy egyelőre nem tart igényt a szolgálataira – ő maga se tudja hamarjában, mihez

kezdjen. Bálint nem szólhatott egy szót sem, Tógyi igazán gavallérosan kifizette még utoljára.

Mialatt testestől-lelkestől belevetette magát az üzletelésbe, a kollégium alaposan megváltozott. Azt ő is észrevette, hogy szinte naponta érkeznek újabb meg újabb kis csoportok, most már valamennyi szobában laktak néhányan. A „zabálás”-t, amiből időközben kimaradt, a többiek egyideig folytatták, aztán teljes gözzel nekiláttak az épület újjávarázsolásának. Ágyakat kaptak valahonnét, meg szekrényeket, asztalokat, székeket; az egyik földszinti szobát berendezték könyvtárnak, két teherautóról hordták be a fiúk a töméntelen könyvet; az ablakokról lekerült a pergament-papír, beüvegezték őket, minden helyiségben égett a villany, és a fürdőszoba is használhatóvá vált. A hajdani házmester-lakásba augusztus elsején beköltözött Vidákovics úr, a kollégium portása, aki azontúl számon tartotta, ki-mikor érkezik éjszaka, s tizkor már bezárta a kaput. Pézsán kívül két fiatal tanár is feltűnt olykor a fiúk között – ezek azonban nem laktak a kollégiumban. Összeírták, melyik fiú mit fog tanulni ősztől, megszervezték a kollégiumi csoportokat, s egyáltalán, csupa olyan változás történt, ami meghökkentette és megriasztotta Bálintot. Nagyönis beleszokott már, hogy senki sem kérdezi meg, hová tűnik el reggel s honnét érkezik késő este? Amíg a házzal, meg a rengeteg szervezéssel volt mindenki elfoglalva, nemigen tűnt fel Bálint elkülönülése. Most azonban egyszerre csak őt is figyelmeztették rá, hogy nem tehet azt, amit akar – alkalmazkodnia kell a közösséghez. Czinke Feri lett Bálint csoportjának a vezetője, a kollégiumi diáktanács titkára pedig Mikecz Öcsi. Mindenki lábban égett, az egész társaság a megnyitóra készülődött. Augusztus huszadikára tervezték az ünnepélyt, ahol majd nevet is választanak a kollégiumnak s a meghívott, magasrangú személyiségek, (köztük természetesen a kisgazdapárti miniszter) előtt ismergetik, miféle akadályokon és nehézségeken át jutottak el a megnyitásig. Bálintot idegesítette, hogy heteken át mindenki arról beszélt a házban: a kisgazdákat megüti majd a guta, amiért nekik mégiscsak sikerült időben megnyitniuk a kollégiumot. Emlékezett rá, hogy Braun Tógyit a kisgazdák hozták ki a börtönből – tőle egyebet se hallott, mint azt, hogy ez az egy olyan párt van az országban, amelyik tudja, mit akar. Ezzel szemben Czinke, meg a többiek, folyton a kommunistákról áradoztak, mindenféle gyűlésekre jártak, kommunista indulókat énekeltek, jelvényeket viseltek, s majd fölnyársalták az embert a szemükkel, ha ki merte nyilvánítani a véleményét afelől, hogy a forint decemberre megbukik, blöff az egész... De ha egyéb oka nem is lett volna rá, Bálint már csak azért se szívelte volna a kommunistákat, mert Czinkeék annak mondták magukat. Bántotta, hogy semmi tekintélye sincs a kollégiumban, holott ő is az alapító ős-lakók közé tartozik, éppen úgy, mint mondjuk Mikecz Öcsi, akit valósággal bálványoztak az újjonnanjöttek. Ha már a Braun Tógyi-féle aranyéletnek vége, legalább itt szeretett volna jól élni Bálint, a kollégiumban; s ezen első-sorban azt értette, hogy szerette volna, ha elismerik különbnek, vezérnek, akinek több joga van és nagyobb szava, mint a szürke tömegnek. Hiszen ő már annak idején, a gimnáziumban meg a cserkészben is mások fölött állt!

Mielőtt még véglegessé vált volna a szobák beosztása, Bálint átköltözött egy olyan szobába, ahol ő volt az egyetlen öskollégista, s így magától értetődően csoportparancsnok lett. Szerencséjére, az a három fiú, akivel összekerült, nem tartozott a legszegényebb származásúak közé. Nem estek hasra attól, hogy tető van a fejük fölött s ha akármilyet is, de rendszeresen kapnak enni. Bánó Miskáéknak szép szőlőjük volt odahaza, Fehér Bandi meg Nagy Jani apja is a tehetősebbek közé számított a falujában. A fiúk, a bőséges, zsíros hazai koszt után, naphosszat csak a nyálukat nyelték zúgolódva, örökké éhesek voltak, s nem is igen csináltak titkot belőle, hogy csalódtak a kollégiumban. Bálint már rettenetesen sóvárgott arra, hogy neki is legyen tábora, mint Czinkeék, meg Mikecznek. Nem sajnálta a pénzt, vitte magával a szobatársait, etette és itatta őket, s bevezette őket mindazokba a gyönyörökbe, amiket számára Braun Tógyi fedett fel. A másik háromhoz képest valóságos világfi volt már. Nőkkel ismerkedtek össze, Bálint szervezett meg mindent, s nem egyszer éjfél felé, vagy éppenséggel hajnalban állítottak be a kollégiumba. A három fiú természetesen úgy tekintett rá, mintha egyenesen az égből pottyant volna közibük. Majmolták Bálint moz-

dulatait, igyekeztek eltanulni a modorát, szavajárását, utánaoszták mindent, amit mondott. A kollégiumban hamar elterjedt, miféle aranyéletük van azoknak, akik jobban vannak Östörrel. Bálint valósággal fürdött a gyönyörűségtől, ahogy látta, miként szaporodik napról-napra a tábora. Már-már az is megfordult a fejében, hogy kiüti Mikecz Öcsit a nyeregből. Az ünnepélyes megnyitó után ugyanis végleges diák-tanácsot kellett választaniuk, a jelenlegi ideiglenes helyett. „Mért ne lehetnék én a titkár?” – gondolta Bálint egyre gyakrabban. Hívei lelkesen támogatták az ötletét, amikor célozgatni kezdett rá. A pénze ugyan veszedelmesen fogyott, s Tógyit hiába kereste fel, nem tudott segíteni rajta – ő azonban azzal nyugtatta magát, hogy csak a huszadikái választásokig kell bírni, azután már, ha beült a hatalomba, véget vethet a nagy gavaléroskodásnak.

Czinkéék azonban huszadikáig sem tudtak nyugton maradni. Egy este mindenkit összetrombitáltak és Mikecz Öcsi bejelentette a diák-tanács határozatát: mivel a kollégiumot már nagyjából rendbehozták s a tanév sem kezdődött még el, brigádokat alakítanak és ezentúl eljárnak romot takarítani, hogy ezzel is gyorsítsák az újjáépítést. Sokan morogtak, és Bálint csodálkozott is azon, hogyan lehetnek Mikeczék ennyire buták, hogy éppen a választás előtt lázítják maguk ellen a fiúkat? „Tojok az újjáépítésre!” – morogta oda szobatársainak. – „Ez már megint valami kommunista trükk!”

– Muszáj menni, vagy önkéntes-alapon megy? – kérdezte hangosan Bánó Miska.

Mikecz Öcsi sötét arccal felelt meg rá:

– Önkéntes! De akinek van bőr a pofáján, az jön!

Bálint vigyorogva körülnézett a táborán és legyintett. A hívei ennyiből is értettek, Hja, ha önkéntes, az más! Aki hülye, és gürcölni akar, csak menjen. Bálinték, vagy tizenketten, külön programot csináltak.

Czinkéék egy ideig némán túrték a dolgot, de napról-napra dühösebbek lettek. Pézsa Miklóssal is próbálkoztak, az igazgató azonban, akit némiképp sértett, hogy a diák-tanács meg sem kérdezte őt, mielőtt határozott, csak a vállát vonogatta, és azt felelte, ha önkormányzat van a kollégiumban, hát legyen önkormányzat, ő semmibe se szól bele; nem dadának jött ide, hogy kimossa a pelenkát, amit más rondított össze. Mikecz Öcsi végül azt javasolta, hívjanak össze kollégiumi gyűlést, és javasolják Bálinték kizárását.

– Aki megbontja a kollektívát, menjen a fenébe, ne egye a kenyerünket! – hadonászott dühösen s még a nyaka is sötétvörös volt a haragtól. – Ki kell vágni őket, mint a taknyot!

Czinke megvárta, amíg szóhoz engedi őt s csak akkor közölte, hogy mélységesen helytelennek tartja ezt az álláspontot. Ismerte a barátját, tudta, hogy Öcsi előbb üvölt, de ha kiadta a mérgét, hajlandó meghallgatni a higgadtabb beszédet.

– Hidd el, nem utálok jobban őket, mint én! Csakhogy itt nem erről a négy kulák-ivadékról van szó, te fafejű! Ezeket még később is kivághatjuk! De lassanként a fél-kollégiumot megszédítik... Azt kéne elérni, hogy beadják a derekukat! Azt kéne bebizonyítani, hogy igenis, nekünk van igazunk, a mi akaratunk az erősebb!

Mikecz Öcsi érezte, hogy Czinke megint okosabb volt, mint ő, mégsem érzett féltékenységet, inkább csak a szebb visszavonulás kedvéért dűnnyögte:

– Jó, jó, de ezekkel ügyse mész semmire...

Ez már augusztus tizenötödikén történt. Aznap este, vacsora után, valamilyen ürüggyel összehívták az egész kollégiumot, s bár Östör és tábora szemmel láthatólag elszántan és gyanakodva érkezett a nagy hálóterembe, gyanakvásuk lassanként eloszlott, mert Czinkéék váratlanul két jókora demizsont húztak elő, mindenki poharába öntöttek belőle, s aztán énekelni kezdtek, mégcsak nem is holmi kommunista indulókat, hanem régi, vidám meg szomorú nótákat. A fél pohár bortól ugyan nem, de a csöndes, szelíd nótázgatástól mindenkinek jó hangulata támadt. Ahogy a nóták elfogytak, átváltottak a beszélgetésre, de még ebben se volt eleinte semmi gyanus. Bálint ugyan sajnálta, hogy Czinkéék most meghazudtolják őt; azt magyarázta ugyanis nemrégiben a fiúknak, hogy emezek savanyú, kellemetlen alakok, csak

politizálni tudnak, meg könyveken vitatkozni, de például, hogy milyen jó dolog egy kis bor mellett elszórakozni, arról fogalmuk sincs. Nem tehetett mást, odasúgta Fehér Bandinak:

– Ezek se tudják, mi a jó bor! Ilyet odahaza a kódisosk isznak, nem igaz?

Csodálatosképpen azonban még Fehér Bandi is kelletlenül bólintott vissza erre. Ezen azonban Bálintnak már nem is volt ideje elmeditálni, mert egyszerre csak, minden átmenet nélkül, vidoran és harsányan rákiáltott Czinke Feri:

– Mondd, Östör, neked az orvos tiltotta meg, hogy dolgozz?

Bálintot egészen váratlanul érte a kérdés. Belesápadt a haragba, hogy milyen alattomosan támad ez a kis nyikhaj Czinke. Mintha nem látta volna a maga két szemével, hogyan dolgozott ő, mikor „zabrálni” voltak a Gorszky-villánál! Alig tudta ki-nyögni, hogy nem, igazán semmi baja sincs.

– Pedig már azt hittük... tudod! Utóvégre, ha egészséges vagy, egyszer eljöhetsz velünk te is! De ha mégis beteg vagy, ne szégyeld, mondd csak meg, az egészen más!

Bálint felállt és úgy kiabált vissza:

– Ha sokat ugrálsz, majd megmutatom, milyen erőben vagyok! Nem megyek a kommunistáknak gürcölni, és kész! Nem azért küldtek ide minket!

Bálint maga se vette észre, hogy az öklét rázza Czinke felé. A másik azonban csodálatosan nyugodt maradt, sőt, dühítően mosolygott felé.

– Na nézzék, hogy dühöng! Nekem ne gyere! Nem vagy beteg, hát nem vagy... Én csak úgy gondoltam. Ha meg így van, nincs más magyarázat: bűdös neked a munka, vagy attól félsz, hogy nem győznéd velünk a versenyt... Ezt is meg lehet érteni, nem, fiúk?

Bálint úgy üvöltött, mint egy sakál.

– Arról nem volt szó, hogy le köll dolgozni az eltartást! Ezt odahaza nem mondták! Azt mondták: ingyen koszt, ingyen szállás!

Bánó Miska helyeselt neki:

– Úgy van! Ha ingyen-munkás köll, mért nem mondták meg nyíltan?

Mikecz Öcsi is felállt izgalomban:

– Nem ez a kérdés! Az a helyzet, hogy féltek, mert lemaradnátok!

Mester Iván ott hadonászott Bálint orra előtt:

– Csak a szájakatok jár! De dolgozni nem tudtok!

Bálint segélykérően körülpillantott. Bánó Miska bután és hűségesen tapadt rá, de úgy vette észre, a többiek valahogy furcsán kerülik a tekintetét. Mintha megzavarta volna őket Czinkéék alakoskodása. Hát elhiszik ezt a hülyeséget? Bálint egy pillanatra megrettent. Eszébe villant, hogy mindörökre oda a tekintélye, ha ezekkel sikerül elhitetni, hogy ő bármiben is lemaradna holmi Czinkék meg Mester Ivánok mögött. Leszegte a fejét, lázasan gondolkodott, hogyan vághatná ki magát ebből a szorult helyzetből. Tudta, hogy nagy a tét. Ha most szégyenben marad, nem sikerül Mikecz Öcsi helyébe ülnie a választáson. Gyűlölte Czinkééket, amiért így hátbatámadták, de érezte, hogy csak egyet tehet. Felnézett és reszelős torokkal, sötét arccal azt mondta:

– Na jó. Majd holnap elvállik, ki tud jobban dolgozni.

Sarkonfordult, és kiment a teremből. Bánó Miska meg Nagy Jani rögtön utána mentek, de a többiek, némi habozás után, ott maradtak.

Bálintnak egyetlen elégtétele maradt: ő lett a vezetője a brigádnak, ahová az eddigi lazslókat beosztották. Megvadulva, nekidühödve dolgozott. Senkihez sem szólt egy szót sem, még a hiveivel sem beszélt, mintha őket is gyűlölné. Az eltalicskázott törmeléket minden brigád külön kupacokba borította. Tizenegy óra tájt Bálintké szembeötlően nagyobb volt, mint a többieké. Délben Czinke odament hozzá és mindenki füle-hallatára azt mondta:

– Ne hajtsd úgy magad, nem fogod bírni végig!

– Ne taníts te engem dolgozni, jó?

– De kidöglesz!

– Menj innét, amíg szépen mondom!

Czinke vigyorogva ugrott arrébb.

Amikor sötétedéskor abbahagyták a munkát, semmi kétség sem lehetett aziránt, hogy Bálinték győztek. Igaz, minden porcikájuk sajgott, gyomruk szinte kiszakadt az éhségtől, csurom víz volt az ingük. Bálint elégedetten nézegette a rom-kupacot, és kárörvendően várta, hogyan leckézteti meg Czinkét, meg a többi nagyszájút, a tegnapi hetvenkedés miatt. Hívei ismét rajongó pillantásokat vetettek feléje. Bánó Miska, Nagy Jani meg Fehér Bandi körébe telepedtek, és felváltva dicsérték, ő pedig időnként rájuk szólt, hogy hallgassanak már.

Mielőtt hazafelé indultak volna a kollégiumba, Czinke odament Bálinthoz. Mindketten tudták, hogy valamennyi fiú őket figyeli.

– Remekül melóztatok!... A kollektíva nevében: kösz!

Keztnyújtott. Bálint előbb habozva nézett rá, azt latolgatta, ne csapjon-e a képebe, bosszúból mindenért, hogy menten elterüljön s úgy kelljen összevakarni – aztán mást gondolt, elkapta Czinke kezét. „Megállj, most megnyomorgatlak!” – gondolta. Teljes erejéből összepréselte a másik ujjait. Egész teste belefeszült az erőlködésbe. Várta, mikor kezd el amaz jajgatni és könnyörögni, hogy eressze el. Az lett volna csak a diadal! De nem. Czinke beharapta a száját, de meg se nyikkant. Pokolian fájt Bálint szorítása. Mintha tüzes harapófogó két szára közé dugta volna a kezét. Megremegett az arca, attól félt, még elájul. Aztán arra gondolt: Östört boldoggá tenné, ha ő győzne lenne. Visszanyelte a torkából előkívánczó kiáltást. „Mindjárt abba kell hagynia!” – jutott eszébe – „Hiszen különben rájönnek, hogy mit csinál!” Arra gondolt, hogy kibírt már ennél nagyobb fájdalmat is. Annak idején, amikor az apját a németek letartóztatták valami tüntetés miatt, őt is megverték. A meztelen talpát verték, meg a fejét. És mégse beszélt, meg se szólalt. Hát akkor mi ez, ahhoz képest... Pedig akkor két évvel fiatalabb volt. Még egy másodperc, igen, legföljebb még egy, ez az utolsó.

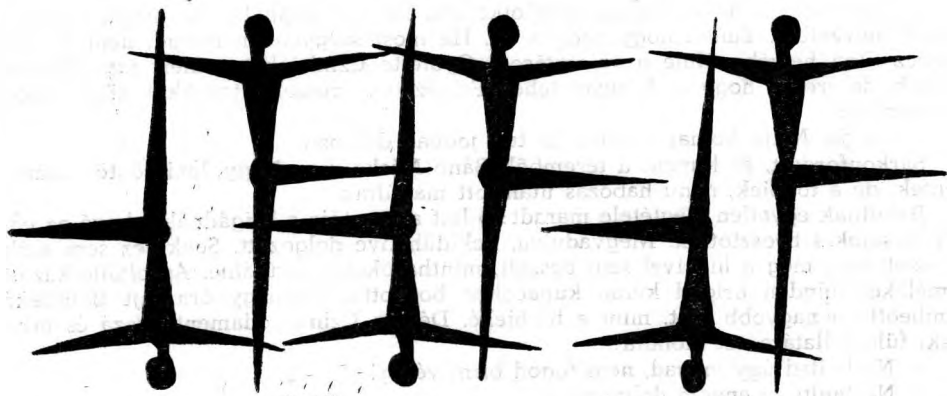
Östör csalódottan elengedte Czinke kezét. „Micsoda kis vakarcs!” – morogta az orra alá – „Hogy bírhatta ki?” Sehogysem értette.

Czinke örült annak, hogy egészen sötét volt, amikor visszaindultak a kollégiumba. Előbújtak a könnyei, annyira fájt a keze –, de most már nem bánta, Östör ezt úgysem láthatta. Mikecz Öcsi lépett mellé. Átfogta a vállát, egy ideig szótlánul mentek egymás mellett, aztán Öcsi büntudatosan megjegyezte:

– Megint igazad volt... Legyőztük a nyavalyást! Vége!

Czinke nem felelt rögtön. Elnézett arrafelé, ahol Bálint ment, a többiektől élesen különváló csoportjával. Mint valami körülrajongott, diadalmas hadvezér.

– Fenét vége! – mondta fáradtan. – Ez csak a dolgok kezdete! A neheze most jön még...

DOHNÁL TIBOR rajza

ORBÁN OTTÓ

JERUZSÁLEM MEGVÉTELE

INDULÓ

Napnyugta eljön, vérszínű jégverem,
irgalmas isten, dúdoló énekem:
„Tejszínhab Hellász, tankcsapdák roncsai,
megyünk egy országot porig lerontani!”

A VEZÉRKAR

Szalagos zászlók, aranyos vezérek,
napfényes arcuk szénnél sötétebb.
Kőpárnán nyugszanak, csonttalan, arctalan,
fülkében tücsökszó: csonttörő hangja van.

A SEREG

Tollak és csákók, májusfa-lobogás,
kürtszó ezüstje, aranyfüst-suhanás,
vérszínű festmény meztelen mellen:
szajhák kút-öle istenek ellen.

ÍTÉLET

Cigányhóhérok pengéhez értenek,
sörhabos vérük agyukig fölpezseg.
Lovagok páncélján kereszt és liliom,
áramtól ugrál Jézus az udvaron.

ÜTKÖZET

Úsznak a halottak: Krisztus Úr, hol vagy?
Csôdör-fújásban szemgolyó olvad.
Tengerek roncsai égnek egy jéghegyen,
zsákban borotva, kétnapi élelem.

TÁBORI POSTA

Kerítők, kurvák, édesek, kedvesek,
csiklandó mellűek, csibetoll-pelyhesek;
Gottfried úr tábort vert, csókoltat, üzeni,
égnek a pogány nyár pokoli tüzei.

MENET

Mellünkön veríték, szegénység gyöngyei:
tojáshéj-koponyát hol kell kikölteni?
Tűnődik karunkban halálos kardcsapás:
hajunkig mocsárban hová e vonulás?

HADITÁNC

Megjöttünk, megjöttünk, halálos szeretők,
vizünk mi táncba bölcsőt és temetőt;
megjöttünk, megjöttünk, törünk a fal felé.
örökös éjszaka, szívé és tengeré.

ROHAM

Árad a hullám, kantár és heveder;
tigris a szemünkben, rádugrik, leteper.
Arccal a mocsokban éhező nép fia,
füledbe kiáltjuk: Mária, Mária!

A VÁRKAPU NYITOGATÓJA

Jövök már, nyitom már!... *elszabott római...*
hetedhét tengeren hajói roncsai...
Jőestét, köszönöm... *hajnalban partraszáll...*
azért a néemberért most mint a vadmadár...

EMLÉK, BERLINBŐL

Fáraók serege tengeren lovagol,
megfulladt város tűzvésze víz alól:
előntött folyosók... vipera vezetéek,
az ott!... örült ég, szörnyű fényesség.

GETTÓ

Fekete éjszaka virradó tűzhalál,
lovak kardja kamrádban rádtalál.
Parázsló tornyok, vértanu fahidak:
Flavius zsidai kivégzik magukat.

KOLOMBUSZ A ROMOK KÖZT

Megvakult város, trópusi hallgatás,
fogak közt fűszál, fekete szem-parázs.
Porrátört hajók a pálmafa parton:
halak, rabszolgák, hullabűz-alkony.

HALOTTAK BÜCSÜZTATÁSA

Napnyugta eljön, vérszínű jégverem,
gazdátlan csónak örvénylő éneken.
Te édes! Te édes! Tenger és hegy alatt.
Sötét vagy, öröklét, kopár és hallgatag.

VETERÁN

Égről a földre csüng a villámló kantár,
füstölgő fényben ülök a verandán,
vágat a zöld nyár, fejem lehajtom,
moha lepi el megkövült arcom.

ÁLOM

Mosolyogsz, mint a kút vize,
s mint az, oly messze vagy ma.
Lehellet vékony homlokod
mögött ketyeg az akna...
Szádon nem rándul érzélem.
Szemed, mint sziklajég. – Itt
várok, mozdul-e árny karod,
várok, szólítsz-e, – s még kit?

Aztán a kútba kő zuhan:
szádon remeg a szándék,
s összeroppannál, hogy ha még
nem indulnék, ha várnék...
Látod, ilyen az életünk.
Csak álmodtam, de fáj még.
A kút szélére fecske száll.
Ha mernék véle szállnék.

SZKIZOFRÉNIA

I.

Elkoptat tartós, lomha hűség,
– mi két fogaskerék. A vének
bölcsségével visszánézünk
majd egyszer s megfakult regények

lapján kutatjuk arcainkat,
te is, én is, – majd mit találunk?
Jó ez a béke most. Tavasz van.
Ilyen lehet-e majd halálunk?

II.

Belém ivódtál, mint a méreg,
lassú halállal ölsz el engem,
késő bizonyság tudni: bűn volt
ilyen bocsájthatatlanul szeretnem.

Köd mögül mégis visszasajdulsz,
ha megbántottak vak szavakkal,
s fogódzanék könnyezve, bújva
karodba még minden tavasszal.

SZOMBATHELY, TÁVOLBÓL

Cipelem már a fél világot; a hegyeit és tengereit;
 milliárdnyi arc világít bennem,
 s mindegyik szétmosthatalan;
 viszem a világvárosok fény-zokogású állomásait,
 a kilátásként fölnyúló tornyok üzenetét,
 a sugárutak villámlását,
 a Keleti Tenger szüntelen, félvad zsoltárait,
 Bécs, Berlin, Varsó mindig-nyiló, dús-bozótú énekét;
 de te a középben sütsz, *Szombathely*,
 egyhangúan, anyaszelid fénnel,
 szeptemberi égboltoddal;
 ha szólok, te szólsz, száz-harangú kisváros,
 te sírsz a szélbe, virágok anyja,
 diákéveim ezüst-émlékű, őszi csengője,
 világgá-tárt, hívó kar;
 ha rád gondolok, Derkovits szomorú-szép szeme néz felém,
 és Berzsenyi dörgi verseit a holdban égő püspökvár felé.

ANYAI NAGYSZÜLEIM KÉPE ALÁ

Süt a hold most is azonképpen,
 s ti ott ültök a holdsütésben

több mint húsz évnyi távolságban
 a lugas alatt, ág-soványan.

Ültök dermedten, elmosódva,
 előttetek a kert bozótja

folyik az útra, s meglebegve
 készül – hogy szálljon – az egekbe.

A régvolt kunyhó – amint láttam –
 fulladozik a félhomályban.

Ó, halott két kis öregecske,
 elmúlt holdsütés, emlék, este!

Csak a szívemben, messze, mélyen,
 ott éltek sápadt derengésben.

Csont-kezetek, mint tört növényke,
 lehanyatlik a semmiségbe.

A szátok olykor – rózsa szélben –
 meg-megmozdul, de észrevétlen.

A költő esküvője

A lépcsőn lefelé mindketten nevettek. Olyan vidám ez a nap. Már házasok. Ennyi az egész. A kapuban Gábor kifizette a tanúkat: az egyik öreg nyugdíjas volt, a másik azt mondta fönt, hogy kocsikísérő, de inkább csavargónak látszott. Már indultak vissza a térre kártyázni.

Közben Tünde két lépésnyire várt. Félfüllel hallotta a jókívánságokat és az öregebb tréfáját: „Szívesen jövünk máskor is, a harmadik padon mindig megtalál.” Gábor hangosan nevetett. Tünde örült, hogy nem kell velük kezet fogni. Utálta a kézfogást. Az anyakönyvvezető keze is nyirkosnak tűnt.

Egy darabig szótlanul mentek. Nem látszott rajtuk semmi ünnepélyesség. Tündén sima fehér blúz volt és szürke szoknya, Gáboron világoskék nadrág és sötétszürke kabát. Negyedóráig rimámkodott Tünde a nyakkendőért, amelyet most Gábor felszabadultan tépett le és vágott zsebre.

– Na, mit érzel? – kérdezte közben.

– Semmi különöset. Ezen is túl kellett esni.

– Kellett?

– Hát mit mondjak? Megbeszéltük.

– Az a két hülye meg az anyakönyvvezető azt hiszi, hogy ezek ma este...

– Érdekes? Nem mondhattuk meg nekik, hogy ma nem lesz semmi. Hogy éppen ma nem.

– Jól becsaptuk őket – vigyorgott Gábor és mert erősen sütött a nap, a kabátját is levetette. A lány nézte. Keskenyvállú, középtermetű, szemüveges fiú. A férje. Olyan, mint más millió. Mi tetszik rajta? Kisfiússága? Merengő barna szeme? Hajjal benőtt nyaka? Pipaszár lábai? Külön-külön ez mind kedves, de elsősorban a versei miatt szereti. Meg hogy olyan végtelenül rendetlen. Esténként nem győz utána rakódni. Mielőtt reggel elmegy, odaadja a teát és amikor este megjön, még mindig a földön van a csésze. Igaz, rendszerint van egy vers. Valami szép, elgondolkoztató vers. Csak Gábor nincs sehol.

– Elolvastad tegnap az Esti virágokat?

– Nagyon szép volt.

... Futkos a szerkesztőségekbe, kiadókhöz, kávéházakba, barátokhoz. Tízre, tizenegyre ér haza, fáradtan mint egy ló, és ha nem vetkőztetné le, ruhástól aludna el: úgy, ahogy megjön és hanyatt vágja magát a diványon. Még a szemüvegét is ő veszi le. Ilyenkor hófehér a fiú arca és a vonásai feketék. Homlokán, haja tövében verejték gyöngyözik. Ő melléül. Néha Gábor, tudva, hogy örömet szerez, szótlanul kabátja zsebére mutat. És ő, mint betanított kiskutya, odamegy és kiveszi a múlt heti vagy múlt havi honoráriumot. Egy pillanatra szívére szorítja a pénzt, aztán odarohan a fiúhoz és szájoncsókolja. Ezt így szokták játszani. Ez az ő egyik titkos játékuk, amiről nem tud senki. Butácska az egész: mintha a szerencsétlen tudóbajos költő padlás-szobájában a műsájával enyelegne. Prózaí lény nem érti ezt. Apa a múlt héten, amikor megint haza akarta vinni, hogy méltatlankodott:

– Nem furcsa magának, az erkölcsi szituáción kívül, hogy a lányom tartja el...? – Az apa mint jóállású főmérnök és mint egykori bokszbajnok pszichikai és fizikai fölényének magaslatáról nézett a másfél fejjel alacsonyabb Gáborra.

– Bocsanat... én költő vagyok... Én is keresek – hüledezett Gábor.

– Maga hülye! – mondta az apa és dühösen elrohant, ezzel tudtukra adva, hogy elege volt már az egész disznóságból és ilyen pocsolgatóba többé nem teszi be a lábát.

– Nem akarsz mégis visszamenni? – kérdezte akkor Gábor.

– Bolond vagy édesem... Mért mennék? Ezekhez vissza? Apa sem római jellem, de az a nő...

Röviddel anya halála után már felbukkant. Pár hónap múlva Tünde a személyzeti szobában találta magát: „Megértheted, Tünde, ugyebár...” – krákolgott zavartan apa. Bevonult az új feleség. Szép volt. Magas, fekete, kedves mosolyú. „Ugyan Tünde, csak nem gondolod, hogy eltűröm, hogy te a cselédszobában lakj? Én nem gonosz mostohának jöttem ide, szívem. Szeretem apádat.” Nem kétséges, szerette. Apa szemlátomást jól érezte magát, kivirult a szép nő mellett és egyre ritkábban jártak ki a temetőbe. Ő meg csak ott maradt a konyha mellett. Senkisésem törődött vele többé. Kosztról, mosatásról gondoskodott Irma, az új „mama” és néha megkérdezte: tanulod a franciát? Apa eljött az évszázokra, megsimogatta a fejét, mint jól futó paripának, és születésnapjára, névnapjára, karácsonyra ajándékot is kapott. De mindent átitatott az új nő illata. Barátságos hazudozásban éltek. Irma gerincfájdalmaira panaszkodva kimaradt a hivatalból, ahova harminc évig járt, és várta a nyugdíjkorhatárt. Ötvenkétéves volt. Egyidős apával. Reggel, délben, este, mindig otthon ült, mint egy pongyolás pók. Várta a vendégeket, barátnőket, kártyapartnereket. Alaposan kiélvezte a komfortos lakást: a fridsidert, telefont, geizert, tévét, a puha párnás fészkét. Pótolni akarta a többévtizedes albérlet hiányosságait. Tünde nem érdekelte. Ha eleinte elmesélt valamit az iskolában történetekről, únott mosollyal hallgatta és szórakozottan felelt: „Igen?” Majd, hogy kérdezzen valamit: „Van elég pénzed?” Először nyaralni is elvitték magukkal, de mivel érezték, semmi közük egymáshoz, a következő évben már otthonhagyták. Tünde emlékezett: azon a nyáron apa még a hátán vitte be a vízbe, mint mindig, ha Szemesen nyaraltak. Irma azonban rosszállóan megjegyezte: „De István... Tünde már nem gyerek... Hogy tehet ilyet!” – Apa abban a pillanatban lecsúsztatta őt a válláról.

Aznapi délután óriási vihar volt a Balatonon, és nem mozdulhattak ki. Irma és apa kártyáztak, ő pedig a falnak fordult az ágyon és a könnyei csurogtak. Így ért véget a gyerekkora.

Elérték a kaput. Gábornak ez már az ötödik lakása volt Pesten, amióta Halasról feljött. Hat meredek lépcső vezetett le a földszintről a szobaajtóig. Tündének mindig az jutott eszébe, hogy mi lesz akkor, ha egyszer majd gyereket hord és legurul ezen a lépcsőkön. Az embernek a lába alig fért el rajtuk: legjobb volt lábujjhegyen leszaladni. Maga a szoba elég tágas és egészséges volt. A mennyezet alatt a falból ismeretlen rendeltetésű régi rudak és kampók nyúltak ki. Valami üzem vagy raktár lehetett azelőtt. Az ablak is jó nagy volt, és elszórakoztatta az embert a látvány: egy-egy nadrág vagy harisnyás női láb elvonulása. Gábor, a kis szemtelen, egyszer egy meghitt pillanatban elmesélte, hogy amikor egyedül volt, egészen közel ült az ablakhoz és egyéb ruhadarabokban, csipkéken, fodrokban és színekben is gyönyörködött. Ezt elhihette Gábornak, mert szeles időben ő is látta a nők harisnyatartóit.

Lencse és sült hús illata párolgott. Tünde már elindulásuk előtt feltette a gázra az ételt. Tudta, Gábor imádja a lencsét. Miért ne legyen esküvőjük napján is?

Elég nehezen engedték el az áruházból, ahol a vas- és edényosztályon dolgozott. Az a hülye Tomasics, az osztályvezető akadékoskodott: „Szombat van, kartársnő, ilyenkor, tudja nagyon jól, milyen nagy a forgalom. Úgyis kevesen vagyunk. Nem tudná hétfőre halasztani?” Hogy fognak hétfőn csodálkozni, ha bejelenti, hogy közben férjhez ment, és megmondja az asszonynevét. Nem mintha a kartársak nagyon ismernék a fiatal költőket és szabad idejüket versek olvasásával tölténék. Hétfőn a futball a fő téma és aztán egész héten a randevú megbeszélése. Meg a sok pletyka, heccelődés. Egy-két komoly nő meg férfi tartózkodó, ezekkel élvezet együtt dolgozni. Azért jobb lett volna mégis leérettségizni és tovább tanulni. Na dehát nem lehetett. Közbejött az ügy.

Gábor ledobta a kabátját a díványra. Tünde kötelességszerűen felvette és beakasztotta a szekrénybe. A fiú elnevette magát és a szekrényhez szorítva Tündét, megcsókolta a nyakát.

– Te kis gondos... Nem vagy szomorú, hogy ilyen szerencsétlen flótásnak letél a felesége?

– Láttam már egy pár fényes esküvőt és mégsem tartott sokáig a házasság. Nem tudom, meséltem neked Mariannról? Olyan ordítóan boldog volt, hogy majd meg-

sárgultunk a lányokkal az irigységtől. Aztán két hónap múlva elváltak. Pedig volt ott minden: mirtusz, vőfély, koszorúslány. Garmadával vendég, virág, étel-ital, menyasszonytánc és amit akarsz.

– Sokszor csodállak, Tünde, hogy velem maradtál. Mondd, nem volt könnyelműség? Te dolgozol reggeltől estig, én pedig henyélek. Legalábbis úgy tűnhet. Nagyon csekély a lehetőségem. Ha szerencsém van, ötvenként kiadnak egy kötetemet. Ezer-ezerötszáz példányban. Valami állást is kellene nézmem.

– Szeretlek, te buta! Hogy beszélhetsz így? Talán majd akad neked is valami alkalmas állás. Képzeld, félfüllel azt hallottam, hogy kapok egy százas emelést... Jaj, cdaég!

A tűzhelyhez szaladt és megkavargatta a rotyogó lencsét. Gábor leheveredett a díványra és elvett a kisasztalról egy könyvet. Várta az ebédet.

Tünde az esküvő tiszteletére egy kis csokoládékrémet is akart készíteni, tudta, hogy Gábor rajong érte. Ez volt a meglepetés. A fiú belemerült a könyvbe és Tünde, amíg kevergette a krémet, kicsit sajnálta, hogy apja nincs most itt. Ő is szeretne az ilyen édességet.

Apa. Apa és Irma. Most már nem tud apára gondolni Irma nélkül. Micsoda kígyó az a nő! Akkor, februárban is milyen „gyengédnek” és „tapintatosnak” mutatkozott... „Tünde édes, mondj el nekem mindent őszintén, szeretnék segíteni rajtad. Tudom, hogy nem lehet úgy, mintha szegény anyád lennék, de talán mint öreg bárátnőd.”

És ő őszinte volt. Szereti Gábort, már egy fél éve. Eljár hozzá és hát – baj történt. Irma arca mintha felderült volna. „Csacsika. Csacsi kislány. Hát persze. Te is már nő vagy és rád is veszélyek leselkednek.” Megsimogatta a homlokát és ápolta. Állandóan mellette volt. „Majd azt mondom apádnak, hogy rossz a gyomrod vagy valamit kitalálok.” Aztán véletlenül, egészen véletlenül a nyitvafelejtett ajtón keresztül meghallotta: „István kérem, nekem nagyon kellemetlen erről beszélni, de magának, mint az édesapjának tudnia kell...”

Nagyon szívesen, részletezve adta elő az ő romlottságát, „bukását”.

Apa magából kikelve rontott rá, mint pontos egyházadófizető, aki nem tűr házában ilyen...

Ideköltözött.

Közben kimaradt az iskolából, dolgozni kellett. Élni kellett. Apa először nagy dörrel-durrall jött: megöli Gábort és őt hazáig pofozza – ilyeneket mondott. Aztán, hogy ő szerényen megjegyezte: az ölést rajta kell kezdeni és hogy innen egy tapodtat sem mozdul – apa félrelökte útjából mindkettőjüket és bevágta az ajtót. Még kétszer jött. Legutóbb a múlt héten.

– Egész puha a lencse. Tálalok.

Gábor már az iratai között piszmogott. Felöltött benne, hogy valamit írnia kellene az esküvőjére is, hiszen ez ihlető alkalom, de aztán eszébe jutott, hogy négy órára megbeszélte a Savoyba a találkozót Péterrel. Disznók a szerkesztők, mindig noszogatni kell őket, ha azt akarja, hogy valamit hozzanak tőle. Azoknak mindegy, hogy Kis Pétertől vagy Nagy Páltól közölnek, fontos, hogy épkezláb dolgokkal töltsék meg a lapot. Ha egy hónapig nem menne feljűk, már talán újból be kellene mutatkozni. Ő még egyáltalán nem befutott költő. Sokat kell utánjárnia, hogy megjegyezzék, hogy tudjanak róla, hogy számontartsák.

– Kezdődik az esküvői ebéd!

Tünde szép fehér abroszt terített és a szekrény tetejéről az asztalra rakta a vázát is. Néhány szál székfü volt benne egy kis zölddel, de tényleg ünnepélyesebbé tette a lencsét.

– Most kiöltöztetlek!

Gábor az egyik tüllfüggönyhöz lépett és már húzta is le az apró fehér rúdról.

– Megörültél? – nevetett Tünde, de egy kicsit neki is tetszett a játék. Gábor körülnézett, hogy mit lehetne még felhasználni, aztán letépte az ablak alatti futó egyik hosszú ágát.

– Mit csinálsz? – szólt rá Tünde ijedten.

– Ez is kell. – Gábor feleségéhez lépett, fejére tette a függönyt és a zöld szárral átkötötte a homlokán. Tünde odament a kis falitükörhöz és megigazgatta a haját. Tényleg jól állt neki ez a fehérség. Visszafordult.

– Hát kezdjük el... az esküvői ebédünket. Elég szerény...

– Várj. Most jönnek az ünnepi beszédek.

Komolyan az asztal mellé állt, de eszébe jutott, hogy ilyesmit nem illik ingujjban és szaladt a szekrényhez a kabátjáért. Még be is gombolta. Rövid, meghatott torokköszörülés következett.

– Édes gyermekeim! – Ezt apám mondaná, ha élne. – Végtelenül boldog vagyok, hogy az ünneplő rokonság körében üdvözölhetem a fiatal párt: kis menyemet, Tündét és Gábor fiamat. Kívánom nektek, hogy hosszú boldog életen keresztül szeressétek egymást és mielőbb egészséges unokáim legyenek!

Tünde csak nézte. Mintha látná Gábor apját, akit csak képről ismert.

A fiú folytatta:

– Édesanyám következik. Istenem, már ősz óta nem voltam nála... – Gyerekeim, én nem tudok sokat beszélni... Legyetek boldogok! – Aztán elsírja magát. Folytatnád?

Tünde felállt. Szeretett volna szólni édesanyja nevében, de a sírás fojtogatta torokát. Nagy kövér könnyecsek gurultak ki szeméből.

– Na te kis csacsi... Csak játszottam. Nem kell sírni. Csak gondoltam, hogy mi legyünk az ünneplő rokonság is, a papák-mamák, nagynénik, nagybácsik, barátok – mindenki mi legyünk. Nem vagy boldog?

Tünde Gábor sovány melléhez nyomta fejét és zokogott.

– Nagyon... Édes Gabikám, nagyon!

A függöny lecsúszott fejről és csak a zöld futó maradt a homlokán.

– Most olyan vagy, mint egy stilizált múzsa... Erről jut eszembe – mit mondanak nekünk ma a költők? No, Ady-rajongó?

Tünde egy pillanatig gondolkodott. Gyerekkora óta szürcsölte Adyt. Átszellemlőn mondta:

*Egy napvirág-szemű menyasszony
S egy napsugár lelkű legény.
A tubarózsa illatozzon
S áldott legyen a mámoruk...*

– Közben nekem is eszembe jutott egy vers:

*Feleségek felesége,
Lelkem adta kicsikéje!
Jer ide már az ölembe,
Mulassak veled kedvemre.*

– Ha férfi vagy, légy férfi...! – biztatta erre Tünde, kicsit félrehajtva a fejét, friss, csábító mosollyal. Gábor elnevette magát és máris kergetőztek az asztal körül.

– Csak vicceltem, csak vicceltem – kiabálta Tünde lihegve, ahogy futott. De a harmadik körnél Gábor utolérte. Magához szorította és nagyon szépen, nagyon kérően nézett rá.

– Nem, nem, nem! Szó sem lehet róla! – tiltakozott nevetve. – Először is kihűl az ünnepi ebéd... Másodszor: levetted a függönyt... Harmadszor... – nem folytatta, hanem még jobban nevetett és az ablakra mutatott. Gábor is felnézett: az ablakban egy maszatos kisfiú guggolt és a nyelvét öltögette rájuk. Tünde még öt perc múlva is alig tudta Gábort az asztalhoz cipelni, mert folyton számárfülekert mutatott a gyerekeknek, aki vidáman élvezte a bácsival a játékot.

SÍK MIHÁLY

KÉSZÜLŐDÉS

... Március volt és szállt a frissen ázott
föld nyers szaga. Bámész idegenek
álltak körös-körül. Esőben ázott
a tavaszi táj. Sirt három gyerek.
Akár a felhők, vastagon lebegtek
a zord hangok, szálltak az égen át:
egy kálomista zsoltárt énekeltek,
s reszkető imát mormolt nagyapád.

Majd megkondult a nagyharang. Utolsó
üdvözet volt. Végző búcsúztató.
Megrázkódott a fekete koporsó,
s elsüllyedt, mint a meglékelt hajó.
Torkod szorította a tehetetlen
fájdalom, s düh. Kezedből egy marék
föld hullt utána tétován. Szemedben
könny csillogott és szürke volt az ég.

Diák voltál, dajkált a nyugalom tág
levegője, a középiskola.
Hogy a z t a levelet kezedbe nyomták,
rémülten, gyáván siettél haza.
Felnőtté tett a félelem, a szégyen,
míg hazaértél, sápadt kisdíák...
S az ágyon, fehér vásznak közt, fehérén,
mozdulatlanul feküdt az anyád.

Érthetetlen szavakat suttogott már.
Csak szeme élt. Két dióbarna szem
nézett rád – míg az ágyhoz kuporodtál –
fájdalmasan ragyogva, fényesen.
Csak nézett rád, s néztél arcára hosszan.
Búcsúzott már. Egyszer csak a neved
suttogta, s ajkai összecsukódtak.
Arca szoborrá így merevedett.

Anyád arca a napnál fényesebben
süt rád most is, mert napnál jobb meleg
sugárzik róla: megnevezhetetlen
jószág. Testedben bújkál. Rádnevet.
Nem foszlik köddé, ahogyan suhogva
repül fölötted: különös madár.
A térben és időben távolodva
csak szépül, mint a gyermekkori táj.

Halála nem elmúlás: diadalmas
átváltozás volt, dicső kárhozat;
hullásában is úgy lett ő hatalmas,
hogy lelkedben világgá változott.
Nézhetsz a kéken fodrozó egekre:
testét párnákon gyors felhők viszik.
A lábad alatt elfutó vizekre:
habok csobbantják halk panaszait.

Ahogy keringenek az égitestek
középpontjuk körül, a megszabott
végtelenben, míg semmiségbe vesznek:
életed már csak körötte forog.
Anyád arca már olyan változatlan
fénnel ragyog fölötted, mint a nap.
Örök létéből meleg sugarakban
vállaidra emlékek omlanak.

Hozzá mérsz mindent: mindent tőle kaptál.
Emléke az egyetlen létező
ok és szabály. Számodra ő a naptár,
a kezdet és a vég. Az eltűnő
napok és évek hozzá igazodnak.
Csak ő a fontos most és semmi más.
S véle indul, míg végső alakot kap
ez a szomorú élet-számadás.

Látod, amint sápadtan, imbolyogva
ólhoz indul. Kezében két vödör.
Teste görnyed a tehertől. Sikoltva
futnál oda. Kikapnád keziből.
A vödröt mindig te vinnéd helyette.
Segítenél. De nem hagyja magát.
Szél fúj: felkapja. Visszanéz nevetve
árva fiára, rád... S repül tovább.

Repülj utána! Szállj, ahogy a felleg
suhan fölötted, át az éveken.
Egy ismerős világban érkezel meg.
– Ezen a tájon nem vagy idegen.
Ha elcsitul a szédült suhanás, az
időtlenység boldog nyugalma vár.
Fészkébe fogad, gyöngéden megágyaz.
s elrejt ölébe az otthoni táj.

LEMLE GÉZA

Gólyafészek

A szörényi termelőszövetkezet életéből

I.

KIS TERMELŐSZÖVETKEZET – NAGY EREDMÉNYEK

Nem sok kisebb termelőszövetkezet van Baranyában, mint a szörényi. „Vasútállomása” egy tábla, egy pad és egy kimustrált személykocsi, szépen nyírt élősvény mellett. A vonatról lelépve érzi az ember, hogy kis faluba ért, ahol sokat adnak a rendre. Az élősvény mögött tavacska, fűzek és nyírfák koszorújában, az út másik oldalán górék és istállók, meg haragoszöld kukoricatáblák. Ritka-szép kukoricatáblák, erő, sokat ígérő gabonaföldek... S zöld falak erdőszegélyekből, sövényekből, szederfákból... Bár ma Baranyához tartozik Szörény, igazi ligetes, somogyi táj a határa.

Kicsi a falu, 44 ház mindössze, valamivel több mint másfélszáz lakossal (169); kicsi a határ is, szinte mosolyog az ember – mintha kedves apró gyermekek ügyes-bajos dolgaival bibelődne –, amikor leírja a „nagyüzemi gazdaság” területi adatait: az első évben (1960) 531 holdon kezdték meg a gazdálkodást (361 hold szántó, 72 hold rét és 98 hold legelő), s a negyedik év végére (1963) területük 566 holdra növekedett. Ebben a gazdaságban 36 család, 51 tag dolgozik, néhány egyénileg gazdálkodó parasztot nem számítva – az egész falu.

Kis falu, kis határ, kis termelőszövetkezet – nincs ezen csodálni való. De az már szöveget üt az ember fejébe, hogy miért nem menekülnek innen az emberek? Kis falvainkban ez általános jelenség, oka is több van. Ha végignézzük a falu lakóinak névsorát, kiderül, hogy középiskolai és ipari tanulók tanulnak zömmel *Szigetváron* és *Pécsen*, egy katona van még távol a falutól, s a tíz ujjamon meg tudom számolni, ki dolgozik vidéki munkahelyen: egy tsz-asztalos *Kétújfaluban*, egy KTSZ-könyvelő *Selyén*, egy bírósági fogalmazó *Kaposváron*, két segédmunkás *Pécsen*, egy erdészeti munkás *Középrigócon*, egy posta segédtsízt, egy traktoros és egy technikus *Szigetváron* – s ezzel be is zárult a sor. Egy család a *zádori* termelőszövetkezet tagja, mert nem győzték kivárni, míg Szörényben megalakul a termelőszövetkezet, s korábban a

szomszéd falu termelőszövetkezetébe léptek be. És hogy nem is akarnak elvándorolni, arról könnyen meggyőződhetünk. A 44 házból alaposan felújítottak, átalakítottak vagy bővítettek 24-et, közülük 5 teljesen új. Márpedig ahol a kis ablakokat egészséges nagyobbakra cserélik, fürdőszobát rendeznek be, parkettáztatják a szobákat, előszobákat építenek, konyhákat cementlapoznak – ott nem egyhamar szakadnak el a szülőföldhöz fűző kötelékek.

Ez a kis termelőszövetkezet két esztendeig alig hallatott magáról. A mozgalom derekán haladt, semmivel sem hívta fel magára a figyelmet, mint az élenjárók, vagy a sor végén kullogók. Az 1961. évet záró közgyűlésen *Vértess Tibor*, a megyei tanács titkára a következőket mondotta a zárszámadási jegyzőkönyv tanúsága szerint:

„... a megye 241 termelőszövetkezete közül mintegy 120 közepes, 25% jól és 25% rosszul működik. A szőrényi termelőszövetkezet a 120 közepesen gazdálkodó tsz közé tartozik. De neki az a meglátása, hogy ez a tsz könnyen a jók közé kerülhet, ha kiküszöböli az eddig észlelt hibákat és megjavítja a munkafegyelmét. Szeretné, ha a jövő évi zárszámadáskor a szőrényi tsz-t a 25 legjobb közé lehetne sorolni. Ehhez a munkához a megyei tanács nevében sok szerencsét, jó erőt és egészséget kíván a tsz minden tagjának.” (Közgy. jkv. 1962. febr. 6.)

A megyei titkár nem csalódott reményeiben. Az 1962-es évet a termelőszövetkezet életében „fordulat évének” is nevezhetnénk. Ez azonban azért nem lenne találó, mert a termőre fordult gyümölcsfa esetében sem emlegetünk forradalmi változást; egyszerűen tudomásul vesszük, hogy a gyümölcsfa visszafizeti a gondos ápolást, lelkiismeretes törődést, a szorgalmas munkát. Ez történt a szőrényi termelőszövetkezet életében is. Ami mégis meglehetősen csupán annyi, hogy ilyen kis gazdasági egység ilyen rövid idő alatt érte el azt az eredményt, amelyért más szövetkezetek hosszú évekig küszködtek, s közülük viszonylag kevés érte el, vagy közelítette meg. A szőrényi termelőszövetkezet ugyanis ebben az évben a prémiummal együtt 61 forintot fizetett munkaegységenként. Az egy tagra jutó tiszta jövedelem 23 951 Ft, az átlag jövedelem pedig 26 127 Ft volt. „Termelőszövetkezetünk tagságának 1 065 307 forintot fizettünk ki” – olvashatjuk az 1962. évi zárszámadási közgyűlés jegyzőkönyvében. (Közgy. jkv. 1963. jan. 30.) Átlépték a milliós határt. Ez sem nagy dolog, csak ilyen kis termelőszövetkezet esetében az.

A termelőszövetkezet irodájában üvegszekrényben őrzik a rövid „történeti múlt” emlékeit. Okleveleket, serlegeket, ajándéktárgyakat... Eredetükről a közgyűlési jegyzőkönyv kicsit furcsa fogalmazásban így számol be:

„... az elért eredmények emelkedését növelte az is (területünkhöz mérten), hogy járási, megyei, sőt országos versenyen is részt vettünk a tavalyi évben; járási első, megyei harmadikok és országos viszonylatban a tizenegyedikek voltunk a versenyben. Ha ezen versenyek összességét vizsgáljuk, akkor termelőszövetkezetünk jutalmul 20 000 forintot, egy lemezjátszósmagnós rádiókészüléket, valamint egy villanymotort, illetve vízszivattyút kapott.” (Közgy. jkv. 1963. jan. 30.)

A zárójelben megjegyzett „területünkhöz mérten” azt jelenti, hogy az országos versenyben elért eredmény az 1 500 szántóegységnél kisebb termelőszövetkezetek közötti rangsorolást jelenti.

De ezzel még nem merültek ki az üveges szekrény látnivalói. Oklevél tanúskodik arról, hogy a megyei tanács által meghirdetett, a „Baranya legjobb községe” címért folyó versenyben a harmadik helyet érdemelte meg a kis község. Ez az eredmény azért nagyon értékes, mert benne nemcsak a termelőszövetkezet eredményei tükröződnek, hanem a község általános fejlődése, rendje-tisztasága, kultúráltsága – egyszóval a falu általános értékelése is. Nem kisebb dolgokkal dicsekedhetnek, mint a falu 1960. évi villamosítása, és az 1961-es járdaépítés a falu „két” utcájában. (Egy

utca ez valójában, csak a falu derekától jobbra és balra Dózsa György és Táncsics utcának keresztelték; de hát kis községnek is lehet végeredményben két utcája, ha akarja...) De a sor még ezzel se mtljes. Felszabadulásunk emlékünnepegről így emlékezik meg a jegyzőkönyv:

„Az elnök felkérésére dr. Bihari Ottó a kongresszusi verseny országos és megyei eredményeit ismertette, majd közölte, hogy a versenybizottság igen magas és szép díjat ítél a szörényi Zrínyi Miklós termelészövetkezetnek. Ezt a szép és előkelő díjat hozta most el... Ezután a hatalmas ezüst serleget átadta a termelészövetkezet elnökének azzal, hogy a termelészövetkezet legyen büszke erre a szép díjra, és igyekezzenk, hogy még sok ilyen magas díjat érjenek el a termelészövetkezetek ezután következő versenyein.” (Közy. jkv. 1963. ápr. 3.)

Tiszteletreméltó elismerések ezek, de a legnagyobb dicséret a következő:

„... a tsz elnöke bejelentette, hogy többen felvételüket kéri a termelészövetkezetbe, és a közgyűlés hozzájárulása esetén aláírnák a belépési nyilatkozatot. Felvételre jelentkezett: Nagy József szörényi, Boros István zádori, ifj. Jánosa István ibafai és Orsós József gyöngyösmelléki lakos.” (Közy. jkv. 1963. márc. 22.)

A jelentkezőket felvették a termelészövetkezetbe. A környékbeli községek tehát felfigyeltek a tsz jó munkájára. Felfigyelt a járás is, s úgy gondolta, hogy a szörényi termelészövetkezet elnökére kellene rábízni a szomszédos Zádor gyenge termelészövetkezetének vezetését is. A szörényiek ezzel nem értettek egyet, és kézzel-lábbal tiltakoztak, de kéthetes huzavona után végül is hozzájárult a közgyűlés a kettős elnökséghez, s Hegedűs István, a zádori termelészövetkezettel olyan terhet vett a vállára, hogy az ember aggódik: vajon elbírja-e?

Amikor Szörényben jártam, 1964 derekán még bírta. (Nagy segítséget jelent Lehőz János elnökhelyettes Szörényben.) Zádorba menet így hasonlította össze két szövetkezetét:

– Rossz termelészövetkezet – „jó” közgyűlés: viharos... a jóban úgy kell nógatni az embereket, hogy szóljanak már... Igaza lett. A zádori közgyűlés valóban „viharos” volt, csak éppen alig végzett valamit, pedig jóval éjfélt után ért véget. De most nem a zádori tsz gondolj érdekese, hanem az, hogy a szomszédos kis Szörény „siker-sorozatának” mi a titka? Mert a környező kis községek (Zádor, Pettend, Gyöngyösmellék, Kétújfalu, stb.) közt ugyancsak egyedül áll példamutatásával, országra szóló jó hírével.

D. F. sertésgondozó, aki bejárta az országot, az Alföldről vetődött ide, s éppen látogatásom idején kötött ki a szörényi termelészövetkezetben, azt mondta:

– Jó hírnevű, „tökés” kis termelészövetkezet ez... Mi a jó hírnév, a gazdasági eredmények, a viszonylagos megelégedettség forrása? Ennek a nyitját próbálom fesszegetni, hol a történetiség, hol pedig valamiféle logika sorrendjét követve, az írásos feljegyzésekre és a falu lakosságának véleményére támaszkodva.

1959. SZILVESZTER

A termelészövetkezet megalakulása körül nem történtek érdeklődésre számot tartó események, nem születtek mende-mondák sem, amelyek szájról-szájra szállva az igaz történetek magvához tapadva a hangulati elemeket megőrizték volna. Vagy talán mégis?...

Egy tsz-tag így fogalmazta meg tömören az alakulást:

– Azt mondták, mint az isten a légynek, hogy: légy! – utána a kutya se törődött vele.

- Szörény az utolsó volt a járásban; körül voltunk véve rossz termelőszövetkezetekkel. Félünk – emlékezik az alakulásra egy idősebb paraszt.
- A gépállomástól óvakodjunk! – fogalmazta meg véleményét egy másik.
- Majd mi megmutatjuk! – így egy harmadik.

E véleményekből sok minden kiderül. Egyrészt az, hogy Szörényben sohasem gazdálkodtak rosszul. Amíg lehetett, „állták a versenyt”: részben ezért, részben a község „jelentéktelensége” miatt maradhattak utolsónak. A szervezés idejére belátták, ha nem is lelkesedtek érte, hogy más megoldás nincs számukra, mint a nagyüzemi gazdálkodás útja. Ugyanakkor azt is tudták, hogy elsősorban a maguk erejére kell támaszkodniok, mert az agitációs ígéreteknek nagyobb volt a füstje, mint a lángja.

A tsz jelenlegi adminisztrátora, akit mindenki Laci bácsinak tisztel, abban az időben a zádori tanács titkára volt, meg a szörényieké is, hiszen a két községnek közös a tanácsa. Amikor népnevelő munkáját végezte, egyik jól gazdálkodó középparasztnak megemlítette a 40 000 Ft adót agitációs érvként, s ezt a választ kapta:

- Bármikor kifizetem, pedig azért dolgozni kell, mégpedig nem „téesszésem”.
- Aztán hozzátette: - Nagyon jól tudom, most nem erről van szó...

A szervező brigád ilyenformán ellenállásra alig talált. Akitől azt kérdezték:

- Na, Jenő bácsi, meggondolta?

Így válaszolt:

- Meg. Én is ott akarok lenni, ahol a többi.

Amikor az alakulást megelőző emlékezetes gyűlés volt, amelyre késő este elég keservesen gyűjtötték össze az embereket, a járási tanács elnöke odaállt az ajtóba, s azt mondta tréfásan:

- Most innen addig nem megy ki senki, míg be nem lép. K. J. állt mellette.
- Na, Jóska bácsi, kezdjük el!
- Én legyek az első?
- Maga. Valakinek el kell kezdeni...

Hogy Jóska bácsi kezdte-e, nem érdekes. Aláírták. S mert 1959. december utolsó napjaiban volt az alakulás, valaki nyomban javaslatot tett:

- Legyen a termelőszövetkezet neve Szilveszter!

Általános derűtség, de volt aki komolyabbra fordította a szót:

- Ne kérjünk szenteket kölcsön!

(A falu ma is büszkén vallja, hogy „tisztá református” község, bár templomba nem igen járnak.)

- Legyen Zrínyi Miklós! – javasolta Laci bácsi, - Szörény valamikor a Zrínyi vár tartozéka volt.

- Úgy van! Zrínyi kirohant, mi meg „berohantunk” – fejezték be a névadást. S a termelőszövetkezet Zrínyi Miklós termelőszövetkezet lett. A szilveszteri hangulatban valaki rázendített az „Oda van a virágos nyár”-ra, a többiek meg bólogattak és nevettek rajta. Ilyen előzmények után, hivatalos formában 1960. január 5-én megalakult a termelőszövetkezet.

A falu erősen középparaszti jellegű község volt, 10 holdon aluli gazda alig akadt benne. A ló volt a mindenük, a büszkeségük, volt hát bőven. Így tartani tudták magukat az első évben a korábban „leszögezett elvhez”, hogy „óvakodjunk a gépállomástól!” Azt hiszem ezzel két legyet ütöttek egycsapásra. Nem bolydították meg a falu nyugalmit, nem szítottak ellentéteket a lovak erőszakos „likvidálásával”, s ugyanakkor elvégezték a gazdasági munkákat anélkül, hogy a gépállomásnak számottevő összeget fizettek volna ki. Ez pedig nagy dolog, bár nem gazdaságos. Ahol ugyanis indokoltan vagy indokolatlanul sok munkát végeztek az első években a gépállomással, s a tagság munkafegyelmével is baj volt, ott bizony a gépállomás elvitte a „hasznót”, mert a gépi munka díját akkor is ki kellett fizetni, ha történetesen a kurokát megette a gaz. Oszteni való alig maradt, s utána meg: „ha nem osztnak, miért dolgozzunk” – morgolódtak, s a rossz „start” után bizony nehezen dőcögött a tsz szekere.

A szilveszteri alakuláshoz egy esztendőre kiderült, hogy Szörényben nem akármilyen nekirugaszkodásról volt szó. A „féltünk” és a „megmutatjuk” jelezte, hogy a parasztok felmérték a helyzetet, jól látták lehetőségeiket és feladataikat, nagy elszánással, lendülettel, de ugyanakkor kellő mértéktartással, a régi szorgalommal és egységesen láttak a közös munkához. Érzelmileg ugyan a „ha nem lehet már másképp, próbáljuk meg így” – hangulata volt az általános; de „így is: jól!” S ha már az érzelmekről esik szó, hadd tegyem hozzá mindjárt, hogy a lakosság büszkesége, tartása, Szörény becsületének védelme is kötelezte a falut, hogy a szomszédos közösségek között jó hírét megartsa. Nem tápláltak illúziókat a közös gazdálkodásról, s magukba fojtották barátságtalan érzelmeiket is a mozgalommal szemben; nem engedték, hogy az érzelmek később megbánást eredményező tettekre, vagy közönyös magatartásra sarkallják akár az egyént, akár a közösséget. Úgy fogadták az új helyzetet, mint amellyel dacolni értelmetlen, alkalmazkodni hozzá viszont szükséges. Az agitációs ígéretek sem vették annyira komolyan, hogy teljesítésük elmaradása általános kedvetlenséget szült volna. Az első év zárszámadása mutatta, hogy megnyerték az első csatát. Az egy munkaegységre jutó érték elérte a 40 Ft-ot, a tervezett 27,76 Ft-tal szemben. (A munkaegységre 36,15 Ft jutott, prémiumként pedig munkaegységenként 3,87 Ft-ot fizettek ki.)

Az eredményt egyrészt mértéktartó, szolid, de reális tervezésüknek köszönheték. Másrészt a termelészövetkezet tagsága sajátjának érezte a tsz ügyét, s inkább támaszkodott a maga erejére, mint az indokolatlanul vagy felelőtlenül igénybe vett hitelekre, állami támogatásra, gépállomási segítségre. A hitelekről is úgy érezte – józan gazdasági szemléletéből és tapasztalataiból adódóan –, hogy azok *saját* adósságai. Ezért – mint egyéni gazda korukban is tették – alaposan megrágták a hitelek dolgát, s inkább vállalták átmenetileg a konzervativizmus vádját, mint sem „gazdasági kalandokba” merészkedjenek. És ez a szemlélet máig is jellemző a szövetkezetre.

Nem véletlen az sem, hogy az első évben semmi „forradalmian újat” nem produkáltak, hanem azt folytatták, ami gazdaságosnak bizonyult korábban: így a burgonyatermelést (szántóterületük 15⁰/₀-án), a sertés- és marhahizlalást tekintették fő jövedelmi forrásuknak. S nem is csalódtak! Burgonyából a tervezett 132 ezer forinttal szemben 203 ezer, hizott sertésből 144 ezer helyett 166 ezer forint lett a jövedelmük. A hizott marhából csak 78 ezer forint volt a bevételük a tervezett 110 ezerrel szemben, de 10 db kövér bika még februári elszállításra várt. A gazdasági hagyományok ápolása így vált a sikerek egyik forrásává. Tehenészetük máig is csapnivaló, bizonyára azért, mert hagyománya sem volt, s ma sem gazdaságos, nem fizet úgy, mint a többi gazdasági ágazat. Úgy vannak vele, mint a napraforgóval; „csak annyit, amennyit muszáj”, amennyi elő van írva.

A termelészövetkezet első évi beruházásai, az alábbiak voltak: egy gazdasági épületvásárlás középlejáratú hitelből 160 000 Ft; egy 87 215 Ft értékű sertésfiaztató, amely jórészt saját erőből épült, 32 000 Ft hitel igénybevételével; 2 db 5 vagonos góré saját erőből 41 956 Ft; egy kalapácsos daráló hosszúléjratú hitelből 17 000 Ft; és egy burgonyafüllesztő 2100 Ft értékben. S ez év utolsó napjaiban vásároltak egy Hoffer traktort úgy, hogy a tagság adta össze rá a pénzt. Jellemző a tagság gondolkodására, hogy felajánlott pénzen akár két traktort is vehettek volna. Ezzel szemben az államtól többféle címen, 120 917 Ft kedvezményt és hitelengedést kapott a termelészövetkezet.

Ez a józan gazdasági szemlélet eredményezte azt is, hogy a felhasználásra be tervezett 14 400 munkaegységből csak 12 867-et használtak fel, az előirányzat kb. 90⁰/₀-át. Védtek is a munkaegységet a felhígítás ellen; ha szükség volt rá, közgyűlési határozat is született, hogy munka nélkül ne kaphasson senki munkaegységet. De a „hivatalos” védelemnél is többet ért a tagság egészséges türelmetlensége, ha a munkáról volt szó.

A munkaegység-felhasználás kedvező alakulása már utal arra, hogy a munkafegyvellemmel sem lehetett különösebb baj. Erre következtethetünk egyébként a „saját erőből” megoldott feladatokból: a gépek és vetőmag biztosításából és a beruházásokból is. A tagság a nagyüzemi gazdálkodást nem „átmeneti” megoldásnak tartotta, amelyet tönkretelhet magatartásával, a közös gazdálkodás állítólagos „csődjét” bizonygatva. A termelőszövetkezetet megélhetésük forrásának, alapjának tekintették, még akkor is, ha a háztáji gazdálkodást jobban szerették, mint a közöset.

Az első év nagy felelősséget, sok gondot jelentett. Következetes intézkedésekre, új szokások kialakítására, új rend és magatartás meghonosítására volt szükség. S a következetes intézkedésekben éppen úgy nem volt hiány, mint a jószándékban. A lazaságokat időben megszüntették, az éleződő ellentmondásokat feloldották: nem harapózott el átmenetileg sem megengedhetetlen légkör.

(Folytatjuk.)

SZELESTEY LÁSZLÓ rajza

KÁRPÁTI SÁNDOR: *Az ifjúsági vezető szemével*

PERNYE ANDRÁS: *„Ki mit tud?”*

CS. NAGY ISTVÁN: *József Attila:
Lángos csillag*

KÁRPÁTI SÁNDOR

Az ifjúsági vezető szemével

Hozzászólás Kolta Ferenc cikkéhez

Érdeklődéssel olvastam a JELENKOR hasábjain Kolta Ferenc vitaindítóját az ifjúsági irodalomról. Azóta is figyelmesen követem a vita kibontakozását, Seres József, Földes Péter, Harsányi István, Hegedűs András és Petrolay Margit hozzászólásaiban. Úgy érzem, a különböző kérdések helyes megközelítését csak segíti Kolta Ferencnek, a *„Húsz év ifjúsági irodalma* című tanulmánya, amelynek jól időzített közlése szinte a vita ténydokumentációjául szolgál, s ezzel megkönnyíti a közös nézőpont kialakítását. Igaz, mostanában nem vagyunk híján a vitáknak. Különösen irodalmi és művészeti folyóirataink hasábjain nem. Fontos és kevésbé lényeges kérdésekről egyaránt zajlik –, néha talán egy kicsit a divat kedvéért is.

Kolta Ferenc *Epilógus és prológus*-át azonban nem a divat szülte. Ennek a vitának az elindítója a gyermek- és ifjúsági irodalom tényleges problémái, azok a sürgető tennivalók, amelyek mind a vitaindítóban, mind az eddigi hozzászólásokban megfogalmazódtak. Hasznos, okos, jó eszmecsere ez. Még akkor is, ha „a vita nem annyira vita, mint inkább párhuzamos monológok sorozata,” – ahogy Petrolay Margit írja. Mégis tetszik. Felráz, elgondolkoztat és tetterre serkent. Bizakodással tölt el, – s úgy hiszem, velem együtt valamennyi ifjúsági vezetőt – ez a kezdeményezés, mert ebben a gyermek- és ifjúsági irodalom időszerű kérdésein túl, az ifjúság nevelése iránti felelősséget is érzem. Ezért is fogtam tollat. (Bár alakulna úgy a vita, hogy ezek a kérdések másokat is: könyvkiadó szakembereket, szülőket, pedagógusokat is írásra készítenének.)

Szólnom, szólnunk kell azért is, mert az Úttörőszövetség és a Kommunista Ifjúsági Szövetség tapasztalatai csaknem teljesen megegyeznek a vitaindító helyzet értékelésével, az általa felvetett problémákkal. Nevezetesen: a gyermek- és ifjúsági irodalom elvi kérdéseinek tisztázatlanságával, bizonyos fokú lebecsülésével, a kritika hiányával, történetének feldolgozatlanságával, és így tovább. Ezért a prágai konferencia határozatának tükrében, a JELENKOR vállalkozása friss, gyors és mindenképpen di-

cséretes. Hiszem, hogy nem igazolódna be Seres aggodalmai, – hisz ő is ezt szeretné, – mely szerint mindez „kárbavesztett erőlködés”, hanem Kolta Ferenc szavaival, „valóban prológusa lehet egy felporzóduló munkának, meginduló tudományos kutatásnak, mozgalmasabb irányító, szervező tevékenységnek és termékeny további vitáknak.”

A vitaindító abban a célkitűzésében, hogy közös nevezőre jussunk, valóban a fő kérdéseket ragadja ki: az ifjúsági irodalom rangjával nevelőfunkciójával és a közérthetőséggel kapcsolatos kérdéseket. Úgy tűnik azonban, mintha a cél elérésének igyekezetében kissé messzire menne. Erre a megfogalmazásra gondolok. „Ahogyan más jelentős kérdésekben keressük azt, ami összeköti az embereket, úgy az ifjúság formálásának nagy kérdéseiben is fontos ez. Ezért lenne szükséges, hogy az eddig is sokat vitatott elvi kérdésekben nagyjából egy nevezőre jussunk, hogy az ifjúsági irodalom funkcióját hasonlóan lássák keleten is, nyugaton is.”

Jogos igény, tisztességes szándék, de a közeljövőt illetően még illuzórikus, mármint az a kívánság, hogy „az ifjúsági irodalom funkcióját hasonlóan lássák keleten és nyugaton is.” Meggyőződésem, hogy ezúttal sem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a közismert tény, mely szerint a két rendszernek kétféle ideológiája van; más esztétikájuk, etikájuk, következtetésképp különbség van irodalmunk eszközjellegében, funkciójában is. Kelet és nyugat irodalmában, pontosabban a burzsoá és a szocialista irodalomban – így az ifjúsági irodalomban is – vannak hasonló elemek, de megvannak az elválasztó vonalak is. Elég csak az ábrázolás módszerére, a mondanivaló lényegére utalni, éppen Bamberger bécsi professzornak a prágai konferencián kifejtett nézete kapcsán. Bamberger szerint, Kolta Ferenc tolmácsolásában, „az ifjúsági művek legfontosabb funkciója a könyvek megszerettetése a fiatalokkal, ezért legfontosabb követelménynek az érdekes, de egyben művészi megformálást igénylő témát jelölte meg és egyben tiltakozott a művek bármiféle tendenciózussága ellen, mert szerinte a külső szempontok szerint alkotó írók csak rossz könyveket írhatnak, ezzel kimondatlanul is kisebbitette a pedagógiai aspektus tudatos érvényesítésének követelményét.”

Bamberger professzornak természetesen jogában áll tiltakoznia, de ezt nekünk nem kötelességünk figyelembe venni, magunkénak vallanunk. Annál kevésbé, mert az irodalomtörténet példái – Solohov, Gorkij, Aragon, Nexő, Móricz Zsigmond és József Attila művészete, hogy csak néhányat említsek, nem mentesek a külső szempontoktól, a tendenciózusságtól, mégsem mondhatjuk, hogy műveik rosszak lennének. És én „a művek bármiféle tendenciózussága” elleni tiltakozáson nemcsak a pedagógiai aspektus tudatos érvényesítésének kisebbitését értem, hanem a világnézeti tendenciózusság elvetését is.

Már pedig a mi irodalmunk nem ilyen, legalábbis nem ilyen akar lenni. Egyébként az „Övék” sem, legfeljebb nem szívesen hangoztatják; de csinálják. Földes Péter, véleményem szerint helyesen mutat rá, hogy „amikor az író megtervezi művét, nem is létezik más, csak külső szempont. Már maga az író közlési szándéka is ez. Hát még fő mondanivalója, tervezett témája, minden egyes elképzelt figurája.” Ki tagadhatná például a *Légy jó mindhalálig*, a *Pál utcai fiúk*, a *Toldi*, a *János vitéz*, vagy akár a *Robinson*, a *Gulliver*, a *Twist Olivér* nevelő célzatát. Mindezt, – tiltakozása közben, – úgy gondolom, Bamberger professzornak sem lenne szabad figyelmen kívül hagynia.

A mély, nevelő hatású eszmei mondanivaló, az élethű ábrázolásmód nélkülözhetetlenek a fiataloknak szánt olvasmányokban. Éppen azért, mert gyermekeknek, serdülőknek, ifjaknak írunk, a jövő nemzedékét akarjuk formálni, az irodalom sajátos eszközeivel, s nem is akármilyen eszmények, életcélok érdekében. Ebben érzem az ifjúsági irodalom szerepét, azoknak a felelősségét, akik a korosztály számára írnak. A könyv embert és lelket formáló hatása ebben az életszakaszban talán a legfontosabb. Igazak Kolta szavai: „Generációk gondolatvilága, viszonya a valósághoz, az emberekhez, az élet nagy kérdéseivel, de izlése, kulturáltsága, kedélyvilága is: egész emberisége nagymértékben olvasmányai hatására alakul.” Nincs ebben semmi új, mondhatná valaki. Valóban sok új nincs benne, de mégis többször el kell mondani, esetenként kicsit hangosabban is, hogy olyanok is odafigyeljenek, akik az ifjúsági irodalomban

valamilyen alacsonyabb rendű irodalmat látnak, művelőikre pedig mint amolyan csökkent képességű kisiparosokra tekintenek. És egyáltalán szemléletet formáljunk. Helyes szemléletet. Mostanában sokat hallunk és olvasunk a technikai forradalomról, századunk meglévő és várható technikai csodáiról – nyugaton már megszületett és dívik a technikai determinizmus elmélete, amellyel egész életjelenségeket magyaráznak –, az ezredforduló emberéről. Ezekben a véleményekben azonban gyakran érezni bizonyos egyoldalú lelkesedést, „egylábas” igényt, amely a technikát tartja egyedül üdvöztetőnek, vele akar mindent megoldani. A javak jobb minősége és nagyobb mennyisége, a termelékenység növelése, egyáltalán az emberi élet megkönnyítése és horizontjának kitágítása érdekében a technikai fejlődés fontosságát senki nem akarja vitatni, vagy kisebbiteni, de szólnunk kell arról is – nemcsak irodalmi, művészeti folyóiratokban –, hogy nekünk olyan emberekre van szükségünk, akik a motor kedvező fordulatszámaival együtt, élvezni tudják a művészetek szépségét is, akik nemcsak az autóban lelik örömeiket, hanem gyönyörködni tudnak a természetben, észreveszik az emberi érzések finom rezdüléseit is. Egyszóval: „kétlábasak”, harmónikusak. Így, csakis így tudom elképzelni a jövő emberét, a felépült szocializmus állampolgárát. Hiszen ez kell ahhoz is, hogy az emberek felemelkedjenek az atomenergia, az automatizálás, a kibernetika szintjéig és fordítva: azok áldásait felhasználni, élvezni tudják.

És ezzel el is érkeztünk a vita egyik központi témájához, az ifjúsági irodalom és a pedagógia kapcsolatának problémájához. A vita eddigi menete, de az irodalmi élet gyakorlata is igazolja, hogy ez a kérdés ad okot a legtöbb félreértésre, a vitázók ebben látnak legtöbb ellentmondást. Aligha tekinthetjük elavultnak azt a korábbi álláspontot, mely szerint az ifjúsági és felnőtt irodalom művészi eszközei azonossága mellett, az ifjúsági irodalom legfőbb sajátossága éppen a pedagógiával való szoros kapcsolata. Hisz már megszületésekor is összefonódtak a kor pedagógiai célkitűzései, a különböző osztályok nevelési ideáljaival, s ma sem lehet mereven szétválasztani a neveléstudományi és művészi kérdéseket. Egyik sem nélkülözheti a másikat, szükségük van egymásra. Az oktatás és nevelés folyamatában a korszerű pedagógia éppúgy nem nélkülözheti az irodalmat, mint ahogy az írók, művészek sem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy fittyet hányva a pedagógiai ismeretekre, figyelmen kívül hagyják a neveléstudomány elveit, módszereit. A célok hasonlósága egyébként is összeköti őket: a szocialista ember nevelése, vagy pedagógiai terminológiával: a harmónikus, sokoldalúan képzett ember személyiségjegyeinek kialakítása. A különbség abban van, ahogyan ezt a célt szolgálják, illetve elérik. Nem arra van szükség, hogy egyik a másik módszerét átvegye, másolja, hanem arra, hogy a saját maga eszközeivel nyújtson magas színvonalút, művészt. Azt hiszem, Hegedüs Géának 1952-ben kifejtett nézete, mely szerint az ifjúsági irodalomnak nevelő célzata mellett oktató feladatokat is el kell végeznie, s hogy az ifjúsági műnek az iskolai tananyagot kell kiegészítenie –, már túlhaladott álláspont, s visszatérését egyelőre nem is tartom veszélynek. „A jó ifjúsági mű – ahogyan Seres József írja – oktat is, nevel is, de elsősorban művészet legyen”, mert ezzel válik irodalmi alkotássá, így szolgálja alapvető funkcióját. A nevelőhatásnak nem valamiféle direkt pedagógizálásban kell érvényesülnie, amelyből kilóg a lóláb, amelyből a gyermek kiérzi, hogy oktatják, fogják a kezét, hanem az író olyan ábrázolásmódjában jut kifejezésre, amellyel az életet a maga valóságában, összetettségében és bonyolultságában magas hőfokon mutatja be, érdekesen, színesen, változatosan. Így kelt nemes érzelmeket, nyújt eszményt, ideált ifjú olvasójának, így valósítja meg tudatos nevelő szándékát.

Ezzel a mércével és ebből a nézőpontból ítélve az 50-es évek elejének olyan ifjúsági- és úttörőregényei, mint az *Előre, kis úttörők nagy köztársasága*, *Győznek a Barót tiúk*, *Töretlenül*, *Nem hőstett, Berki Annus két napja*, *Úttörővasút*, és a *Martinban*, valóban sematikusak, szegényesek, s nem egyszer hamis eszményeket keltő, a valóságtól távol álló művek. De az igazság azzal lesz teljes, ha ehhez a jószándékot is hozzáadjuk, s nem feledkezünk meg arról a társadalom-politikai atmoszféráról, amely közepette ezek megszülettek, amely ilyen típusú könyvek és hősök megalkotását sugallta. S még valamit. Az említetteken kívül születettek élettelibb, jobb művek is,

és a rosszak példáján tanulva ma már könnyebb a feladat, világosabban látni, mi a helyes, az igazán értékes.

Számunkra, ifjúsági vezetők számára természetesen kedves ajándék egy-egy úttörő, vagy netán KISZ-es regény megszületése. Ez azt jelenti, vagy jelentené, hogy az ifjúság sokszínű, gazdag életén belül az ifjúsági és gyermekmozgalom is témává vált. felkeltette írójának érdeklődését. De mi – megmondom őszintén – „szerényebb” igényekkel is beérjük, hogy ne essünk néhány rosszul sikerült úttörő regény ismert hibájába. Szülessenek olyan gyermek- és ifjúsági regények, amelyekbe nem „be kell vinni” az úttörőt és a KISZ-t, hanem az már benne van ugyanúgy, mint ahogy a gyermek és ifjú életének valóságában, a szülői házzal, az iskolával együtt, az ifjúsági mozgalom is jelen van. Várjuk, s hiszem, hogy nem hiába, az olyan alkotások folytatását, mint amilyen Tamási Áron *Hazai tükör*-je, Szabó Pál *Hajdu Klári*-ja, Thury Zsuzsának *A francia kislány*-a, Gergely Márta *Szösz*-je, Mesterházi Lajos *Pár lépés a határ*-ja, és Tatay Sándor *Puskák és galambok*-ja, amelyek valóságként, az ifjúság olvasmányigényeihez méltóan szólnak fiatalokról fiataloknak, felnőtteknek gyermekekről. Kíváncsinos lenne, hogy a gyermek és ifjúsági művekben, a tanulói ifjúság ábrázolása mellett kapjon nagyobb helyet az üzemi munkásifjúság is.

Igen, a valóságot ábrázolni! Mert a gyermek azt és úgy akarja viszontlátni a neki szóló könyvek lapjain, amit és ahogy maga körül lát az életből. Még a felnőtt sem érzékeny annyira a mesterkéeltségre, mint ő. Tiszta, természetes ösztönével azonnal megborzong, ha természetellenességet lát, vagy hall. De ugyanakkor s éppen ezért szomjas az igazságra, a tudásra, s igényli a tanulságokat is. Ezért, amikor azt mondjuk, hogy a jó és rossz konfliktusában győzzön a jó, s ezzel neveljük a helyesre, a szépre, egyúttal azt is mondjuk, hogy a fiataloknak nemcsak a jót, a szépet kell megmutatni, hanem az élet érdekesebb oldalait is, a problematikusait, a helytelent, az ellentmondásokat is. Joggal s helyesen hangoztatta ezt a budapesti vitán Szinetár György. Ez az igény nem mai keletű, megfogalmazódott már Rousseau-nál is, aki szót emelt a steril gyermekszobák ellen, amellyel elszakítják a gyermeket a valóságos élettől, s Makarencónál, aki szintén a minél teljesebb részvételt hangsúlyozza az életben, a közösségben. A gyermekirodalom realizmusa tehát nem fából vaskarika, hanem a társadalmi élet objektív valósága. A gyermekek is ugyanabban a világban élnek, mint a felnőttek, ők is ugyanúgy szenvedő szereplői valódi tragédiáknak, mint az idősebbek. Nekik is meghalnak testvéreik, elválnak szüleik, ugyanúgy érik őket kellemetlenségek és csalódások. S egyébként is: a gyermekmesék remekeiben, az Ezeregyéjszaka-tól Jancsi és Juliska történetéig, talán nincsenek kegyetlenségek, nem kell megküzdenni a sárkánnyal, a boszorkánnyal, a farkassal?

Ez a valósághűség-igény csendül ki a gyermekek által megfogalmazott kívánságból, amelyet a jó könyvvel szemben támasztanak: „érdekes, izgalmas legyen, de igaz” – idézi Kolta Ferenc. Éppen ezért módosítanám, vagy legalábbis finomítanám Seres József megfogalmazását, mely szerint „A gyermekek és ifjak részére írt könyvekben sok mindenről nem beszélhetünk, vagy másképpen beszélünk, mint a felnőtteknek. Én elhagynám azt, hogy „sok mindenről nem beszélhetünk” és a hangsúlyt arra tenném, hogy „másképpen beszélünk”. Azzal ellentétben, hogy „már a témában is válogatnunk kell”, én a gyermek, de különösen az ifjúsági irodalomban – tehát a serdülőknek szánt művekben – nem állítanék témakorlátot. Ennek a korosztálynak – személyes tapasztalataim szerint –, már mindenről, vagy legalábbis csaknem mindenről lehet, sőt kell írni, persze nem mindegy, hogy hogyan. Az eszmei mondanivalóban és a témaválasztásban nyilvánvalóan differenciálni kell, aszerint, hogy milyen korú fiataloknak szól a mű, hisz ez az ifjúsági irodalom másik jellemző vonásának, az életkori sajátosságok figyelembe vételének kötelező érvényesítése.

Megfigyelhető, hogy a gyermeket elsősorban a gyermekhősök érdeklik, bár szívesen olvasnak felnőttekről is. Ilyenkor azonban rendkívül fontos, hogy eszményeket kapjanak, vagyis legyenek túlsúlyban olvasmányaikban az olyan hősök, akiket példaképpül választhatnak. Mostanában mintha túl óvatosak lennénk az optimista kicsengésű művek, a pozitív hősök szükségességének hangsúlyozásával. Érezhető ez a szocialista realizmus körül kibontakozó vitában is. Igaz, van keserű leckénk is, amelyet

a korábban felsorolt néhány gyermekregény is tanúsít. De a pozitív hangvételű, lelkesítő, előremutató mű megszületésének nem szükségszerű velejárója a valóságtól való elrugaszkodás, a lakkozás, a samatizmus, a rózsaszínű ábrázolási mód. Ellenkezőleg: összeegyeztethetetlen azzal.

Közismert, hogy a gyermekeket, de a serdülőket is a hősiesség, a hazafiság megtestesítőinek alakjai ragadják meg leginkább. Ennek a tartalmi igénynek felel meg a forma, az ábrázolás módjának az igénye: a jellemeik és ellentétek kiélezettsége, a jó és a rossz éles szembeállása, az érdekes meseszöveg, az élénk, érdekfeszítő cselekmény, valamint a történet gyors, színes kibontakozását segítő egyszerű, világos, kifejező nyelv. Így írni csak jó író tud. Még azok közül sem mindegyik. Mennyire igaz van tehát Gorkijnak, amikor kijelenti: az ifjúság számára ugyanúgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak valamivel jobban. Az ilyen követelményeknek csak az az író tud eleget tenni, aki mesterségbeli tudását egygyé ötvözi magában a helyes szemlélettel. Aki tiszteli, szereti a gyermeket, aki ismeri gondolatvilágát és megérti életét. A gyermek valóban tiszta lap, de „nem csökkent értékű felnőtt. Inkább kissé másféle ember.” Életkorából adódóan kisebb az ismeretköre, kevesebb az élettapasztalata, szűkebb az élményanyaga, s egészen más az érdeklődési köre, mint a felnőtteké. Ezért helyesen hangsúlyozza Földes Péter, hogy „a megkötöttségek, amelyeket az ifjúsági író elé állít, nemcsak negatív, hanem pozitív természetűek is. Az író kezéből kiút néhány művészi eszközt, de azok helyébe másokat ad: a felnőttekénél élesebb megfigyelőképességével, érzelmi igényével, minden irányba kiterjedt mohó tudásvágyával.”

A mai gyermek más; azoknak a társadalmi hatásoknak, az életviszonyoknak bekövetkezett változásoknak megfelelően, amelyek közepette él; testileg és szellemileg fejlettebb, mint az előző korok gyermeke. Megnőtt kíváncsisága, tudásszomja, – hisz már a bölcsőből a tv-t nézi, – kritikusabb, nem tűri a dogmákat, a sémákat, érzéketlen a frázisokra. Érdeklődési körére vall, hogy nemcsak homokvárakat épít, hanem az összeszerelhető és szétszedhető technokid játékok a kedvencei. Ezek az új vonások, ez a magasabb testi és szellemi gyermekszint nem könnyebb, ellenkezőleg; nehezebb feladatot, nagyobb felelősséget jelent mindenki számára – így az író számára is –, aki hozzá akar szólni, tanítani, nevelni, gyönyörködtetni akarja.

A fiatalokat természetesen nem vehetjük egy kalap alá. Egyetértek Petrolay Margittal, aki az egyes életkoroknak megfelelő nagyobb differenciáltságot hangsúlyozza. Azt hiszem, igaz van abban is, hogy a gyermek- és ifjúsági irodalom választóvonalát nem lehet mereven meghúzni a tíz éves életkornál. A gyermekirodalom felső határának sokkal inkább a serdülés látszik. A gyermeklélektan a gyermekkoron belül is több szakaszt jelöl meg a gyermeki életben. Kézenfekvő, hogy az irodalmi ábrázolásban sem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a jegyeket, amelyek a kisiskolást megkülönböztetik a felsőtagozatos tanulótól, a kisdobost az úttörőtől, vagy azokat a változásokat, amelyeket az általános iskola befejezése, s a nemi érése, a pályaválasztás gondolja, s más, az ifjú élet egyéb határállomásai jelentenek.

Még két vitatémáról: az ifjúsági könyvek ismeretterjesztő jellegéről és a képregényekről. Mindkettővel kapcsolatban vitatkoznék. Földes Péter írja Seres véleménye cáfolataként: „Seres József leszögezi, hogy ismeretek nyújtása nem feladata az ifjúsági irodalomnak. Ez csak félig igaz”. Én azt mondanám, hogy egyáltalán nem igaz. Természetesen az ismeretek mennyiségét tekintve különbség van a történeti, a fantasztikus, a kalandos és szórakoztató könyvek között, művészi kifejtését illetően sem lehet egyenlőségi jelet tenni egyes írók közé, de hasznos ismeret csaknem valamilyen nyílen fellelhető. S ez így van jó. Ezt az ifjú olvasó is igényli s az irodalom funkciója is követeli. A sok kínálkozó példa közül álljon itt Jókai *Aranyember-e*. Már az első oldalakon leírt al-dunai hajózás, amely pillanatokon belül izgalmas üldözésekké válik, egyszerre nyújtja a szerelem és a halál izgalmát, az örökké jelen lévő feszültség érzését –, s mellette azt a megnyugtatót, hogy közben sokat tanulunk is, régi hajózási technikát, földrajzot, vízismeretet, mi egyebet. Azt hiszem Jókai varázsának – és tartós varázsának – egyik nem utolsó nyitja az az elbeszélésben oldott ismeretterjesztő hév, melyet úgyszólván minden művének lapjain megtalálhatunk.

A képregényekről. Megértem Harsányi István és Kolta Ferenc aggodalmait a

képregényekkel, képtörténetekkel kapcsolatban. Valóban elszaporodtak egy kicsit, s néhány napilapunkban és folyóiratunkban gyakrabban és „hangosabban” „kelletik magukat.” Egyértelmű elítélésük jogosságáról azonban nem vagyok meggyőződve. Inkább a helyes arányokról szólnék; az ízlés és a nevelőhatás kötelező normáinak betartása mellett szállnék síkra, amely a képregények témáira, rajzaira és szövegeire egyaránt vonatkoznak. Egyébként, valóban úgy van, ahogy Harsányi írja: „ifjúságunk a cselekmény, a mozgalmasság iránt érdeklődik. Sőt: a „lényeget” keresi.” Igen, fellelhető ez az életstílus, nemcsak a fiatalok körében.

Befejezésül: a vitaindítóban elhangzott s a hozzászólásokban megerősített javaslatok; amelyek egy új ifjúsági irodalmi és kritikai folyóirat létrehozására, és „az év legjobb ifjúsági könyve” című pályázat meghirdetésére vonatkozik, támogatásra érdemes. Mindez már „valami” lenne. De méginkább szükség van a helyes szemléletre, a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom rangjának megfelelő őszinte segíteni akarásra, konkrét tettekre. Mindenki részéről. Az országos irodalmi folyóiratok: a *Kortárs*, az *Új Írás*, az *Élet és Irodalom* részéről arra, hogy tekintsék fontos feladatuknak az ifjúsági irodalommal való foglalkozást. A Móra Ferenc könyvkiadótól várjuk a *Kozmosz* sorozat által keltett remények igazolását. Az ifjúsági szövetségnek is vannak még tartalékai. Kíváncsú, hogy a gyermek és ifjúsági lapok, folyóiratok ezirányú munkáját is átgondoljuk. Jobban kell élni azzal a lehetőséggel is, amit a fiatalok esztétikai nevelésében, az olvasás megszerztetésében, a gyermek és ifjúsági irodalom serkentésében az ifjúsági mozgalom különböző akciói, mozgalmi, – mint például az úttörő próbarendszer és az *Ifjúság a szocializmusért* mozgalom jelent. Ilymódon a gyermek- és ifjúsági irodalom ügye, az ifjúsági szervezetek egész nevelési rendszerében az őt megillető helyre kerülhet. Ebben a munkában mindenki megtalálhatja helyét, senki sem maradna feladat nélkül. A neveléstudományok képviselői csakúgy, mint az irodalomtörténészek, a rádió és a televízió hasonlóképpen. Csakis ilyen összefogás, ilyen társadalmi atmoszféra megteremtése és közvélemény kikovácsolása billentheti át a vitát a holtpontról. Ezt pedig el kell végeznünk. A magyar irodalom javára, a gyermekek, az irodalmat szerető fiatalok örömére.

SZABÓ LÁSZLÓ rajza

„Ki mit tud?”

Amikor ezek a sorok napvilágot látnak, már jó ideje véget ért a Televízió amatőrversenye és az „óriási színház” többmillió nézőtábora elégedetten vagy elégedetlenül konstatálhatta, hogy a zsüri ítélete szerint melyik versenyző nyerte kategóriájának első helyét. E sorok íróját tudatos megfontolás vezette abban, hogy gondolatait a középdöntő idején vesse papírra, amikor a játék szenvedélye még nem csigázódott az egekig. Később már akarva-akaratlan védőbeszéd vagy éppenséggel bő lére eresztett „indoklás” kerekedett volna ki ezeken az oldalakon, s ez könnyen eltéríthette volna eredeti céljától.

Mi is hát ez a cél?

Mindenekelőtt az, hogy megpróbáljunk elgondolkodni e verseny fantasztikus népszerűségén, megpróbálkozzunk e népszerűség valóságos okainak felderítésével. És ezzel egyben azt is meghatároztuk, hogy *mit ne várjon az olvasó e tanulmánytól*. Először is ne várjon holmiféle humorizálást, mivel az egyszerűen erkölcsstelenség lenne. Az a televíziós műsor, amelyet országunk lakosságának 20–30 százaléka kísér aktív figyelemmel, alapos vizsgálatot követel, és csak ezután kerülhet sor akár pozitív, akár negatív értékelésére. Úgy hiszem: országunk történelmének legutóbbi évtizedei többrendbeli tanulsággal szolgáltak arra vonatkozóan, hogy hová vezet a tömegeket valóban aktivizáló, vagy legalábbis aktívan foglalkoztató dolgok, áramlatok lekezelése, lemosolygása. Másodszor: ne várja az olvasó a „műhelytitkok szellőztetését”. Már csak azért se várja, mivel ilyenek nem voltak. Bármilyen hihetetlenül hangzik is: sem a zsürinek, sem a televízió vezetőségének nem állott érdekében egyik vagy másik versenyző felkarolása vagy esetleges elnyomása. Ami a televíziót illeti, annak számos munkatársa aktívan vett részt a selejtező versenyeken, melynek során elvált, hogy egyáltalán ki fog a kamera elé kerülni. Amennyiben e versenyek alatt nem művészi szempontok érvényesültek volna, úgy a televízió rendezőse saját magának lett volna szükségképpen ellensége, tekintettel arra, hogy a műsor színvonalára vallotta volna kárát. (A zsüri munkájára a későbbiek során még sok utalás történik.)

Azok számára, akik nem ismerik a „Ki mit tud?” játékszabályait, még mielőtt belekezdénénk fejtegetéseinkbe, röviden összefoglaljuk azokat.

A verseny felső korhatára 26 év – az alsó automatikusan alakult ki és kb. 14 év körül mozog. Részt vehet rajta minden fiatal, aki választott kategóriájában nem professzionista, illetve nem hallgatója annak a művészeti főiskolának, amely az adott kategória legmagasabb szintű oktatási szerve. Az elődöntő játékszabályai szerint egy-egy versenyző, aki egy-egy kategóriában elsőként lépett a képernyő elé – minden esetben elfoglalta a győztes széket és azt egészen addig megtartotta, ameddig adott kategóriájában nála jobb nem akadt. Gyakran fordult elő, hogy a zsüri nem tudta eldönteni az elsőbbséget – s ez esetben a két versenyző „megosztotta a széket”, azaz mindkettő továbbjutott a középdöntőbe. A második forduló játékszabályai szerint egy-egy kategória versenyzői egy csoportban indultak s így értékelésük együttesen történt: csak a győztes – ritkább esetben két győztes – foglalta el a széket. A versenyszabályok szerint minden adás után a közönségnek joga volt *minden kategóriát összevéve egy versenyzőt továbbjuttatni* a következő fordulóba.

Ennyit tehát a játékszabályokról. S most újból feltesszük a kérdést: mivel magyarázható a „Ki mit tud?” hallatlan népszerűsége?

Látszólag egyszerű, végeredményben azonban rendkívül bonyolult kérdésről van itt szó, amely kissé alaposabban megfogalmazva így hangzik: vajon mi készíti ilyen maximális figyelemre, illetve aktivitásra a közönséget, amikor pedig igen nagy a valószínűsége, hogy a „Ki mit tud?”-műsorok átlagos színvonala alatta fog maradni a hasonló műfajok professzionista képviselőinek nivóján. Minden különösebb magyarázat nélkül világosan kitűnik, hogy ebben az esetben egy, a produkció önmagában vett értékén bizonyos tekintetben kívül eső mozzanatról van szó.

Kezdjük tehát azzal a dologgal, hogy a figyelmet bizonyos mértékig elválasztjuk az aktivitástól. Pontosabban: a „Ki mit tud?” iránti érdeklődés minősége az *aktív figyelem* – s ebben az

aktív játssza a főszerepet. Mitől lesz a figyelem aktív? Nem nehéz kitalálni, hogy ezt a játék-szabály idézi elő, amely szerint a közönség továbbjuttathat egy versenyzőt.

A néző ez esetben úgy érzi, hogy végre egyszer *beleszólhat* a művészi „dolgokba”, hogy „most végre megmondhatja”: ki a jó művész. Úgy érzi, hogy eddig el volt zárva előle, ez a lehetőség, hogy valamiféle, előtte ismeretlen úton-módon termelődtek ki a sztárok egy-egy műfajban, úgy érzi egyszerre, hogy mindeddig csupán „a nyakába varrták” a színészeket, muzsikusokat, énekeseket – most viszont résen van, éberan figyel, mert alkalom nyílt arra, hogy ő maga válassza ki a saját maga számára leginkább megfelelő sztárt. A „Ki mit tud?” varázsa mindennek előtt abban rejlik, hogy a verset *nem* a közismert X., a táncdalt pedig *nem* a nagyhírű Y. adja elő, hanem egy bizonyos N., akinek nevét most hallják először, és aki mégis tud verset szavalni vagy táncdalt énekelni.

A közönség ugyanis időközben elfelejtette, hogy az előbb említett X-et vagy Y-t is „ő hozta be a székbe”, valamikor, a közeli vagy távoli múltban, azzal, hogy első fellépésére jegyet vett és esetleg erősebben, lelkesebben tapsolta meg produkcióját, mint a többiekét. Az a tény, hogy például a színház vagy a hangversenyterem voltaképpen minden áldott este egy-egy „Ki mit tud?” színhelye – elkerüli a közönség figyelmét, mivel e területeken véleménye csupán áttételesen, közvetítőkön keresztül érvényesül és nem olyan spontán-elemi erővel, mint a televíziós játék esetében.

Ezt a hasonlatot még abban az esetben is fenn kell tartanunk, ha a televíziós játék *hangsúlyozottan amatőr jellegű*. Ahhoz, hogy vizsgálódásainkban továbbléphessünk, előbb ezt a problémát kell kibontanunk.

Előlegezzük a végeredményt: a képernyőn megjelenő produkció vagy nem amatőr – vagy nem művészet. Természetesen a tisztázás érdekében polarizáltuk a kérdést – annyi azonban bizonyos, hogy az az előadó, aki a közönség figyelmét nemcsak lekötni, hanem abba az irányba terelni is képes, amelyet döntően a választott tárgy, jelentős mértékben viszont ő határoz meg, végeredményben művésznek tekinthető, az ellenkezője viszont nem tekinthető annak. A professzionista és az amatőr között ebben a vonatkozásban csupán annyi különbség mutatkozik, hogy az előbbi e képességét állandósítani tudja és vele saját területének több rétegét fogja át – az utóbbi esetleg csak egy-két rezonáns hűrt hordoz magában és produkciójának színvonala ezen belül is általában igen változó. Témánk szempontjából ez azért nem döntő különbség, mivel ha a fent jelzett szuggesztió létrejön, rögvst elfelejtjük, hogy ez vagy az a fiatalember „civilben” mivel foglalkozik. A közvetlen közönség előtt a pódium, a televíziónéző előtt a képernyő ugyanis oly mértékben felnagyítja, elkülöníti és piedesztálra állítja a szuggesztív produkciót, hogy emellett semmiféle „köznapias” megfontolás nem kaphat helyet. Igen érdekes megfigyelést tehetünk ezzel kapcsolatban: *a közönség csupán a jó, a művészi képességekkel rendelkező előadó „civil” foglalkozása iránt mutatott valóságos érdeklődést*. Sőt, további megfigyelést kell tennünk: ez az érdeklődés, minőségét tekintve inkább ahhoz a kíváncsisághoz közelített, amellyel a professzionista sztárt figyelik, amikor az interjú során kedvenc futball-capatáról beszél.

Csupán a teljesség kedvéért említjük a szereplők harmadik csoportját, amelyet hajlandó lennénk egyszerűen játékrontónak nevezni. Ez a csoport gondosan betanulta a professzionisták néhány manírját és azt amatőr módra tálalta elénk, a művészet helyett a művészieskedés útját választván.

Ennyit tehát a „Ki mit tud?” amatőr-jellegéről. Úgy hiszem, annyit sikerült megragadnunk, hogy ez a jelleg nem határozza meg döntően a verseny minőségét. A produkció elhangzása pillanatában senkinek sem jut eszébe, hogy ez vagy az a versenyző „*ahhoz képest*”, hogy ezt vagy azt a foglalkozást űzi, igen jól énekel, szaval, muzsikál stb.

Hát akkor „*mihez képest*” jelentkezik a produkció? Pontosabban így kell feltennünk a kérdést: mi a viszonyítási alap, honnan erednek a megítélés normái?

Nos: a „Ki mit tud?” jellegét tekintve szinte semmiben sem különbözik például a különféle nemzetközi zenei versenyektől: *a normák a helyszínen és az adás időpontjában születnek, a szereplők maguk hozzák létre azokat*.

Mit értünk ezen?

Azt értjük, hogy egyetlen művészi verseny értékítéleti normáit sem lehet előre meghatározni, hanem azck mintegy automatikusan jönnek létre, olyanképpen, hogy a zsüri és a közönség egyaránt, akarva-akaratlan egymással hasonlítja össze a versenyzőket. Így azután *a norma*

végso fokon a versenyzók színvonalkülönbségével azonos, pontosabban úgy születik, hogy e különbséget értékszintté emelik. Egyszerűbben fogalmazva: a közönség tudatában egyenlőségi jel kerül a „jobb” és a „jó” közé, sőt, bizonyos esetekben oksági viszonyt is konstruálnak, ilyenképpen: „jobb, tehát: jó”. Így azután gyakran fordul elő, hogy ugyanaz a versenyző, ha véletlenül aznap „nehéz mezőny” van, kiesik, jóllehet egy másik napon, más versenytársakkal összehasonlítva, feltétlenül továbbjutna. (Az is igaz, hogy ez a veszély általában csak az elődöntőben fenyeget...) A televízió adottságainak figyelembevételével egyébként ez az egyetlen lehetséges versenyszisztéma – és egyben ez bizonyos különbséget jelent az előbb említett zenei versenyek javára. Utóbbiban ugyanis az első forduló egyvégtében pereg le és csak miután már minden versenyző játszott, hirdetik ki a továbbjutottak névsorát. Viszont, ha nagyon pontosak akarunk lenni, azt is meg kell gondolnunk, hogy vajon a pontozást nem befolyásolja-e az a tény, hogy néhány gyenge jelölt után egy viszonylag kevésbé gyenge lép a pódiumra...?

Az „ideális” ítélet megfeszített idegmunkát és egyfajta, már-már a tudathasadás határain járó képzelőerőt kíván. A zenei verseny egy-egy jelöltjének valóságos értékét csak az tudja meghatározni, aki el tud vonatkoztatni magától a versenyszerűségtől, aki el tudja képzelni, hogy ez a produkció *itt* voltaképpen nem verseny, hanem koncert, amelyen ezt és ezt a műsorszámot halljuk éppen. Ilyen módon érhető el, hogy az előadót kizárólag és egyedül a műhöz hasonlítsuk.

Ez azonban olyan maximalista követelmény, amelyet aligha támaszthatunk a közönséggel szemben s teljesítésére a zsüri-tagok sem mindig képesek. Ehelyett, mintegy önvédelemből áll be a „jobb, tehát: jó” alapján létrejövő értéktétele.

Szándékosan használtam az *önvédelem* szót. A közvetlen közönség és a képernyő nézője egyaránt felteszi magának a kérdést – persze többnyire öntudatlanul: „mit láttam?” Még ha esetleg valóban semmi említésre méltó produkció nem szerepelt volna a legutóbbi két órában – ezt a tényt senki sem szívesen vallja be saját magának, hanem keresni-kutatni kezd emlékezetében s azt fogadja el „jó”-nak, amire rátalál.

Ez persze csupán a passzív hallgató pszichológiája, s ezen az úton járva nehezen nyílik mód arra, hogy a bevezetőben jelzett aktivitásra magyarázatot leljünk. Inkább csupán azért említettük, mivel az önvédelem mozzanatában közös az aktiv hallgatóéval. (Arról nem is beszélve, hogy e kétféle minőséget egyáltalán nem választja el kínai fal.)

Első eredményünk mellé talán némi joggal sorolhatjuk a másodikat. Eddigi vizsgálódásaink alapján tehát annyit tudtunk meg, hogy ez az amatőr verseny elhangzása pillanatában nem mutat lényegi különbségjegyeket a professzionista művészeti versenyektől, valamint azt, hogy az értéktétele alapját alkotó normák viszonylagosak. A továbbiakban e viszonylagosság kérdését kell megvizsgáljunk.

Szó volt már róla, hogy a közönség aktivitása abban a vágyában gyökerezik, hogy ő maga válassza ki saját maga számára a leginkább megfelelő művészt. Nos: máris feltárul előttünk a viszonylagosság egy új rétege. Mert gondoljuk csak végig: a zsüri a versenyzők egymáshoz hasonlítására ~~alapján~~ kiválasztja azokat, akiket a legjobbnak tart. E munkája közben elképzelhető ugyan, hogy téved (a tévedés kérdésére később még vissza kell térnünk!), de azért a levelek közül százalékosan viszonylag kevés vádolta a zsürit általános tudatlansággal, ízléstelenséggel vagy elfogultsággal. Nos tehát: a zsüri kiszelektálja a versenyzők egy részét – a közönség viszont újrászelektálja őket. A zsüri szűrése – mint már többször mondtuk – viszonylagosság alapján állott. A közönség ezt a viszonylagosságot megtartja és elfogadja, mivel a játékszabályok szerint a továbbjutásban *megakadályozni* nincs módja a zsüri által kiválasztott versenyzőt. (A beérkezett levelek arról tanúskodnak, hogy ez az elfogadás gyakran fogcsikorgatva történik, hogy egyik-másik levélíró nemcsak jelöltjét nevezi meg, hanem egyben átkokat szór a többire vagy azok egyikére.) Következésképpen a *közönség a „maradék”-ból* válogat és ez a tény már önmagában véve is determinálja cselekvésének minőségét.

Itt kezd bonyolódni a dolog.

Tekintettel arra, hogy a verseny több kategóriában folyik párhuzamosan (klasszikus ének, táncdal, kamarakórus, hangszer szóló, kamaraegyüttes, irodalmi színpad, tánczenekar, vers-, illetve próza-mondás, valamint az úgynevezett „egyéb”: szemfényvesztés, artista-produkció, paródia stb.) és egy-egy adás keretében ritkán kerül sor kategóriánként három versenyzőnél többre – a zsüri ítéletének említett viszonylagossága igen szűk keretek között mozog. A közönség ehhez képest sokkal nagyobb szabadsággal rendelkezik, mivel a szabályok értelmében egy ember csak

egy versenyzőre szavazhat, akit azonban így, mintegy *kategória felett* választhat ki. A zsűri nem egy esetben érezte úgy magát, mint valami vállalat, melynek egyik hitelkerete kimerült, a másikon viszont fölös pénz maradt és nincs mód rá, hogy az utóbbiról az előbbire bármilyen kis összeget is átvigyen. Sokszor adódott olyan helyzet, hogy „székét” valaki csupán abszolút viszonylagosság alapján foglalta el az egyik kategóriában, míg a másiból ki kellett szelektálni a különben igen tehetséges versenyzőt, mivel balszerencséje folytán erős mezőnybe került.

Egyfelől tehát a közönség a „maradék”-ból válogat s ezért választása – filozófiai értelemben – csupán *relative szabad*, vagy mondhatnánk úgy is, hogy erőteljesen determinált. Másfelől viszont kevésbé determinált, mivel nincs az egyes kategóriákhoz kötve. A közönség minden tagjának módjában áll tehát így gondolkodni: érzésem szerint X szaváló jobb, mint Y táncdalénekes, de mindkettőnél jobb a Z. tánczenekar. Nem nehéz megpillantanunk ebben egy, a zsűri munkájának irányával ellentett irányú tevékenységet: *a differenciáló viszonylagossággal szemben az integráló viszonylagosságot.*

Az első pillantásra talán nem derül ki ez utóbbi mozzanat rendkívüli fontossága, pedig benne rejlik az a döntő érv, amely a „Ki mit tud?” társadalmi hasznosságát igazolhatja. S egyben itt találhatjuk meg ékes cáfolatát annak az állításnak, hogy a tömegek általában véve közömbösebbek a művészet úgynevezett „magasabb formái”-val szemben.

Ez a szavazórendszer ugyanis arra kényszeríti a közönséget, hogy az összes, itt szereplő művészeti ágakat *együttesen* gondolja át és hasonlítsa össze s eközben mintegy *automatikusán eltűnik a különbség az egyes műfajok között.* Az említett aktív figyelem alkotja az alapját ennek a folyamatnak, a nézőnek az a törekvése, hogy magát, választását az elfogadott korlátokon belül a lehetőség szerint maximálisan szabaddá tegye.

Ahhoz, hogy továbbléphessünk, meg kell határoznunk az aktív figyelem mozzanatát magát, meg kell vizsgálnunk feltételeit és kibontakozási módját. Ezt viszonylag egyszerűen elvégezhetjük s egyben előlegezhetjük a végeredményt: *az aktív figyelem alapja a bizalmatlanság.*

Az olvasó el sem tudja képzelni, hogy a képernyő és a verseny maga milyen mértékben nagyítja fel a szereplők, de különösen a zsűri minden mozdulatát, minden mondatát, sőt talán még egy-egy arcizomrándulását is. Egy nyelvbtlás, vagy egy homályos mondat szerkezet, de olykor még egy túlságosan „olajozott” indoklás is, amely utóbbi azt a benyomást teszi, hogy előre el volt készítve – megannyi elem, amely egy-egy versenyző esélyeit szavazatok ezreivel növelheti vagy csökkentheti. A közönség tudatában a legkalandosabb, legfantasztikusabb hipotézisek vernek gyökeret másodpercek alatt. E sorok írója bizton állíthatja, hogy ha a zsűri minden ítéletét olyan bonyolult spekuláció alapján hozná létre, mint ahogyan azt róla a közönség gondolja – egy óra leforgása alatt minden zsűritag ideggyógyintézetbe kerülne.

Néhány konkrét példát szeretnék hozni erre.

Valaki egyszer a beavatott fél mosolyával és fürkésző tekintettel kérdezte meg: „Honnan tudták, hogy pont a női együttes fog kiesni? Mert az ajándékok, melyeket odakészítettek – mind női holmi volt?” Élesszemű kritikusunk azt azonban nem vette észre, hogy abban a bizonyos fordulóban két női és egy férfi együttes szerepelt, tehát két ajándékcsomagot kellett oda-készíteni számukra. Az egyik női, a másik viszont *nemi szempontból semleges* holmikat tartalmazott, lévén, hogy vagy két női, vagy egy férfi és egy női együttes esik majd ki és így mindkét esetre alkalmas ajándékösszeállítást kellett biztosítani. Az illető a második csomag átadását már észre sem vette, mert annyira eltöltötte őt a leleplezés boldog öröme: íme, előre tudták már, hogy *a lányok* fognak kiesni. . .

Egy másik esetet is szeretnék itt megemlíteni, amely szélteben-hosszában nagy feltűnést keltett. Ha jól emlékszem három vers-, illetve prózamondó szerepelt éppen és ennek megfelelően két ajándékcsomagot készítettek oda a rendező a két kieső versenyző számára. Az egyikben a többi között egy Juhász Ferenc verseskötet is volt – a kiadó ajándéka. Namármost: a három versenyző közül az egyik Juhász Ferenc-verseket adott elő és kiesett. Az ítélet meghozatala után a zsűri elnöke – merő figyelemből – úgy intézte a dolgot, hogy a Juhász-kötetet ennek a versenyzőnek adta, nem is sejtve, hogy figyelmességének kicsoda visszhangja támad. „Áhá!” – mondták többen is e sorok írójának – „Áhá, szóval tudták, hogy ez fog kiesni!” Holott mindössze arról volt szó, hogy ha a „Juhász Ferences” versenyző maradt bent, akkor a másik kettő közül valamelyik kapja a csomagot, melyben az illető kötet volt, s ez senkinek sem tűnt volna fel.

A bizalmatlanság leginkább eklatáns formáit összefoglalóan „áhá”-nak szeretném nevezni. „Áhá!” – mindig van. Ha a selejtezőből valakit a zsüri nem engedett tovább, a közönség viszont szavazataival továbbjuttatta, az illető versenyző előtt két lehetőség áll. Tekintettel arra, hogy amatőrökről van szó – kikről már megállapítottuk, hogy pozitív és negatív színvonalbeli meglepetésekkel igen gyakorta szolgálnak – elképzelhető, hogy sokkal jobban szerepel a második fordulóban, mint az elsőben s a zsüri beengedi a döntőbe. Ilyenkor jön az egyik „áhá!”: „Áhá, a zsüri nem mer szembeszállni a közönség véleményével, hanem opportunistá módon a tömegek uszályába kapcsolódik!” Ha viszont a zsüri a második fordulóban újból kiejti az illetőt, akkor ez! halljuk: „Áhá, meg akarják mutatni, hogy mégiscsak nekik lesz igazuk!” Tertium non datur!

Azaz: valójában „datur” – mert a dolog itt sem olyan egyszerű. A zsüri néha egy bizonyos ravaszszágot mégiscsak megenged magának, mégpedig a következőképpen.

Adva van két produkció. Az egyik igen hatásos – a másik kevésbé, viszont utóbbi igen rokonszenves művészi értékekkel rendelkezik, s elgondolható, hogy ugyanez a szereplő vagy együttes a következő fordulóban jobb lesz. Ez esetben a zsüri az utóbbit választja, mert majdnem biztos benne, hogy a közönség az előbbi szavazataival úgyis behozza majd.

Persze ez a számítás egyfelől csupán igen speciális esetben jöhet szóba, másfelől sohasem teljesen biztos. És ezzel már egyben érintettük a zsüri és a képernyő közönsége között mutatkozó véleménykülönbség problémáját, amit úgy hiszem elegendő lesz röviden megvilágítani. Igen egyszerű dolog ez, és többnyire kizárólag az alapvetően kétféle néző-, illetve hallgató-körülményekben leli magyarázatát. A zsüri és a közvetlen – egyébként a képernyőéhez képest elenyésző számú – közönség az életben elhangzó produkció, a televíziós nézőtábor pedig gépi közvetítés útján alkot ítéletet. Az együttes, látványos produkcióknál a kamera, a zenei termékekénél a mikorofonbeállítás rendkívül sokat árthat vagy javíthat, arról nem is beszélve, hogy a terem belső hangosítása nem azonos az úgynevezett „kimenő” hang minőségével.

Térjünk azonban vissza alapproblémánkra, az aktivitás kérdésére.

Eddig annyit sikerült ezzel kapcsolatban megállapítanunk, hogy a közönség integráló viszonyítását a bizalmatlanság lendíti aktivitásba. Ez persze kevés és nem elégíthet ki bennünket, mivel meghatározásunkban még nem sikerült igazi helyet biztosítanunk a versenyszerűség tényének magának. A bizalmatlanság mozzanata ugyanis csak a zsűrivel szemben nyilvánul meg. Nézzük meg most már: milyen viszonyba kerül a közönség a versenyzőkkel? S ezzel elérkeztünk fejtegetésünk legbonyolultabb pontjához.

Az első középdöntő után a Televízió több száz levelet kapott, melyek elégedettségüket fejezték ki a zsüri munkájával kapcsolatosan – és becsmérő levél rendkívül kevés érkezett. Ennek ellenére több mint tizenháromezer szavazat érkezett... S ebből az következik, hogy a bizalmatlanság mellett, a versenyszerűsége belül még egy aktivizáló mozzanat szerepel. Ezt egyelőre *sajnáltnak* nevezzük.

Miről is van itt szó? Arról, hogy a közönség a versenyt magát, annak minden kegyetlen velejárójával és mellékkörülményével együtt elfogadja, ugyanakkor azonban a verseny ódiáját a lehetőség szerint elhárítja magától. Azzal, hogy a zsüri munkájával meg van-e elégedve, vagy nincs, a beérkezett szavazatok száma nem áll arányban. Ebből az következik, hogy a közönség még akkor is sajnálja a kiesett versenyzőt, ha közben belátja, hogy „ilyen az élet” – pontosabban: „ilyen a verseny”. Erre enged következtetni egyébiránt az a hallatlan érzékenység is, amellyel egy-egy versenyző kiesésének indoklását fogadja. Ha valamelyik zsüri-tag ebben az indokolásban olyan kifejezéseket használt, amelyek egyébként mindennap tömegesen olvashatók a napi- és hetilapok kritikai rovataiban – azonnal személyében érzi sértve magát. És ebben a pillanatban újból felkődlik, valahonnan a messzi távolból a verseny amatőr-jellege, amelyre különben senki sem gondol. *A közönség minden szereplőt magáénak érez és hajlandó „ölre menni érte”, még akkor is, ha kiesését teljesen jogosnak tartja.* Szereti és aktiv figyelemmel követi a versenyt, de ugyanakkor hangosan felszisszen, amennyiben úgy véli, hogy az kegyetlenebb formát ölt, mint amennyire „feltétlenül szükség van”. A zsűritől – szimbólikusan – azt követeli, hogy valamiféle ügycs hóhériként cselekedjék, aki az áldozatnak csupán annyi fájdalmat okoz, amennyi nélkülözhetetlen a kivégzésnél. (Mert ha valaki csak egyetlen pillantást vet egyik-másik kiesett versenyző arcára, könnyen észreveheti, hogy számára ez halálos ítélet és hogy alig-alig fogja fel azt, amit a szakzsüri kijelölt tagja mond neki...)

A közönség tehát, fájdalommentes kiesést követel. Ezt össze kell vetnünk az előbb érintett problémával: a közönség akkor is aktív módon „behoz” egy versenyzőt, ha történetesen egyet ért a zsüri ítéletével. Így azután azt az eredményt nyerjük, hogy *a közönség ugyanakkor, amikor igényli, egyben öntudatlanul tagadja is a verseny tényét magát.* Hogy az előbbi, kissé durva hasonlatnál maradjunk: fájdalommentes „kivégzést” követel és annak időpontját is a lehetőség szerint elodázza. Ennek okát abban látjuk, hogy a művészet társadalmi-humánus szférája mindig fogva tart egy, versenyszerűség felett, sőt annak ellene ható mozzanatot. A művészeti verseny vesztese, ha csak valamit is megsejtett a lényegből, ha csak valamit is megláttatott közönségével, ami művészi, vagy ahhoz hasonló, ha tehát nem volt abszolúte felkészületlen vagy tehetségtelen – mindig számíthat a közönség egy részének együttérzésére. Szilárd meggyőződése, hogy ha a közönségnek a továbbjutásra javasolt versenyző neve mellett azt is meg kellene határoznia, hogy melyiket kívánja helyette kiejteni – aktivitása jelentős mértékben csökkenne. A használatos szavazati rendszer azért is hat aktivizáló irányban, mivel a közönség általa úgy érezheti, hogy sikerült egy-egy versenyzőt „megvédenie” a zsüri „kegyetlenségétől”... A nagy átlag még akkor is erre utal, ha – mint mondtuk – igen sokan egy-egy versenyző továbbjutása ellen protestálnak, jöllehet ennek nincs konkrét hatása, a már bejutott versenyző helyzetén mit sem változtat. Újból meg kell ismételniünk a fentebb már egyszer kimondott konklúziót: a közönség szereti és igényli a verseny tényét magát, ugyanakkor azonban a verseny minden ódiáját, a lehetőség szerint elhárítja magától.

Mint minden verseny, a „Ki mit tud?” is számos játékelemet tartalmaz. Ám a most tárgyalt veleérzés, illetve szánalom vagy sajnálat igen gyakran hoz létre olyan mozzanatokot, melyek tendenciájukat tekintve vagy a játékszabályok ellen hatnak, vagy érvényesülését elodázzák, késleltetik. Ha a játék szabályrendszere felől közelítjük meg a sajnálat problémáját, talán még pontosabban határozhatjuk meg a versenyszerűség ellen ható társadalmi-humánus szférát.

A versenyzők egy része – mint említettük – úgy fogadja a kiesést, mint valami halálos ítéletet. Ha ezekben az esetekben a szilárd és kegyetlen játék-logika érvényesülne, úgy mind a zsűrinek, mind pedig a közönségnek így kellene felkiáltania: „Íme, egy játékrontó!” Ti. a kiesése pillanatáig az illető úgy tett, mintha elfogadta volna a játékszabályokat, melyeknek értelmében a „Ki mit tud?” mindenekelőtt amatőr-verseny – most meg egyszerre úgy viselkedik, mint akit váratlanul elbocsátottak az állásából.

Könnyen észrevehető, hogy a játékszabályok felől nézve a dolgot, ugyancsak az amatőr-jelleg megszűnését figyelhetjük meg. S ezen felül még valamit, ami közvetlenül hat a versenyszerűség ellen. *A közönség azzal a versenyzővel szemben, aki kétségbeesik – rögvést lelkiismereturdalást érez.* Egy-egy zokogó kislány emlékéitől a zsűri-tag sem tud szabadulni, még akkor sem, ha produkciója kifejezetten gyenge volt, s bizonyos mértékig megkönnyebbül, amikor a közönség továbbjuttatja az illetőt. Ugyanakkor mindenki egy kissé megcsalvatva érzi magát, ha a kiesett versenyzőnek arcizma sem rándul. A racionális meggondolás egyszerűen továbbtűnik és átadja helyét egy, a játék tárgya által megszabott érzés-komplexumnak. A zokogó kislány esetében mindenki egyszerre kétkedni kezd saját ítéletének jogosultságában, azon kezd tündődni, hogy vajon alaposan figyelt-e, gondosan mérlegelte-e véleményét, hogy nem csúszott-e valahol hiba a számításba? Legszívesebben azt tanácsolná neki: próbálkozzék újra, hátha most jobban fog menni... A művészi, vagy ahhoz legalábbis hasonló produkció megítélése ugyanis a felfogó tudatában mindig egy ponton elválaszthatatlan marad az előadó általános, mindennapi értelemben vett emberi egyéniségétől. Utóbbi ha talán nem is determinálja, mindenesetre nagy mértékben motiválhatja a produkció értékéről kialakult véleményünket. És itt meglehetősen éles különbséget kell tennünk a játékszabály-rendszer belső és külső vetületei, rétegei között.

Ezen azt értjük, hogy a játékszabályoknak csupán egy része válhat élményszerűen eleve – a másik része kimondott és tudomásul vett absztrakció, fogalmi kategória. Így például: az a tény, hogy a „Ki mit tud?”-on csak 26 éven aluli versenyző, vagy olyan együttes indulhat, amelynek átlag-életkora e határ alatt van – az utóbbi, tehát a kimondott és tudomásul vett, elfogadott fogalmi réteghez tartozik. Mint már arra utaltunk: ugyanide tartozik a verseny amatőr-jellegére vonatkozó kijelentés is. Ezek tehát a verseny szabályrendszerének külső rétegei s csupán a verseny kereteit, körvonalait határozzák meg. A másik réteg e kereteken belül elhelyezkedő dolgok szabályozására hivatott és így a verseny folyamán, szinte percről-percre újból és újból eleven tartalommal telik meg – és ez a tartalom éppen attól kél életre, hogy negligálja a külső kereteket. Konkréten: az „amatőr-verseny” tényét mindenki *eleve betudja* – és ezen

belül hozza létre mindenki, tudatosan vagy öntudatlanul a verseny világát. Ebben a világban mindenki professzionista lesz, azáltal, hogy elfogadja a *győzelemért folytatott küzdelem* tényét, mint egyetlen lehetséges cselekvési formát s ezen belül mindazt a bukást és felemelkedést, amelyet ez a világ számára biztosít, illetve lehetővé tesz. A játék szigorúan meghatározott helye, ideje és belső törvényei fantasztikus gyorsasággal és ugyanakkor szinte észrevehetetlenül magának az életnek a törvényeivé avanzsálnak, s ugyanaz a harc kezdődik meg az érvényesülésért, mint a köznapi életben.

Úgy hiszem, ez a meglehetősen egyszerű és közismert játépszichológia – amelyet itt csupán vázolni kívántam – könnyen adhat választ az előbbieken felvetett kérdésre: miért rendül meg mind a közönség, mind pedig a zsűri, ha a versenyző a kiesést úgy fogadja, mintha elbocsátották volna állásából. És fordítva: miért érzi magát kissé sértve mindkettő, ha a versenyző szabályszerűen viselkedik... Arról van itt szó, hogy – mint minden versenynél – *megfordul a világ*: játékrontónak érzik a közömböst, és részvétet ébreszt, aki teljes szívvel-lélekkel, egész életével „éli” a játékot. Mint ahogyan „humorban nem ismerünk tréfát”, éppúgy a játékot komolyan kell csinálni – vagy sehogyan.

Helyénvalónak látszik, ha itt az olimpiai játékokkal hasonlítjuk össze a „Ki mit tud?”-ot. S hogy mennyire rokon jelenséggel állunk szemben, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az *olimpia is amatőrverseny!* – de erről a tényről ma már senki sem vesz tudomást. Ennek köszönhetően az olimpia ma már csak papíron amatőr-verseny – lényegét tekintve professzionizmus a javából. Az „amatőrség” pusztá ténye az idők folyamán oly mértékben elhalványult, hogy valóban játékrontónak éreznénk azt, aki az egyik izgalmas döntő mérkőzésnél így kiáltana fel: „Ugyan, mit izgultok, hiszen ez csak amatőr-verseny!”

Ugyanakkor természetesen jelentős különbség mutatkozik a kettő között, nem csupán tárgyakat, hanem minőségüket illetően is. A művészeti verseny szabályrendszerének egzaktsága – s így a „Ki mit tud?”-é is – sohasem érheti el a sportversenyét, mivel a teljesítmény értéke nem határozható meg egzakt mértékegységgel. A megítélés „bizonytalansági együtthatói” közül már felsoroltunk egy-néhányat – próbáljuk most ezeket is rendszerbe foglalni.

Döntő szempont természetesen a produkció maga marad. Emellett azonban jelentős szerepet játszik a szimpátia vagy antipátia, amit a versenyző személyisége kelt: ahogyan viselkedik a produkció előtt és után, ahogyan válaszol a feltett, személyes jellegű kérdésekre, vagy nyilatkozik terveiről, foglalkozásáról stb. Ez eddig világos. A dolog ott kezd bonyolódni, hogy a produkció, valamint a viselkedés nem önmagában jelentkezik, hanem a másik versenyzőhöz való viszonylatában. X megítélését nemcsak az befolyásolhatja, hogy a másik jobb volt – hanem az is, hogy a másik, az Y szimpatikusabb volt. Ha mind X, mind pedig Y szimpatikus volt, magabiztos és értékes embernek látszott, akkor az esetleg szintúgy szimpatikus és értékes, de kissé elfogódott, sőt: talán félszeg Z pusztán azzal nyer csatát, hogy merőben különbözik az előbbi kettőtől. Ez esetben Z hiányossága a másik kettőhöz való viszonylatában mint különleges egyéniségének ismertetőjegye tükröződik a néző tudatában. (Mondanunk sem kell, hogy ezek a nüanszok csak nagyjából azonos színvonalon álló versenyzők között léphetnek fel a megítélés meghatározó erővel.) S ezzel megintcsak azt igazoltuk, hogy a „Ki mit tud?” egy bizonyos szinten az egész életet állítja vissza, teremti meg a játékszabályok által megrajzolt és meghatározott keretek között. Mintha csak a mindennapi élet sztereotipiai ismétlődtek volna meg a többi között abban az esetben, amikor a különben kitűnő produkció után az egyik versenyző antipatikusan viselkedett. A nézők – levelek tömegéből kitetsző – gondolatmenete ilyesféle sztereotipikáknál felelt: „Jó szakember”. – „Jó szakember, de beképzelt, gőgös, összeférhetetlen stb”. – „Nem is olyan jó szakember!” Utóbbi gondolatmenetet szándékosan transzponáltuk mindjárt a köznapi életbe, megmutatván a dolog azonosságát. Ha a „szakember”-meghatározás helyett a „versenyző”-meghatározást használjuk, a tanulság mindjárt tárgyunkra vonatkozik. A „Ki mit tud?” *tehát a játékszabályok adta keretek között, a pódium, illetve a képernyő fel-nagyításával még akkor is a köznapi élet „egész ember”-ét állítja a néző elé, ha a produkció, elhangzása pillanatában professzionista jellegét ölt. E két réteg, tehát a professzionista művészi és a mindennapi „egész ember” együttes jelenvalósága bizonyos mértékig elmosza a határokat művészet és élet között, mintegy átmenetet alkot a „csak színpad” és „csak élet” látszólagos antinómiájában. Ha mindehhez hozzávesszük, a már sokszor emlegetett „beleszólás” lehetőségét – már igen közel kerültünk a megoldáshoz.*

Ahhoz azonban, hogy a megoldást valóságosan birtokba vegyük, még tisztáznunk kell a „Ki mit tud?” célját. S mindjárt előre kell bocsátanunk, hogy itt „cél” alatt nem szükséges feltétlenül eleve eltervezett célra gondolni, hanem inkább a „Ki mit tud?” társadalmi értelmére, hasznosságára. A *minőség* vizsgálata az így felfogott célhoz is közelebb visz majd bennünket. A kérdés tehát így hangzik: miért kell – vagy nem kell – a „Ki mit tud?”, miért rendezik meg újból és újból?

E kérdésben két felfogás vitázik. Az első szerint a „Ki mit tud?”-ra azért van szükség, hogy az egyéniség sokoldalú kifejlődését elősegítse, hogy a fiatal embereket bizonyos tevékenységre serkentsé, amely lényegében tekintve kívül esik a kötelező munka és tanulás területein. Ez a tény – úgy hiszem – nem szorul bővebb magyarázatra – ennek ellenére sokkal többen képviselik a második álláspontot, amely szerint a „Ki mit tud?” valójában tehetségkutató verseny. Es ez utóbbi mozzanat szervesen következik mindabból, amit eddig már sikerült megragadnunk. A tehetségkutató-jelleg, illetve az a vélemény, amely ebben látja a „Ki mit tud?” rendeltetését – adásról-adásra erősödik, s valójában minden itélet ennek a felfogásnak malmára hajtja a vizet. Mind a zsüri, mind pedig a közönség *konkréten*, minden esetben tehetséggel – vagy anniak hiányával – kerül szembe és arról ítélkezik, tekintet nélkül minden egyébre. Amikor a versenyzőkkel készített interjú során megtudjuk, hogy az illető egyetemista, agronómus, órásmester vagy vízvezetékyszerelő – úgy ez az információ pusztán a kategorikus kijelentés formájában történik és mint ilyent vesszük tudomásul. A szó teljes értelmében, szuggesztív módon azonban nem mint egyetemista, órásmester stb. lép elénk az illető, hanem mint énekes vagy szavaló stb.

Könnyen észrevehető, hogy a kategorikus kijelentés és a produkció között mutatkozó minőségi különbség kizárólag az utóbbi javára billenti a mérleget. Ezáltal a néző és a zsüri tudatában egyaránt egy másfajta minőségű egyoldalúság jön létre. Az előbb említett, több oldalúan fejlett egyéniség minden esetben jelen van ugyan, de nem nyilvánul meg, csupán egyoldalúan: X vagy Y versenyző cselekvése, ténykedése a maga polarításában a mindennapi élethez képest – végső fokon a mindennapi étellel azonos partikularitással jelentkezik. Egyszerűbben szólva: a „csak egyetemista” vagy „csak órásmester” helyett „csak szavaló” vagy „csak énekes” áll előttünk. Így jön létre az az illúzió, amely szerint a „Ki mit tud?”-ban szereplő minden fiatal-ember művész akar lenni. A képernyő által felnagyított cselekvés és az egyoldalú reáirányultság azután egy-egy szereplő körül olyan légkör teremt, hogy az előbb-utóbb megindog és így kezd gondolkodni: „Nekem ugyan eddig eszembe sem jutott, hogy művész legyek, de mivel annyian mondják – mégiscsak meg kellene próbálni.”

És ezzel elérkeztünk a „Ki mit tud?” legveszélyesebb pontjához. A világon minden ilyen-fajta verseny – erős kifejezéssel élve – jóegynéhány emberáldozatot követel: gyakran fordul elő, hogy egynehány fiatalember életsorsa hamis vágányra csúszik át. Ezt is külön kell megvizsgálnunk, mivel szorosan hozzátartozik a „Ki mit tud?” lényegéhez és rendeltetéséhez.

Miként lesz valaki a „Ki mit tud?” győztese? A professzionista művészi pályával szöges ellentétben: meglepően egyszerű és könnyű módon. Igaz, hogy jóegynéhány válogató-verseny előzte meg már a képernyőn történő első szereplését is – de az egész procedura alig tartott tovább néhány hétnél, esetleg három-négy hónapnál. Ebből az időből konkrétan a közönség előtt mindössze *alig több mint negyed órát töltött. Ám a dolog természetéből eredően e negyed óra alatt olyan híre, országos neve keletkezett, amelyet a legtehetségesebb professzionista művész is csak évek hosszú munkájával érhet el.* Ez utóbbi megállapítás döntő fontosságú mind az eddigi fejtegetések, mind pedig a „Ki mit tud?” győzteseit fenyegető veszélyek megismerése szempontjából. Lássuk a dolog előbbi vetületét.

A közönség érdeklődését felcsigázó elemek között döntő szerepet játszik az a tény, hogy a néző szemei előtt lesz sztár valaki – néhány perc alatt. Eddig senki sem ismerte nevét – másnap az egész országban csak róla beszélnek, az ő produkcióját vitatják, analizálják, értékelik, kritizálják. A művészre érés sok-sok fázisa, gyötrelme, a tanulás és a többi mozzanat – amelyről egyébként annyi, kevésbé megalapozott legenda kering a közönség körében – ezáltal tökéletesen mellékessé válik. A „Ki mit tud?”-ban életre kel, testet ölt az a „modern csoda”, amely szerint valaki feltűnik és fantasztikus tempóban karriert csinál – éppúgy, mint a hollywoodi filmekben, meg a szirupos regényekben. E „forrásmunkák” csupán arról tájékoztatják a közönséget, hogy a hősnő – vagy a hős – rendkívüli tehetség, akire, valamilyen véletlen folytán felfigyelnek és ez untig elég: ettől fogva színészi, énekesi stb. pályája töretlen ívben

emelkedik a világhír legmagasabb csúcsaira. Ha ugyanezt a témát *látszólag* nagyobb igényű író tárgyalja, akkor még arra is történik utalás, hogy a hős – vagy a hősnő – miként tesz bizonyos pikáns engedményeket élteesebb, ám nagyhatalmú hölgyek – vagy urak – vágyainak... A művésszé érés valóságos folyamatát még alig-alig írták vagy filmesítették meg, mivel az nem túlságosan hálás téma. (Az a néhány író, akinek ez sikerült – egyáltalán nem tartozik a bestsellerek közé!) A közönség tudatában így a művészi pályáról az a helytelen kép alakult ki, hogy az csakis tehetség és bizonyos mértékű szerencse kérdése; az átmeneti fázisokról nem értesül, azokról legfeljebb csak annyit tud, hogy e fázisokban mindenféle, ismeretlen erők érvényesülnek.

Nos: a „Ki mit tud?” alkalmával a közönség azt a mámort érezheti, amely bizonyos mértékig az alkotó sajátja. Nemcsak arról van itt szó, hogy a saját maga számára kiválaszthatja a „sztárt”, hanem arról is, hogy egyáltalán *sztárt csinálhat valakiből*. Annyit már előbb is megállapítottunk, hogy a közönség minden – vagy majdnem minden – versenyzőt a saját magáénak érez, vigyáz rájuk, lelkesedik értük és sajnálja őket. Ehhez itt most még azt kell hozzátennünk, hogy a közönség a *választott sztár dicsőségének fényéből részesedik*. Ezt a bonyolult érzést könnyen megérthetjük, ha az előbb említett filmekre gondolunk, melyeknek szimpatikus főhőse karriert csinál: a közönség neki „drukkol” és valamilyen áttételes módon úgy érzi, hogy *neki* (ti. a közönségnek) *lett igaza*. Ezért távozik kielégülten a moziból, illetve, jelen esetben a képernyőtől...

Ezzel tehát a közönség aktivitására vonatkozólag újabb mozzanatot, az okok láncából újabb láncszemet sikerült birtokba vennünk, megismernünk.

Lássuk most már: milyen veszélyek erednek ebből a győztesre magára nézve? Ennek vizsgálata szorosan összefügg a művészi versenyek és azon belül a „Ki mit tud?” relativitásáról mondottakkal.

Minden verseny létrehoz egy bizonyos „bűvkört”. Ennek létrejötte rendkívül bonyolult egyéni és társadalompszichológiai összetevők eredménye. Alapvonalaiiban úgy keletkezik, hogy a közönség az első fordulóban megismerkedik a résztvevőkkel, azok átlagszínvonalával – ami egyben a verseny átlagszínvonala. Ezt a nivót ösztönszerűen elfogadja és azon belül – többnyire ugyancsak ösztönszerűen – az egyes versenyzőket a helyükre teszi. Minden személyi, ismeretségi és egyéb vonatkozástól eltekintve – tehát feltételezve azt az esetet, hogy mind a zsűri, mind pedig a közönség abszolúte tévedhetetlen – az adott versenyen belül fellépő ifjú „művészelőrel” produkciója értékelésénél az adott verseny normarendszerét alkalmazza, s ennek alapján jelöli ki a győztest. A közönség el sem tudja képzelni, hogy a győzelem tényének magának *csak ott és csak akkor* van valóságos értelme, ahol és amikor a verseny végbement. *Ha a „Ki mit tud?” győztesének neve szóba kerül, akkor a közönség a „Ki mit tud”-ra asszociál, s nem az adott művészeti ág egészére*. A verseny azonban előbb-utóbb véget ér, a láz elmúlik, méghozzá a közönség részéről aránylag elég gyorsan. A győztes pedig ott marad, gondjainal, tépelődéseivel. Óriási ellentmondás előtt találja magát. Egyfelől olyan országos hírneve keletkezett – összevéve alig húsz-harminc percnyi – produkciója által, amilyent legfeljebb az élvonalbeli művész mondhat magáénak, több száz vagy esetleg több ezer fellépése eredményeképpen. Másfelől viszont – amennyiben azt a művészeti ágat választja élethivatásául, amelyben győztes lett – a legkedvezőbb esetben is legfeljebb inas-éveit kezdheti meg. Talán nem is szükséges külön említenem, hogy ennek elviseléséhez micsoda lelki erő és céltudatosság szükséges.

A „Ki mit tud?” győztesének számolnia kell azzal, hogy ha produkcióját kiemeljük az előbb említett „bűvös kör”-ből – az alatta fog maradni a professzionista átlag-színvonalnak. Győzelmének jogalapja a „Ki mit tud?” relativizmusában rejlik, ami tehát annyit jelent, hogy a verseny bevégeztével ez a jogalap megszűnik. Ha a győztes ezt nem tudja vagy nem akarja tudomásul venni – akkor többnyire bekövetkezik a tragikus félrecsúszás.

A tehetség és a művészi produkció között egyenlőségi jel helyett mély szakadék húzódik. Ezt a szakadékot a tanulás, a sokéves, elmélyült felkészülés hidalhatja csupán át. A tanulás – és csakis az – biztosíthatja, hogy az egyetlen, vagy néhány jó produkcióra való képesség, megbízható, magas átlagszínvonalú produkciónak adja át helyét. A hivatásos művészt ugyanis éppen ez különbözteti meg az egyébként tehetséges amatőrtől. Ez a különbség azonban döntő. A közönség minden tagjának ünnepi alkalom, amikor színházba, moziba vagy hangversenyre megy és így senkit nem lehet azzal vigasztalni, hogy ugyanaz a szereplő egy másik filmen, egy másik

színházi előadáson, vagy éppenséggel a műlteti koncerten sokkal jobb volt. A közönség adott tagja *ma* van ott – tehát a szereplő *ma* legyen jól! Az előadóművészet világában éppen az a tragikus dolog, hogy *a művész számára mindig „ma” van*. Ezt a legnehezebb megtanulni és egyben – mind a közönségnek, mind pedig a zsűrinek – az erre való képességet a legnehezebb megítélni is, ha az ítélet alapja mindössze néhány szereplés.

Természetesen nem szabad kizárnunk annak lehetőségét sem, hogy a „Ki mit tud?” győztese közül esetleg egynéhány valóban meg fogja állni helyét egy-egy művészeti ágban hivatásos művészként is. Ugyanakkor azonban nyomatékosan kell felhívni a figyelmet arra, hogy a „Ki mit tud?” természetéből eredően nagyobb és egyben másfajta karrier-lehetőséget biztosított a szereplőknek, mint a hivatásos művészet bármilyen pódiuma; ám *ennek* a győzelemnek csak *ebben* a keretben van igazi értelme.

Próbáljunk tehát válaszolni arra a kérdésre, melyet a „Ki mit tud?” hasznosságával kapcsolatban az imént feltettünk. Úgy hiszem: e fejtegetések viszonylag világossá tették, hogy a „Ki mit tud?” csupán igen specifikus módon tekinthető tehetségkutató versenynek, sőt, még azt is kimondhatjuk, hogy az esetleg feltűnő valóságos tehetségre nézve is nagy veszélyeket rejt magában. Ebből következik, hogy a „Ki mit tud?” társadalmi hasznosságát még akkor is inkább a fiatalságot művészi – vagy ahhoz hasonló – aktivitásra serkentő hatásában kell felismernünk, ha ez a mozzanat magában a versenyben s a versenyt övező izgalomban nem is tudatosodik. S hogy az amatőr-mozgalom elterjesztésében a „Ki mit tud?” milyen döntő szerepet játszik, azt már a huszonnyolcezer jelentkező önmagában véve is igazolhatja.

Köztudomású, hogy a képernyő elé került százegynéhány versenyzőt 28 ezer közül válogatták ki. Ha belegondolunk e számba és figyelembe vesszük, hogy a „Ki mit tud?” játékszabályai szerint országunk lakosságának csupán töredéke – kb. 14-től 25 évig, tehát alig több mint másfél millió – jöhetett számításba, bátran nevezhetjük óriásnak e számot. E huszonnyolcezerhez pedig még hozzá kell vennünk a művészeti főiskolák hallgatóit, akik a szabályok szerint nem indulhattak, valamint azt az igen sokezer fiatalembert, aki a művészeti vagy ehhez hasonló versenyektől idegenkedik. S egyben azt is biztosra vehetjük, hogy ha egy-két év múlva újból megrendezik a „Ki mit tud?”-ot, még többen akarnak majd kamera elé kerülni. Mert a siker-vágy ösztönzőerejét nem lehet kikapcsolni a művészettel foglalkozás indítékai közül. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy a kevésbé sikeresen szereplő fiatalok sem fogják abbahagyni ilyen irányú tevékenységüket.

Az előbb részletezett két vélemény, melyek egyike tehát a sokoldalúan fejlett embertípus kialakulását, illetve e fejlődés elősegítését látja a „Ki mit tud?” legfontosabb feladatának, másika viszont tehetségkutató versenynek tekinti – tehát *e két vélemény felett* mutatkozik meg a „Ki mit tud?” társadalmi hasznossága, igazi értelme. Ennek gyökereit ott kell keresnünk és abban a mozzanatban kell megtalálnunk, amelyet dolgozatunk elején integráló viszonyításnak nevezünk.

A közönség-szavazás rendszere – mint mondtuk – arra kényszeríti a nézőt, hogy választását a már ismertetett determinációs mozzanatok mellett, illetve azokon belül a lehetőség szerint maximálisan szabaddá tegye. Ezt pedig nem érheti el másként, mint hogy adott esetben egy Chopin- vagy Brahms-műre éppolyan feszülten figyel, mint a táncdalénekesre – egy József Attila-verset éppolyan koncentráltan hallgat, mint egy tánczenekart. S mindez nem egyszerű „árukapcsolás” formájában jelentkezik, hanem a nézővel szemben az *értékítélet* követelményét támasztja, annak lehetőségét nyújtja. Ez pedig óhatatlanul azt eredményezi, hogy a néző tudatában előbb-utóbb a „jó” legyőzi a középest, vagy méginkább a selejtet. Vajon ki mert volna a verseny megindulásának pillanatában arra gondolni, hogy a közönséget egy modern magyar vers, egy Borchert-novella, egy József Attila-költemény vagy éppenséggel egy Brahms-zongoramű lendíti aktivitásba?! Márpedig a verseny haladtával mind több ilyenféle meglepetésben lehetett része a nézőnek. Mit bizonyít ez? Elsősorban azt bizonyítja, hogy a „Ki mit tud?”-nak *sikerült előállítani azt a koncentráció-szintet, amelyen különféle fajsúlyú produkciók egyenlő eséllyel indulhatnak*. A táncdallal szemben Brahms vagy József Attila „handicap” nélkül állott, tehát beigazolódt, hogy a legjobb művészet előtt nincsenek akadályok – ha sikerül rávenni az embereket arra, hogy kissé figyeljenek. E figyelem felkeltésére keresve sem lehetett volna jobb formát találni, mint a „Ki mit tud?”, amely ezen felül aktivitásra is serkentett és megadta a módját az aktivitás levezetésének is.

Emellett valóban eltörpül az a néhány negatív jelenség, amelynek egy részét e dolgozat keretében ismertettük – más részével meg minden figyelmes néző találkozhatott. Mindezek csupán motiválták ennek az „össznépi játék”-nak a jellegét, lényegét. A „Ki mit tud?” végeredményben arról tanúskodott, hogy ha megtaláljuk a megfelelő formát – minden jó ügy közkinccsé válhat. És grandiózus bizonyíték volt arra nézve is, hogy a társadalom „fogva tartja” a művészetet, gondot fordít arra, hogy az ilyen természetű kérdésekben döntsön, hogy velük kapcsolatban szavát hallassa. A tények és a belőlük levont konklúziók arra kényszerítettek bennünket, hogy a „Ki mit tud?”-ot pozitív jelenséggént értékeljük.

CS. NAGY ISTVÁN

József Attila: Lángos csillag

A születés hatvanadik évfordulóján sokan számba vették a József Attila-i örökséget. A költők vallottak a mester nem-szűnő hatásáról, a nagy példa „igazodni magára mutat”, a tartás, az eszmeiség, az esztétika ma is a korszerűség ideálja. Az irodalomtörténészek szorgosan gyűjtik-elemzik az új adatokat, a részletkérdések tisztázódásából új szintézis van kialakulóban (Szabolcsi Miklós, Gyertyán Ervin és mások tanulmányai). A deklarált nagyságot az egyre teljesebb megismerés hitelesíti és népszerűsíti. Az egyoldalú megközelítést komplexebb vizsgálat váltja föl. A középiskolás fokon innen és túl egyre árnyaltabb kép alakul ki, tantervek és új kiadások gondoskodnak az olvasáson alapuló birtokbavételről.

József Attila a két világháború közti gyermekköltészetben is a csúcstól hódította meg. Adósság, törleszteni való még akad bőven. Nem adták ki a gyermekverskötet sorozatban Radnóti páratlan szépségű természeti miniatűrjeit, Gulyás Pál kötetnyi kis remekét erdőkről, fenyvekről és vizekről, nem merítettük ki Szép Ernő, Kosztolányi és Szabó Lőrinc tartalékait sem. De hiszen még Benedek Elek sem kapott méltó, rangos válogatást, pedig verseinek egy csoportjával ő is a klasszikus szintet képviseli. A legigaztalanabb azonban József Attila reprezentatív kötetének halogatása volt. Igaz, minden antológia közölte a Mamát, az Altatót s még néhány népszerű darabot, később azonban az önálló kötet. Pedig csak ez alkalmas arra, hogy nagy erővel hívja föl a figyelmet az olvasó gyermek által már ismert és csak a kötetből megismert versek közös szerzőjére. Az önállóan olvasó 8–10 éves gyermek már számon tartja íróinak nevét, fölépíti magának a versképzetekből egy költő emberi alakját, igényt tart a kedvelt verseknek erre az elemi szintézisére. Nemcsak egyes versekben (még kevésbé csak ritmusban vagy egyes képekben) gondolkodik, hanem visszavetít a költőre. Nem túlzás: az irodalomtörténeti érdeklődés csíráállapota ez az elrendezés, ez az emberre visszavezető számontartás, a keletkezés korát is érzékelő megragadás. A gyermek már az összefüggések rendjét keresi a verselményen túl.

Itt van hát a gyermekeknek való József Attila egy kötetben. Ez is hozzátartozik az évfordulók rendjéhez, még inkább a költő jogos-természetes hódításához, hatásának kiteljesedéséhez. Bartóc Ilona válogatási elveit nem ismerjük, de kitűnik a viszonylagos teljességre való törekvés. Az antologizált versek kivétel nélkül jelen vannak, kiegészítve tizenötre. És még a Móra gyermektörténeteivel egyrangú prózai remek, a Csoszogi, az öreg suszter. A válogató pontosan érzi a tízéves határt: éles cezurával zárja a sort, mielőtt olyan verseket átengedne, mint a Favágó, Holt vidék, Aki szegény, az a legszegényebb. Ez már a nagybacska gyermekek megértési küszöbét jelzi, a 11–12 évesekét. Sőt, az egyik alsó tagozati (4. osztályos) költeményt is kizárta, a Fiatal életetek indulóját, mert nyilván az előbbieket kategóriájába sorolta. Ez a döntés meg is védhető, különösen ha a kötet egységét tekintjük: nem a forradalmi tartalom direkt kimondása jellemző erre a verscsoportra, hanem az áttételesség. A groteszk témák, a természeti szimbolika, a mesehangulat világa ez. József Attila egyik legjellemzőbb hangja szólal meg a kötet legtöbb versében: a népi hangvételű humor. A játékosság vonja sugaras egységbe a Lángos csillag egész gyűjteményét. Vagy a „játszani is engedd” sóvárgó vágya szól, mint a kötet élére emelt reprezentatív versből (Mama).

József Attila nem gyermekeknek szánta ezeket a mélyértelmű, sokszor a felnőtteknek is nehéz darabokat. Igazolódik a tétel, hogy a nem-specialisták művészbet, többet nyújtanak, mint a gyermek-szakos irodalmárok. Ez azonban nem jelentheti az önálló gyermek- és ifjúsági irodalom tagadását. Hadd versengjenek a gyermekírók, ha bírák művészettel. Úgyis az győz a gyermek előtt is, aki versben nem ismer tréfát, tehát aki mindenekelőtt költő. Nem az a jó gyermekvers, amelyet tudatosan gyermeknek szántak, hanem az, amelyet a jó versek közül be tud fogadni. Ez pedig tartalmi, formai kritériumok dolga. Nem lehet jó gyermekvers a „csak” gyermekvers. József Attila szóban forgó versei is többlépcsős jelentésűek, a megértésnek több szintje van. Azért válhattak hozzáférhetővé a gyermekolvasó számára, mert egy viszonylagos-globális megértésről már beszélhetünk. De marad még teljesebb értenivaló irodalomtanár korukra is. Ezek a versek bírák az újraolvasást, mert van bennük valami kimeríthetetlen. A gyermek majd nosztalgiával térhet vissza hozzájuk a megértés új villanásaiért.

Egyet szánt tudatosan gyermeknek (akár Petőfi az Arany Lacinak címűt), az Altatót. A műfaj utólérhetetlen példája. Alapötlete a tárgyi világ elaltatása, a világ kihullása Balázs tudatából, szinte kitapintható az álomba való áttűnés pillanata. A mai gyermek számára a Mama (és a kötetből hiányzó Anyám: mert már az is inkább a prepubertás korúak ismereteinek szintjén fogadható be) a tegnapi proletársorsra eszméltető történelmi lecke, a szegénység és a gyermeknyomor képzeteit ezekből tanulják iskolásaink. A Mama tehát – az alsó tagozat legnépszerűbb verse – pontos (meghatározott) és fontos nevelési funkciót tölt be. Már az óvodában szeretik A kanász címűt. Micsoda humorban s micsoda kritikában csapódik le az öcsödi disznópásztor-kodás emlékenyaga. Vagy honnan eredeztethető ez az ellenállhatatlan humorú remekmű, ez a félelmetes könnyedségű fenyegetés? Mintha a kiskanász-meséket olvasnánk. De ott a szerző árulkodó jegye: a kezes szó. És kész az életmű összefüggése. Ti. az egyik malac hiú, mint a grófkisasszony: nézi magát a víztükörben. A másik kismalac nagyon kezes, ha gazdájáról van szó, de:

Az ha fogja s egyet túr,
a kőkastély felfordul.

A gyermek nem filologizál, de egyszer megértheti a hasonlóságot: A város pereménben a gép a „kezes állat”, s az is csak ahhoz hűz, „ki néki enni maga adott” (munkás-gazdájához).

Ugyanez a meseszimbolika érvényesül az Indiában, hol éjjel a vadak című költeményben: az őserdő elfoglalja az égigérő paloták helyét. Ez is a „kőkastély felfordulása”. Az egzotikus mese-mag, az előadás gyermeki érdekűvé teszi ezt az igazságosztó mesekölteményt. A Huszonhárom király sétál egyetlen mesejelenet föl villantása a Medáliák szeszélyes asszociációjú futamából. Ha úgy tetszik, az értelme ugyanaz: a huszonhárom király és huszonhárom kölyök szembeállítás.

A kötet címe a Betlehemi királyok egyik félsora. Ez a vers a bibliai három királyok vég-sőkig profanizált története. A helyes értelemezéshez nem elég a bibliai legenda ismerete, sem a mesésített motívumok fölfogása, eszerint a vers könnyebben félreérthető, mint érthető. A bartóki ihletésű Medvetánc szintén kemény dió marad a gyermeknek. Mégis indokolt az olvas-tatás a ritmikai és képi részlet-élményekért is, mielőtt földerengene az antropomorf mondani-való.

A természeti tárgyúak közül a Hangya, a Nyár és az Ősz került a válogatásba. A hangya a minden élő-védetlen iránti végtelen gyöngédség verse, finoman elemző gyermeki mikro-meg-figyelés. A Nyár a gyermek számára a természet történetét idézi ezüst derűjével és robbanó feszültségeivel. Helyes, hogy a befejezésben a „kék, tünde fénnel fönn a tél” szerepel, az „elvtársaim: a kaszaél” változattal még nem tudna mit kezdeni. Igaz, hogy az Ősz stílusából „kicsorog a szomorúság” (Halász Gábor „stílusosról” beszél), mégis elfogadható a gyermek-kezelés az ősz reális leírásának, mert képtelen lesz beleérezni a költő szorongó iszonyatát, a szub-jektív és társadalmi „többletet”.

A gyermek gyakorolhatja ebből a kötetből a tapadóan értelemszerű olvasást és röptető ritmizálást. A Szappanosvíz sorai úgy csörgedeznek az enjambement-os sorok közt, mint a víz az udvar téglakockáin. A Hangya is kevésbé zenei. A ritmika másik végétét a Medvetánc és az önálló mondókává előléptetett részlet, a Dalocska képviseli.

Szólni kell még a teljességről is. Mert érződik ilyen válogatói szándék. Egyetérthetünk a zseni De szeretnék és a kamaszkori Szeretném, ha vadalmazni lennék kihagyásával. Bár ezek tankönyvi darabok voltak, vagy ma is azok, sok kommentár kell hozzájuk, s nem is érett-alkotások. Nem a Csoszogi bácsi történetének rovására, de helyet kaphatott volna még néhány vers, mert a gyermekek számára tökéletesen hozzáférhetők, még inkább, mint némelyik a tizenöt közül. Ilyen a Nézem a lámpát a Szépség koldusából, a Ha beomlanak a bányák című rész az Alkalmi vers a szocializmus állásáról Ignatusnak c. költeményből, az Eszmélet I. darabja. A tördékek közül ide kívánczik A nyárfák közt című is. Egy újabb kiadásban megfontolandó a Homály borult az erdőre közlése is.

A 23,500 kötet egy új gyermekesekévé vezet be a verses műfajba és József Attila világába. Közel félszázezer szülő is kíváncsi lesz talán a karcsú könyvre. Közülük is sokan most ismerkednek a költővel. És nem érzik majd olyan gyermekesnek a verseket. Kellemesen csalódnak. Itt kezdődik a nagy gyermekvers.

(Móra Könyvkiadó, 1965.)

Videpus ill. / lina

heli / heli

SZABÓ LÁSZLÓ rajza

TAXNER ERNŐ: Keresztury Dezső költészete

CSÁNYI LÁSZLÓ: Ihlet és értelem

RÓNAY LÁSZLÓ: Az eldobott klasszicizmus

TAXNER ERNŐ

Keresztury Dezső költészete

Rokontalan költészet Keresztury Dezsőé. Valahogy nem illik az újabb magyar líra egyik nagy vonulatába sem. Nevek – Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Rónay György – buknak fel ennek cáfolatára, de a különbségeket rögtön erősebbnek érezzük, mint azokat a vékony szájakat, melyek Keresztury Dezső verseit hozzájuk fűzik. Igaz, költőnk majd egy évtizeddel idősebb náluk, inkább Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, József Attila kortársa; (született: 1904. szept. 6.) – ám az ő művészetüket idézve még nyilvánvalóbb, hogy Keresztury Dezső külön utakon járó költő. Mesterének Babits Mihályt vallja, és szép, értő könyvet szentelt Arany Jánosnak; legközelebbi rokonainak mégis Berzsenyt és Vörösmartyt érzem.

Elsősorban is Berzsenyt. Közös szülőföldjük: Pannónia, s mindketten erősen kedvelik a kötött versformákat. Ezek azonban csak felszínes párhuzam-jelenségek. Sokkal fontosabb, hogy azonos annak a műveltségnek az irányvonala, amelyben felnöttek. A jobb – kultúr értelemben jobb – nyugat-magyarországi családok a XVIII. és XIX. század fordulóján egyaránt Bécsből kapták műveltségük zömét. Még mélyebb hasonlóságot figyelhetünk meg költői szemléletükben: a zárkózottságot. És vegyük mindehhez hozzá azt is, hogy Berzsenyi óta alighanem Keresztury Dezső az első jelentős nem-hivatásos költő.

Mert Keresztury Dezső mindig fontosabbnak tartotta saját költészeténél nevelői feladatait, műfordítói és tudományos munkásságát. Miután közel egy évtizedig a berlini egyetemen tanított; tanára, majd 1945 és 1948 között igazgatója volt az Eötvös Kollégiumnak; ennek a jeles intézménynek, mely oly sok kiváló növendékkel együtt őt is szárnyrabocsátotta. Jelenleg a Széchenyi Könyvtár főosztályvezetője, ismert tudós, s a neve mögött sorakozó könyvcímek hosszú sorában mindössze két, illetve legújabban három verseskötet található.

Keresztury Dezső a német irodalom egyik legkiválóbb ismerője hazánkban. Viszonya a német költészethez erősen különbözik azokétól, akik egészségtelen kuruczodásukban a német költészet valódi értékeit is elutasították. Ő akkor is vállalta a német irodalmat, amikor politikai elvbarátai, az Illyés Gyula és a *Válasz* című folyóirat köré csoportosuló „népiesek” ezzel távolról sem értettek egyet. Talán ez az oka

Keresztury Dezső: Emberi nyelven (Magvető, 1965.).

annak is, hogy a legkisebb mértékben sem került a „turáni mítosz” hatása alá. Illyés Gyula *Hidi vásár* című versére is szükségesnek tartotta a *Zalai vásár* színes forgatójának felidézésével válaszolni, és így kérdezni vissza:

„De van-e hát, tudja Isten, / Ázsiában vásár ilyen?”

Am a német költészet hatását Keresztury Dezső verseiben csak egész kiváló szakember veheti észre. Az itt-ott felvillanó goethei, vagy hölderlini hangulatok csak a legritkább esetben vezethetők vissza egy-egy meghatározott költeményre. Költőnk elsősorban is vers-építkezést és költői magatartást tanult el német kedvenceitől. Németh László írja Tóth Árpádról szóló remek tanulmányában (Erdélyi Helikon 1928/7.): „Paradoxon, de minden költői megnyilatkozás közt a műfordítás az, amelyben az egyéniség a legellenállhatatlanabbul gyónja ki magát. Az, hogy kitől mit fordít, még inkább: kit hogyan hamisít meg: Szinte grafikon mutatja ösztöne irányát”. Lapozgatom Keresztury különböző műfordításait – reménytelenül; Németh László szellemes paradoxona itt csődöt mond, ezekből a műfordításokból szinte teljesen hiányzik az átültető egyénisége. Tóth Árpád, – hogy nála maradjunk – szinte mindig saját zenéjébe oldja az eredeti verseket. Nem nehéz ezt bizonyítani, csak elő kell venni – igen szép – Keats-forításait és összehasonlítani az eredetivel, melyek lényegesen keményebbek, puritánabbak Tóth Árpád magyar megfelelőinél. Keresztury Dezső ezzel szemben a lehető legnagyobb alázattal fordít, csak igen ritkán bukkan elő saját orcája a tolmácsolt mű mögül.

Különösen Ady óta, a legtöbb magyar lírikus költészetének középpontjában az önön jelentőségében mértéktelenül felnagyított és ugyanakkor mezítelenre vetkőztetett *én* áll. Meglehetősen kevés az olyan szemlélődő típusú költőnk, akiből az élmények, benyomások, gondolatok nem közvetlen, robbanás-szerű megnyilatkozásokat váltanak ki, hanem egy hosszú és bonyolult alkotó folyamatot indítanak el, melynek során az eredeti hatás – esemény, látvány, olvasmány, – bonyolult áttételeken megy keresztül, miközben a költő tudatában lényeges elemekkel telítődik, és kevésbé lényegesekkel színeződik. Keresztury Dezső tudatosan törekszik arra, hogy az *én* hátterbe szorításával események és látványok költői leírásában szólaltassa meg mondani-valóját.

Igen jellemző módszerére a *Sötét vonaton* című verse. Az esemény, amely a költemény élmény-alapja, annak idején (1943) meglehetősen általános volt: a költő egy elsötétített vonaton utazik:

Bundában vacogva, néma szájjal,
kisértetként imbolygunk a kéken
szétszivárgó, fullasztó homályban.

– írja. Az első sor pontos, konkrét helyzetkép; a kisértet szó azonban átvezet egy már megfoghatatlan rétegbe, amelyben a kéken szétszivárgó, fullasztó homály képzetet titokzatosan rossz sejtelmeket sugall az olvasónak.

... mintha kés ülne a torkon;
vak kocsinkat felzihálva rántja
zuhanó vidékek közt a mozdony.

A torkon érzett kés, a zihálás, a zuhanás képzete belopja az olvasó tudatába a halál gondolatát; és a következő szakaszok kusza látomásaiban elemi erővel szólal meg a „riadt, önmagába zárt” ember kétségbeesése, akit borzalmakkal teli sötétségbe kényszerített az a világ, amelyben értelmetlenül felbomlott a rend.

A költő érzelmei csak egész kivételesen törnek ki olyan közvetlenül, mint az *Emberi szóval* című versben, ahol mindnyájunk által átélt félelmeket szólaltat meg renkvívüli erővel:

Álmomban, ébren:
iszonyú talpak
tiprását érzem,
s katonák, katonák seregét.
Besziva a polipnak
tapadó rendszerébe:
mint sebet sűrű vére
előnt a sötét.

A kérdező ember áll Keresztury Dezső kötetének középpontjában. A költő erősen járatos a különböző filozófiák útvesztőiben, tanúsítják mindnyájunkat izgató kérdései az ember-sorsról, létről, életről, keletkezésről, elmúlásról. Egyaránt foglalkoztatja az élet tartalma, valamint távlatai és mélységei is. Gondolkodva merül el a természet életének szemléletébe, hogy a szüntelen születések és pusztulások, a folyton megújuló változások ritmusából olvasson ki embernek szóló tanulságokat. Bár kérdéseinek nincs egyetlen filozófiai gondolatra visszavezethető központi magva, – illetve ez a mag nem bontakozik ki a gondolat-szövevények sűrűjéből, – a kötet verseit mégis egységes rendszerbe fűzi a költő alapvető szándéka: Emberi nyelven szólni, emberi gondokról – emberekhez.

A vidékről városba származottak örök haza-sóvárgását érezzük a kötetben. Jellemző, hogy talán leggyengébb darabja a *Pesti képek* című kis vers-sorozat. Keresztury Dezső költészetének legerősebb serkentője az a lelkes érzelem, mely őt szülőföldjéhez fűzi. Városi ember számára a falu mindig egy kicsit a pihenést, a szünidőt, a szabadságot jelenti; Keresztury-nál azonban nemcsak erről van szó. „Azt, hogy a táj szép, színes, titokzatos, gyengéd, unalmas, vagy fenséges lehet, költők szájából hallotta először az ember” – írja *Balaton* című képeskönyvének előszavában. Ám ennek a megállapításnak van egy másik oldala is: A táj varázsa igen erős költészet-fakasztó erővel bír. A *Badacsony lábánál*, *Kék ég, zöld víz között a sziklás parton*, „rezzenő szívvel” megpihen „egy szemhúnyásra” a költő és a kedves látvány – mint éles kés – bontja ki egyre mélyebben feltáruuló lelkivilágában a művész-egyéniiséget. S Keresztury Dezső művész-egyéniiségének legjellemzőbb tulajdonsága, hogy szemlélődés közben nem csupán gyönyörködik, nemcsak szép színeket és formákat fejez ki megkapó költői képekben, hanem és elsősorban szüntelenül gondolkodik. Lenyűgözve szemléli amint „Rügy pattan bimbóba”, virág születik, gyümölcs érik, közben azonban gondolat-csápjáival behatol a lét felbukkanó kérdéseinek végtelen alagútjaiba is. Úgy véli, a lélek szüntelen kérdez; kérdez az „ős emlékezet”, kérdez az „újító, megújuló” lázadás, a szenvedély, a kétségek zavaros halmaza, a végtelen sóvárgás, és kérdez a „bilincsoldó képzelet”.

Hexametereken, ebben a jellegzetesen latin versmértékben szólnak meg leggyakrabban Keresztury Dezsőnél szülőföldjének képei, mintha ezzel is hangsúlyozni akarná e táj történelmi jellegét; azt, hogy a római colonusoktól napjainkig a szántóvető és szülő-oltogató emberek munkája egyrészt sajátos jellegűvé formálta e vidék arculatát, másrészt különleges kultúr ízeket kevert az itt élő népek gondolatvilágába. A név, mellyel hazánk e táját megjelölni szokták római eredetű, akárcsak az a nővény, melyet Keresztury Dezső a leggyakrabban emleget: a szőlő. Erősen ide kívánczik egy hasonlat: Olyan ez a költészet, mint valami rendkívüli gondossággal megművelt szőlőgazdaság. Pontosan kimért sorok, gondosan metszett oltványok, válogatott, nemes vesszők. S ha valami zavarja Keresztury Dezső költészetében az olvasót, az éppen ez a nagy, nagy szabályosság. Bár a *Balaton Hexameterek* című vers-koszorú tele van színes, érdekes élet-jelenetekkel és az egész kötet innen nyeri leginkább azt a sajátos hangulatot, amely Keresztury Dezsőt oly jellegzetes pannon-költőnek mu-

tatja; mégis ezt a sorozatot érzem a kötet legegyenetlenebb fejezetének. Költőnk rendkívül könnyedén, minden belső erőszak nélkül alkalmazza oldalakon keresztül – mintegy hétszáz sorban – a hexametert; de talán éppen ezért, ez a Berzsenyiné és Vörösmartynál oly fenségesen zengő versforma nála gyakran halk, finom verszenévé szelídül. A hexametert „fenséges” jelzőjétől a század legnagyobb magyar költői közül ugyan többen is megfosztották már, Keresztury Dezső azonban – Illyés Gyulával ellentétben engem – egyáltalában nem tudott meggyőzni arról, hogy hosszasan részletezett gazdasági utasítások egyedül lehetséges költői kifejezőmódja éppen a hexameter. (XVIII.) Lehet, hogy ennek az igen nehéz versformának a rendkívül „sima” használata okozza azt is, hogy az alant idézett derűs önbiztatást is kissé gyanakodva olvassa az ember: „Ki a földre aratnak! Rajta mutasd meg, / bírod-e még a kaszát, sarlót, villát, fagerebjét?!” Távol álljon tőlem, hogy a költő őszinteségét kétségbevonjam, de ha valaki olyan vidám könnyedséggel idézi a legnehezebb fizikai munkákat, mint Keresztury Dezső a IV. Hexameterben, akkor az olvasónak reménytelenül az a városi ember jut eszébe, akinek a – kis adagokban – végzett testmunka felüdülés, pihenés szellemi megterhelések után.

Az *Emberi nyelven* című verseskötet természetesen – jellegéből adódóan – némileg önleletrajz is. Nemcsak a „Ringava lejtő dombok hajlatában” álló „régí ház” bukkan föl lapjain, de a költő esemény-gazdag életének számos más élménye is. Fel tűnnek magakorában meglepő gondolatai, így a kötet egyik legfurcsább verse a *Báronyszékhelyben* című – gondolom ilyet sem írt még éppen hatalmon lévő miniszter! –; hallatszik a kötetben az elmúlt három-négy évtized politikai eseményeinek sajátos költői visszhangja is, bár Keresztury Dezső a legkevésbé sem „politikus költő”. Megszólalnak a költő személyes érzelmei: mély tűző versekben vallja meg szerelmét feleségének; s megszólal a mai ember egyik legnagyobb gondja is: a „magány, mely fáj, akár a lázas éj”. Attól kezdve azonban, hogy a költő Budapest ostroma idején mélységesen megrendült egy legyilkolt fiatal katona holttestének láttán, egyre gyakrabban tör felszínre az öregség felé közelítő embert legtöbbet nyugtalanító gond: a halál.

Az emberi szervezet egyre fokozódó megbomlása, – a haldoklás – lélekbe-markoló folyamata jelenik meg a *Sírató* című vers fényképszerűen éles rajzolatú jeleneteiben, melynek végén a költőnek tudomásul kell vennie, hogy a szeretett rokon, – hajdan a zene avatott megszólaltató művésze – már csak „húnyt parázs”, és hiába kérdi, „már nem felel soha”. Egyre gyakrabban távoznak a kortárs barátok is, s az ember ilyenkor mindig újra és újra rádöbben saját múlandóságára. A költő barátjára emlékezik (két szép versben is adózik Szabó Lőrinc emlékének) és megrökönyödve kérdezi: hát lehetséges, hogy az, aki a „végtelent kereste végső várnak”; az akit gondolatai elragadtak a mindenség legtávolabbi pontjaiig is; az örökre eltűnjön egy agyag-domb alatt? S a válasz egyértelmű *nem*. Igaz, lent „rothadás kezdődik”, de „mi magga érett benne, kicsirázva / lesz új szíveknek mérge s orvossága”. Bővelkedik sötétben színezett gondolatokban ez a kötet, egészében mégsem tesz komor benyomást. A költő mindig módját leli, hogy alapjában derűs, bizakodó lényét a kötet színeibe oldja. Van valami rokonszenves hetykeség abban, ahogy az elmúlással szembenéző költő Bartók ürügyén odavágja!

... mindent elvesztettem
és mindent megtaláltam:
a mindenség előttem,
a mindenség utánam.

Keresztury Dezső őszintén hiszi, hogy nem múlhat el nyomtalanul az, aki „eleven szívekbe” vetette magát. Mégis *Az utánunk jövőknek* az idősebbek örök nyugtalanságával teszi fel a kérdést:

Lesz-e ész, erő bátorság
bennetek, ifju hadak,
megtörni a bennetek is fogát
fenő fenevadat;

a múlás roppant csendje nem
fojtja belétek a szót:
hogy csillagosan, keresztesen
miért pusztultak a jók, –

megértitek-e, mit tanít
a tanu, ki szembe néz:
a vértanuk példázatait,
a költők üzenetét?

S az elsőt így fogalmazza meg a *Vértanúk emlékeztetésében*:

Vértanu, ki magát feláldozva
valami nagyért hittel harcba száll.

A költők üzenetét – és egyben az egész kötet tanulságát – pedig a Vörösmarty emlékének szentelt szép versben (*Rendületlenül*) mondja ki:

S aki másért fárad, a földi valóság
nyügeiben sem hagyja el ifjúsága sugalló
álmát: szebbé, jobbá tenni a földet a fajta
új ivadékainak, szolgálni tudással, erővel,
dallal a béke erős művét a parányi világok
emberi végtelenébe...

Tudós költőt gyakran fenyegeti az a veszély, hogy a gondolat melyet sajátjának hisz, mások által már megfogalmazott formában merül fel benne. Ez ellen a gondolatok és formák hajsza pontos egymásba csiszolásával védekezik Keresztury Dezső. A sajátos pannonízekon kívül a rendkívül feszes vers-építkezés jellemzi költészetét. Ez egyrészt fegyelmezett szellemét dicséri, másrészt zárkózott egyéniségének természetes védekező ösztönéből fakad. Mert igaz ugyan, hogy a versek nagy részében érezzük az érzelmi szenvedély izzását, de a láng sohasem csap föl. A költő nem enged. Hiába próbálunk versein keresztül behatolni benső világának mélyebb rétegeibe, mindig csak egy finom burkoló rétegig jutunk el. E burok rezdül meg a költő lelkében lezajló események hatására, s mi ennek hullámvázát érezzük a versekben.

Ha Keresztury Dezső kevésbé művelt ember lenne, talán nem is tartanám szükségesnek szóvá tenni, milyen bosszantó gyakran áldozza fel a hosszú magánhangzókat a metrum, vagy a rím kedvéért. A költői szabadság minden tisztelete mellett is aggasztó ez, hisz az írógép-használat úgyis sebes patakként koptatja a hosszú és rövid magánhangzók különbségét; különleges felelősség hárul tehát a költőre nyelvünk hangszín-gazdagságának megőrzésében. Ráadásul bonyolultabb gondolat-felépítésű versekben néha félre is vezetik az olvasót, bizonyos szavak felváltva használt hosszú és rövid magánhangzós változatai.

Gondolom nemcsak nekem okozott meglepetést Keresztury Dezső költői értékekben gazdag kötetével. Pedig tudtam róla, hogy költő; olvastam elvétve megjelenő verseit. Felmerült bennem a kérdés, hogy a kötet olvasói közül – 3200 példányban jelent meg – vajon hányan tudtak többet a költőről? Jó lenne talán, ha a Kiadó gondolna az *átlagolvasóra* is és az ilyen jelentősebb műveket egy értékelő és eligazító kísérő-tanulmánnyal jelentetné meg. Vonatkozik ez nemcsak Keresztury Dezső válogatott verseire, de pl. Takáts Gyula, vagy Juhász Ferenc kötetére és még sok másra is. Ha szépen és okosan írják ezeket a tanulmányokat – nem reklám cikkekre gondolok – ezek nemcsak megkönnyítenék a szélesebb rétegek irodalmi tájékozódását, de jócskán segítenék a közízlés fejlődését is.

Ihlet és értelem

1.

A művészet nemcsak tükrözi, sűríti is a valóságot. A folyamatot, amely az élménytől az alkotásig vezet, legszemléltetőbben talán egy háromszöggel ábrázolhatnánk, melynek átfogója a valóság, két befogója pedig az ihletté sűrűsödött élményt és az ellenőrző, szervező értelmet jelenti. Képzeletbeli ábránk azonban olyan területet határol, melynek vonalai nem is sejtetik a mögöttük húzódó földrész flóráját és faunáját. S már az első lépés ellentmondásra figyelmeztet: az élmény – minden létező formával promiszkuitásban – egyszerre jelenti a befogadást és a kivetítés szándékát, melyben az ész appercepciója objektív érvényű, az ábrázolásra kész akarat ellenben individuális, s bár meghatározó, semmiképp sem ismeretelméleti tényező. Az értelem csak az okságot keresi, a valóság és a kifejezés szükségszerű összefüggését, az ihlet azonban azonosulni akar, mert számára csak a kiváltó okkal való egyesülésből fakadhat az ábrázolás, mely az élmény ikertestvére. Az ellentmondások természetes kísérője az, amit a pszichológia az inadekvát asszociációk manifesztálódásának nevez, melyről Goethe szavaira emlékezünk: Minél összemérhetetlenebb és az értelem számára megfoghatatlanabb (inkommensurabler und für den Verstand unfasslicher) egy költői alkotás, annál jobb.

Ha az ismertelmélet felől közeledünk hozzá, rögtön feltűnik az *egyidejűség*, de a felismert valóság és annak ábrázolása soha nem jelent *egyértelműséget* is egyben, mert minőségileg új valóság jön létre. Már Marx felfigyelt rá: az állat egyoldalúan termel, az ember egyetemesen, a fizikai szükséglettől függetlenül termel igazán, s az egész természetet reprodukálja. Marx hozzáteszi még: az ember a szépség törvényei szerint alakít. De épp az egyetemességet és az egész természet reprodukálására törekvő szándékot igába kényszeríti az, hogy a megismerés, de még inkább az ábrázolás zárt formarendszerek között történik, az egyetemes szűkre szabott határok között kénytelen megmutatni arcát s az ösztönös ihlet, melynek az első indítást mindig az érzék adja, közvetlenül szemben találja magát a megformálás intellektuális voltával. Schiller ezért írta Goethének: Két dolog kell ahhoz, hogy valaki igazi költő és művész legyen: emelkedjék felül a valón és maradjon meg az érzékiben. S itt ismét emlékeztetnünk kell a közismert pszichológiai tényre: az inadekvát asszociációk is érzéketlen képet teremthetnek. (Közkeletű példa: szárny és ló = pegazus, vagy Weöresnél: Tombol a kerti szalma-szék / habzik, partján átsorgva szárnyal / *A kerti szél* /, Csorbánál: A karcú s gyöngye zizzenással / hullámló bársony-semmiség falán / egy barna szem kinyílik és reádnéz / *Ajándék* /; de a példákat tetszés szerint lehet folytatni.)

Éppen ezért élmény és megformálás, ihlet és értelem csak dialektikusan fogható fel, még akkor is, ha a képzet-forma nem egyszer bizonyíthatóan előbb jelenik meg, mint tartalma, – a kész keretet kell kitölteni. Legalábbis erre vall Arany nevezetes levele Szemere Pálhoz: nem a gondolaté, tehát a megismerésé, hanem a zenéé az inspiráció elsőbbsége. „Kevés számú lyrai darabjaim közül most is azokat tartom sikerültebbeknek, melyek dallamát hordtam már, mielőtt kifejlett eszmém lett volna – úgy hogy a dallamból fejlődött mintegy a gondolat.”

Persze ez azért nem jelenti a forma elsőbbségét, s még attól is óvakodnunk kell, hogy a formát, mint ösképet tételjezzük fel. De, mint Arany példája bizonyítja, az oksági kapcsolat nem mindig jelent szükségszerű sorrendiséget, a zárt formarendszer épp úgy keresheti az élményt, ahogy az élmény is már in statu nascendi magában hordhatja végső megjelenési formáját.

Az élmény intenzitása önmagában természetesen független az ábrázolástól (nagyon vulgáris példával: a halálosan szerelmes költő nagyon rossz versben is kifejezheti érzéseit), inkább az élmény által kiváltott asszociatív készség a meghatározó: nem a természet válik művészetté, hanem a róla alkotott képzet. Tegyük hozzá: intellektuális és érzéki az alkotás folyamán többször is találkozunk és szétválunk. Már a megismerés önmagában sem tisztán érzéki, hisz a marxi megfogalmazás is kiemeli „a szépség törvényei szerint megformált egyetemességet”, amely már ott van a megismerés folyamatában is. De amikor zárt formarendszerekről beszélünk, egyrészt az ismeretre, mint tudásanyagra gondolunk, amely épp úgy korhoz kötött, mint a változó formaeszmény, amely – ha kisebb mértékben is – visszahat magára az ismeretre. Az Isteni színjátékban egy kor tudalma és eszménye van, amely elválaszthatatlan a kor formaeszményétől. Ismeretes, hogy Dante előbb latin hexametekben kezdte el a Színjátékot, majd megértve, hogy forma és nyelv (a nyelv is forma ebben az esetben!) alkalmatlan, olasz tercinnakba írta át az elkészült részeket is. Ha fölállítanánk az európai költészet „forma-mérlegét” Brunetto Latini rímtelen hendecasyllabusaitól a francia klasszicizmus ünnepélyes alexandrinjein át a modern költészet oldott szabadverséig, egy-egy formarendszer nemcsak a külső jegyeket mutatná fel, hanem fényt vetne az illető költészet lényegére is.

2.

De a gyakorlat, a rutin biztonsága nem lehet-e az inspiráció forrása? A költő végeredményben képtelen arra, hogy ne legyen költő, s hiába tanácsolja Rilke, hogy csak akkor szabad verset írni, ha úgy érezzük, belehalnánk, ha nem írhatnánk meg. Az élmény (s a gyakorlat is élmény!) ihlet után sóvárog, s az ihletnek formára van szüksége, de a formának is van gravitációja, mint Arany példája bizonyítja. S talán nem járunk messze az igazságtól, ha a kötöttségben, a megszokottól való eltérésben keressük a költészet kezdetét is, abban a szavakkal kikényszerített rituális-misztikus varázsban, melynek szakrális révülete mindig megsejtet valamit a sóvárgott végső rendből. Bár nem ismerjük az „ős-verset”, nem tudjuk, hogyan hangzott a sumér, akkád, vagy egyiptomi költemény, s ami ránk maradt, csak érthető, de zeneileg ismeretlen, tehát egyik fontos alkateleme veszett el, ünnepélyességgel teli formái kötöttségét mégsem vitathatjuk.

Amikor azt mondjuk, a megszokottól való eltérés, valójában nemcsak a forma csábító-vonzó, a szabadság egy magasabb szféráját reveláló kényszerére gondolunk. A vers azzal, hogy sűríti a valóságot, tulajdonképpen el is távolodik tőle, s ha logikailag a valóságban gyökerezik is, külön világot teremt, amelynek más törvényei vannak. Ezért kellett elválnia a történetírástól, melynél Arisztotelész szerint is „mélyebb és filozofikusabb”. S már Poétikája figyelmeztet arra, hogy a költő feladata a valószínűség vagy szükségszerűség alapján lehetséges valóság ábrázolása. Hekataios, a történetírásban Herodotosz elődje, eme büszke szavakkal kezdi művét: „Írtam ezt, mert igaznak tartom.” Költők ilyent nem mondanak. Igazságuk másfajta, kevésbé dokumentálható, szubjektívebb.

A pubertáskor érzelembőségében a legtöbb költővé lesznek, s azok is, akiknek fejtörést okoz egy karácsonyi képeslap megfogalmazása, a kötött formára akarják bízni végtelenbe kívánczó érzelmeiket. Az érzések gomolygásának valamilyen látszólagos elrendezésre van szüksége, amit készen kínál a vers zártsága, de ez a túlfeszültség rendszerint nagyon vulgárisan jut kifejezésre. „Majd meghalok érted” – „Mindenemet neked adnám”, – olvassuk ezekben a versekben, melyeknek hitelük sincs, mert csak az egyéni érzés sugallta igazságot tükrözik, az egyetemes szuggesztív hőfoka nélkül, vagy Schiller szavával, nem tudnak felülemelkedni a valón, benne ragadnak az érzékiben. De számunkra most csak a forma gravitációs ereje fontos, nem e versek minősége, hanem az a kényszer, mely a fékevesztett érzelmet is megpróbálja gátak közé terelni.

A forma ebben az értelmezésben lényegesen több, mint a tartalom szabadon választott kerete, önálló vonzásköre van s nem egyszer ki is választja magának a tartalmat, amellyel egyesülni akar. Szabadság és szükségszerűség fonódik dialektikus egységbe, bár minden tartalom csak egyetlen meghatározott formában érezheti otthonosan magát, de ugyanakkor hozzá kell tennünk azt is, hogy a még amorf tartalom rendszerint nem kínálja készen a formát, aminek Arany vallomása sem mond ellent, midőn a zenei inspirációt emeli ki.

Az egymásra találás, a tartalom és forma kiválasztottságának felismerése a műben véglegességet jelent, örökérvényűséget, amelynek kényszere később az adaptálásra is kihat; – a formahűség sokkal több, mint üres külsőség (ezért kellett megbuknia az alexandrinokban fordított Homérosznak is).

3.

Berzsenyi úgy vélte, az a szép forma, „ami az embernek és az emberiséget illető dolgoknak legfőbb karakterükkel és céljukkal összevillik”. De ez így nagyon is leegyszerűsítő, s könnyű benne felismerni a XIX. század „általános emberit” hangoztató elvét. Mert a forma épp úgy kifejezi a kort, mint a tartalom; időbelileg mindkettő közös talajból fakad. S kölcsönösen hatnak is egymásra; a francia klasszicizmus ünnepélyes, a spanyol aranykor mindent metaforával akar kifejezni, a német biedermeier olyan egyszerű, hogy csak a Lied csengő-bongó négysszögében lel otthonra.

Lényegét tekintve minden költészet sóvárgás a teljes igazság után, melyben ott van az ábrázolás-azonosulás és a kifejezés-teremtés fogalompár, ám minden korszak csak saját formarendszerén át tud közeledni eszményéhez. Az eszmények nyomában szabályok keletkeznek, a szabályok ikertestvére pedig a pedantéria; ez magyarázza, hogy minden új korszak szertelenségekkel kezdődik, s mire lehiggad, rendszerint elmélet lesz belőle, a legjobb esetben példatár.

Hozzá kell tennünk: minden kornak hosszú előzménye van, s az előző korok legtöbbször közösen munkálkodnak az új eljövételén. Az európai középkor elképzelhetetlen az antikvitás nélkül, s a reneszánsz és a humanizmus voltaképp csak kodifikálja s a humanisták kezén ezzel meg is merevíti az antik eszményt. De ugyanakkor utat nyit a barokk előtt, amelynek elvágyódásában már ott sejlik a romantika. A XIX. század második felének kiábrándultsága egyaránt szól múltnak és jövőnek; a fin de siècle úgy érzi, attól, ami letűnt, nem kaphat inspirációt, a jövőben pedig nem tud hinni.

Az ihlet egyaránt táplálkozik a valóság korszerű megismeréséből és a korból fakadó formaeszményből: az ihlet is függvénye korának, épp úgy, mint maga az ismeret. Ennek az se mond ellene, hogy minden alkotásnak kettős természete van, hisz egy folyamat része: korszerű és időtlen, hajszálgyökereivel saját korához tapad, de önmagánál jóval nagyobb területre vet árnyékot. Odüsszeusz bolyongásai számunkra régen elvesztették földrajzi jelentőségüket; ami akkor térbeli végtelenség volt, nevet kapott, s az Archipelagos nem a földrajzi megismerés határát jelenti. A rejtelem, ami az ókori görögöt megborzongatta, lekopott róla, a költemény mégsem vesztette el színét: a bolyongó Odüsszeusz épp úgy jelkép, mint Hamlet vagy Faust.

Pedig az ihlet korhoz kötött, s mennyire azzá teszi két táplálója, a megismerés és a forma! A természet tanít meg rá, hirdeti Arisztotelész, hogy a hozzáillőt kell választani, s a választás lehetősége az ihlet felismerése és a megvalósítás között van, s egyformán hat rá az ösztönös benne-élés és a kiválasztás, elrendezés. A sorrendiség időbeliséget is jelent, mert a felismeréstől a mundus intelligibilisen át vezet az út a műhöz, a beteljesüléshez. Az ihlet mindig statikussá változtatja a világot, egyetlen pillanatot rögzít (néha egészen feltűnően: Mikor ezt írtam, tiszta volt az ég, vagy: Párizsba tegnap beszökött az ősz stb.) s a forma teszi mozgalmassá, épp azzal, hogy

fiziológiai és érzelmi élményt vált ki. A befelé fordult, önmagát tápláló élmény alakot kap, egyszerre hatni és hódítani akar, az ihlet által megmerevített emlék megelevenedik s megkezdődik önálló, saját életét.

4.

Ha azt mondjuk, az ihlet korhoz kötött, voltaképp feltételezzük, hogy állomásait meg is tudjuk jelölni a szellem térképén. Egy elképzelt „ihlet-történet” valójában azt mutatná meg, mi volt a lelkesítő-inspiráló az egyes korokban, mi volt a „kor érzeménye”, ami ellenállhatatlanul alkotásba kényszerült. Az irodalom mindig pontos szeizmográf, valójában nem ismeri a korszerűtlen fogalmát, s ha különböző transzmissziókon át is jelenik meg, egységes folyamat. Úgy egységes, ahogy egy folyóvíz is az, bár minden partszakasz más képet mutat, de bármelyikre is értelmetlenség lenne azt mondani, hogy „korszerűtlen” vagy „nem illik a tájba”.

A forrásvidék mindig a legáttekinthetőbb: a kezdeti irodalmak egy homogén társadalom közös eszményét fejezik ki. A görögség mindvégig megőrzött valamit az archaikus kor kollektív életérzéséből: a termelőerők fejlődése odáig nem tudott eljutni, hogy kialakítsa az áru-fetist. Az osztályellentétek természetesen éleződtek, de az athéni proletár és a gazdag hajótulajdonos még azonos kultúra, közös eszmény részese, épp úgy, mint a keresztény középkor embere. Más szóval: az árutermelő kapitalizmus megjelenéséig a kultúrán belül többé-kevésbé azonos fogalmi értékrendek érvényesültek. Az árutermelés korában a kultúra már nem közkincs, hanem áru, s az árutermelő művésznek azzal is számolnia kell, hogy talál-e piacot? Ennek lényegét az olyan elegáns elzárkózás sem változtatja meg, mint Stefan George esetében; anyagi függetlenséggel természetesen a magányt is meg lehet váltani, de az ilyen szándék épp úgy a kor lényegére mutat, mint ellentéte, a közönség kegyeire vadászó bestseller szerzőjének lázas, sikert hajhászó igyekezete.

Kor és ihlet ekvivalens. De a közösségi társadalmak művésze közösségi élményt fejezett ki, s csak a kivitelezés fokától függött, hogy a közösség magára ismer-e benne s ezzel magáévá teszi-e, szemben az árutermelő korok művészeivel, aki egyéni élményéhez keres közönséget. Kant közhellyé vált meghatározásában akaratlanul is antikapitalista élt ad a szép fogalmának, bár azzal, hogy az szép, ami érdek nélkül tetszik, esztétikailag nem mond semmit, mert az érdekmentesség nem esztétikai kategória. Egyáltalán, az érdek, mint a kultúra része, merőben újkori, kapitalista fogalom, amit a homogén társadalmak művésze nem ismerhetett.

Ebből következik, hogy az ihlet nem a sokat emlegetett szent révület, vagy a lángész sejtelmes kisugárzása, hanem társadalmi következmény, a társadalmi valóság szerves része, függvénye. A görög költő számára a mítoszok vérgőzös világában egybefonódott jelkép és történelem, végzet és példa, épp úgy, mint a középkorban bűn és megváltás. Celanoi Tamás, midőn az utolsó ítéletről énekel, vagy amikor Aquinói Tamás a Stabat Mater fájdalmas sorait írja, épp úgy saját korát fejezi ki, mint Aiszkhiolosz az Oresztiában. Természetesen hiba lenne, ha egyértelmű inspirációkat keresnénk; korok és eszmények gyakran találkoznak, keverednek s kölcsönösen fejezik ki egymást, mint az Eddában (Völuspa), midőn az óriások kidöntik a világfát s új égbolt ereszkedik alá, – pogányság és kereszténység olvad egybe az ihlet látomásában. Persze ebben is ott van a kor inspirációja, ahogy a Muzot-toronyba menekült Rilke a klasszikus reminiscenciákkal is saját korát fejezi ki, épp azzal, hogy igyekszik kilépni belőle.

Mégis veszélyes lenne a leegyszerősítés, ha elképzelt „ihlettörténetünkben” csak a társadalmi-gazdasági változások alakulásának csálhatatlan tükörképét látnánk. A művész létét ugyan az adott társadalom határozza meg, de a kapitalizmus megjelenésével, midőn ki kellett lépnie a homogén közösségből és saját útjára kényszerült, az útkeresés azt is jelentette, hogy egyéniség legyen, külön világ, nemcsak része és ré-

szese a közösségnek. Az ihlet és megvalósítás spontaneitása helyett ez már fokozottabban jelenti a „tekhnét” is, azt, amit a magyar szó oly pontosan fejez ki: művészet, amelyben a művi-mesterségi elem kapja a hangsúlyt.

5.

Az alkotás folyamatát tekintve az ihlet ráismerése mindig elsődleges, az alakító értelem csak ennek nyomába lép. Szegényes és másodlagos, ha az ihlet áttétellel akar érvényre jutni, mint Vörösmarty barátjánál, a bonyhádi Teslér Lászlónál olvassuk: „Sándornak (t. i. Kisfaludy) a Grátiát olvastam éppen Himfyjében, hogy onnan a Fantáziához irandó darabomra új tüzet kaphassak...” Pszichológiailag itt fordított a folyamat: az irodalom által keltett képzetnek kellene kiváltania az élményt s ebben az esetben az olvasmány már nem reprodukciója a valóságnak, hanem maga a valóság. Tegyük rögtön melléje Shelley szép szavait, aki szerint a költő „egy még meg nem értett sugallat papja”, s a kettő ellentéte nemcsak két különböző tehetséget és módszert állít elénk, hanem az alkotás lényegét is. Vannak írók, fenntartás nélküli könyvemberek, akik következetesen olvasmányélményeikből táplálkoznak, – ha nem olvasnának, talán soha egy sort sem írnának le, az írás számukra nem élettani funkció. A reprodukáló ösztön ellentéte a közösségi élményből alakított egyéni világnézet, amely hasonlatok helyett úgy akar szólni a világról, hogy ezzel alakítsa is. Valóban egy meg nem értett sugallatot tesz világossá és félreérthetetlenné úgy, hogy mindenki előtt egyszerre kézenfekvő és természetes lesz, s ezzel összhangot teremt az élmény valósága és az alkotással létrehozott új valóság között. Ez a szimultánizmus csak aláhúzza, hogy az ihlet nem szent révület, aminek a romantika hitte, vagy amit a kispolgár ma is gondol, amikor arról olvas, hogy Ady szerette a bort. Inkább a koncentráció teljessége az ihlet, amelyből soha nem hiányzik az erudíció, a kitartó szorgalom és a jövőt formáló szándék.

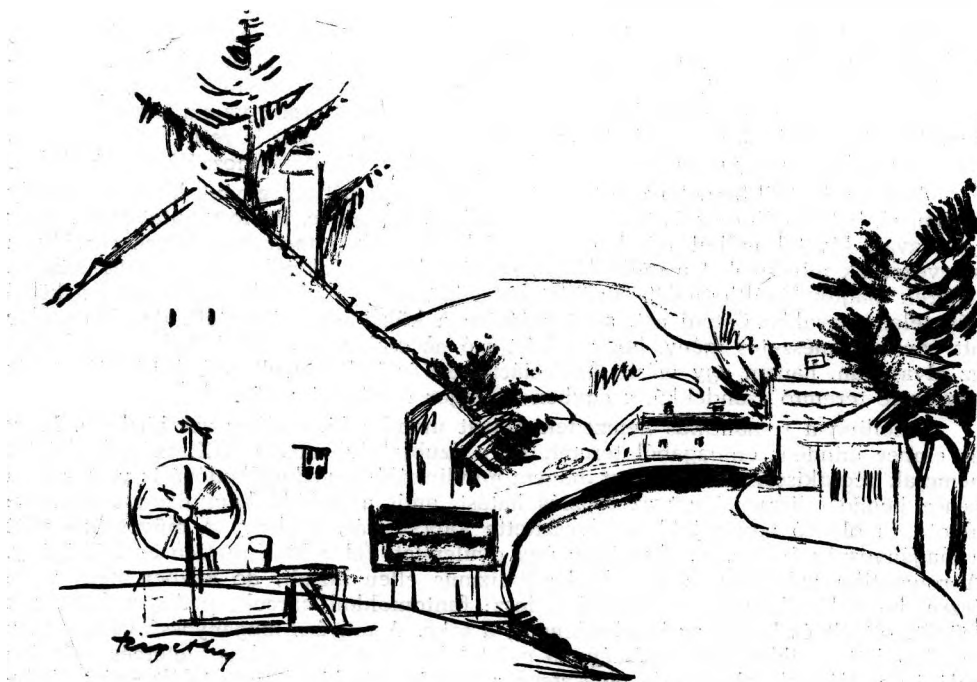
Nem ad új ismeretet: jó lenne végre eloszlatni Bergson metafizikus homályát, melynek oly nagy része van a XX. század irracionálisizmusának kialakításában. A gyakran idézett „*élan de vie*”, Bergson megfogalmazása szerint, a teremtő igény, amelynek azonban útját állja az anyag. Az élet minden pillanatban teremt valamit, tanítja Bergson, de ebből aligha következik, hogy az élet a szellem rendjét követi, „a szellemét és nem az értelmét, mely a szellemnek csak az anyaghoz simuló és hozzá hasonló része”.

Amikor ihletről beszélünk, a teremtő értelem szerepét szeretnénk kiemelni, amely felismerő, beleélő élmény és teremtő reprodukció egyszerre. Pavlov mutatott rá, hogy „a szavak kivétel nélkül minden ingert jelenthetnek, ennél fogva létrehozhatják a szervezetnek mindazokat a működéseit, mindazokat a reakciókat, amelyeket ezek az ingerek maguk kiválthatnak”. Az ihlet ezért hat befelé és kifelé egyformán: a költő kénytelen szavakba önteni azt, amit számára a külső inger jelentett, de ebben már ott van a természetes igény, hogy a leírt szó ne csak az eredeti külső ingert keltse az olvasóban, hanem egy másik asszociáció-sort is indítson el. A belső átélés tehát egyszerre teremtő szándékká, s egyben új inger forrásává válik.

Schelling a romantika nemzedék szavát mondta ki, amikor azt hirdette, hogy az ember mindent önmagából teremt. Ez a szubjektívizmus a XIX. század elejétől nemcsak végigkíséri a művészetet, hanem mindinkább egyeduralgódóvá is vált, s nem nehéz benne felismerni azt az eróziós hatást, amit a fejlődő kapitalizmus okozott: alkotó és olvasó egyre jobban elveszítette kapcsolatát, s ahogy a művészen nőtt a magányosság érzése, az olvasóban úgy gyülemlett fel a kielégítetlen emóció-igény. A romantika valójában a fejlődő kapitalizmus ellen lázadt, de közben nem vette észre, hogy lázadása lassan öncélúvá lesz: fantomokkal harcolt, pedig a fantomok mögött ott élt és hatott az igazi ellenség, a tőke. A művész magányossá vált, s ez a magány lett az ihlet forrásává, éppen ezért lehetett a romantikus életérzés számára valóság a világgal való egység elvesztése, s miután más kiutat nem talált, ezért sóvárgott a középkor vallással telített unio mystica-ja után. Filozófia és művészet, az elvesztett eszmény keresése és a megkettőzött világról szőtt misztikus álom egyaránt

ezt kereste, csak közben a valóság nőtt túl a költői ábrándon. Az ihlet csak ebből a megszárt valóságból tudott táplálkozni, s amit kifejezett, a kielégítetlen művész áhítata volt egy ábránd után. Ezért menekül a romantikus lélek a természethez, melyről azt vallja, hogy vele szemben a civilizált társadalom áll, s úgy harcol a civilizáció ellen, mintha az idegeniténé el tőle a társadalmat, nem pedig a tőke. A folyamat természetesen nem állt meg, a modern művészetben is pontosan nyomon követhető.

„Ha egy veréb száll ablakomra – írja Keats – részesévé válok lényének, s felcsipegetem a magot.” Az azonosulásnak ez a fajtája mindig menekülés, mely fölbontja a világot s ezzel talajtalanná válik. Pedig ember és természet, a munka és a munka produktuma nem antinómiák, hanem homogén egységek, nem szemben állnak, hanem egymás mellett. Az ihlet azonosulás a *társadalmi* valósággal, melyben csak ellenpéldának fér el a szubjektivizmus önkénye, s olyan azonosulás, melyben az értelem és tapasztalat, megfigyelés és koncentráció vektorai hozzák létre az új minőséget. Úgy is mondhatnánk, emlék és reprodukáló ösztön szerencsés találkozása, melyben a tudatos elemet a „tekhné” képviseli, mely emléket és képzetet, az inspiráció árhullámát és a józan mérlegelést egységbe foglalja, egyetlen célra irányítja, hogy az alkotásban egyszerre világítson az ihlet ráismerése és az értelem tisztasága.

SZIGETHY ISTVÁN rajza

Az eldobott klasszicizmus

Örley István pályaképe

1.

A katonaiskola újoncai alig lépték át a komoran meredező épület küszöbét, megjelent egy idősebb önkéntes és parancsolgatni kezdett. „Most megmozdult egyikünk – írja *Ottlik Géza* Iskola a határon című regényében –. Egy-két lépést tett a hibás-szemű fiú felé. Nagyon idegesen szólalt meg; nyurga; barnaszemű fiú volt: – Te mit parancsolgatsz itt?” – *Medve Gábor* – mert a regényben így nevezik a nyurga, barnaszemű fiút, *Örley Istvánt* – már az első napon összeütközik a felsőbbsséggel, ismételtén megsérti a katonaiskola rendjét és fegyelmét. És ez természetes, „hiszen idegennek és ideiglenesnek érzett itt mindent, főként a rajta lévő egyenruhát”. A többiek sosem kérdezték, hogy miért kell ezt vagy azt megtenniük. Egyáltalán nem kérdeztek semmit. Örley azonban „néha valósággal merevgörccsöt kapott az embertelen helyzetektől és teljesen megbénult”. És ez a bénasága hetekig, hónapokig tartott, s talán még akkor is, amikor elvégezte a tiszti iskolát és tűzérőhadnagy lett. Egyik későbbi novellájában (*Matild néni*) így jellemzi akkori önmagát: „Olyan volt ez, mintha örökösén egy alagútban utaznék, egy alagútban, amelyiknek nincs kapuja”.

Az alagútnak mégis volt kijárata: az irodalom. Az Iskola a határon *Medve Gábor*a is olvasni szeretett „felpolcolt párnákkal”, s *Marcel Karc*sit, az egyetlen ember-séges tanárt is olvasottságával hódította meg. Később – ez már akkor történt, amikor elismert író és kritikus volt – éjszakánként egy-egy könyvet csapott a hóna alá és nekivágott az alvó városnak. Néha beleolvasott a regénybe, aztán ment tovább gyors, hosszú léptekkel és leste az embereket, akiket annyira de annyira szeretett, s akiktől mégis egy fényévnnyi távolság választotta el. „Éppen az bántotta – írja *Ottlik* –, hogy itt teljesen félreismerik s hovatovább egészen más embert csinálnak belőle, mint ami.”

Egy helyen maradt csak egészen őszinte: novelláiban. A harmincas években – s ezt már *Illés Endre* írja le *Örleyről* szóló szép esszéjében – a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségébe már egymás után érkeztek novellái *Hajmáskér*ről, „elégge szételő, elégge összezsapott, dadogó írások”. S aztán az első igazi írás, a *Felnőttünk*, amelyben kiírta magából a katonaiskola embertelen és elembertelenítő emlékét, s amelyben először fedezi fel önmagát: teremtő erőit, tehetségének körvonalait. Attól kezdve egyik állandó írója a *Vasárnapi Újságnak*, egyre gyakrabban jelennek meg írásai a *Napkeletben*, *Nyugatban*, később pedig a *Magyar Csillag* segédszerkesztője. Ekkor már úgy emlegetik, mint *nemzedékének*, a *Nyugat* „harmadik nemzedékének” egyik legtehetségesebb alakját.

2.

Amikor Örley első írásai megjelentek, a *Nyugat* fiataljai már túl voltak az első folyóiratkisérleteken (*Névtelen Jegyző*, *Perspektíva*), megjelentek első antológiáik (a *Vajda János Társaságé* 1934-ben, a *Korunké* egy évvel később), s „bezszebelhették” az első támadásokat is, előbb *Kassák* majd *Halász Gábor*, végül *Szerb Antal* részéről. Ezek a támadó írások a „nemzedék” egyhangúságát, szenvedély nélküliségét, terem-tőerő hijával lévő klasszicizmusát ostromozták főképp. De egyikük sem vette észre, hogy ezek a fiatalok a világválság borzalmas légkörében kezdték pályájukat, s emel-kező csillagzatuk felett mindvégig ott virrasztott a háború. Nem hatoltak klassziciz-

musuk legmélyére (*Radnóti* egyik legelső versében szinte a vergiliusi bukóliusz idill ismétlődik: A pásztor is lassan lejön a hegyről, / karámbazárva fehéren torlódik / a nyáj és napfürdőtt szüzek is a / dombról ringó csipőkkel lefelé jönnek / jószagúan s álmatagon, mint minden / ősszel, ha hálnak fekete ég alatt a / fák; naptestű szüzek pásztorok és nyájak / jönnek le lassan a falu felé.), nem ismerték fel, hogy ez a klaszszicizmus a magány menedéke egyrészt, másrészt pedig a magyar humanista hagyományok újraélesztése. Ekkorra már ez az idill is megkeseredett: a költőt a közeledő világégés visszakergette magányába:

Menekülsz költő. Alpesi vihar
szirtek csipős havát szemedbe vágja.
Délnek fordulsz, s lelkesen átnyilall
az éji tengerek szomorúsága.

(*Képes Géza: Az utolsó remekmű*)

A fiatalok a magyar próza átértékelésében is figyelemre méltó eredményekre jutottak. Francia mintájuk, *Alain-Fournier* nyomán az álmok birodalmába menekültek, s minduntalan a valóságot és a valóságon túli szférát ütköztették írásaikban. Alain-Fournier egyetlen regényében (magyarul *Az ismeretlen birtok* címmel jelent meg) a nagy *Meaulnes* az egyszer álmodott csodáért feláldozza a valóságot. A fiatalok azonban még csupán a csoda megálmodásáig jutottak el... Örley fellépésének idején azonban már ismertek voltak *Jékely Zoltán*, *Thurzó Gábor*, *Molnár Kata* és *Soós László* első regényei vagy novellái, s legtöbbször már bebocsátást nyertek a Nyugat, Válasz és a Napkelet hasábjaira.

Örley István azonban nem olyan alkat volt, aki álmodni tudott volna. „A világhoz nem alkalmazkodni kell – mondta –, hanem csinálni; nem újrendezgetni azt, ami már megvan, hanem hozzáadni mindig. És ő mindjárt legelső novelláiban hozzáadott a valósághoz egy szeletet. Hozzáadta a maga nyomorúságát, sorsát és elesettségét. „Az ember felejt, felejt, s már markába nevet, olyan erősnek hiszi magát e tudás birtokában – írja Eszter című elbeszélésében –. S egy nap feleszmél: orditana, ne tovább. Nincs múltja, mögötte csak felperzselt évek, születésig erő pusztaság. Az árvaság, mely szétterül körötte, hatalmasabb, mint a vaksötét éj az árokba kitett újszülött felett.” Mintha félne egyedül. Emberek közé, szeretetre vágyik, ezért kalandozik az éjbe borult utcákon, ezért lesi az elsötétített ablakokat. S ezért ír mindig önmagáról. Magányát népesíti be novelláinak alakjaival, az Évákkal, Ágnesekkel, Eszterekkel, Olgákkal.

Legelső novelláiban még csak keresi a hangot. Néhol megbicsaklik még: a helyzet túl hihetetlen, vagy a monológ nyomja el a cselekményt. S aztán megírja az Éva című elbeszélését a Vasárnapi Újságban. Ebben olvassuk az alábbi önvallomást: „Mennyire érzékeny, mennyire hiú voltam még abban az időben, mennyire fiatal! Úgy járhattam a nagyvilágban, olyan érzésekkel, mint valami álruhás herceg. Azt akartam, hogy felismerjenek, csak is ezt. Hát, nem ismertek fel”. Mintha ez a pár mondat tépte volna fel a zsilipeket. Az önsajnálattal és a kilátástalan magány gátját. Ettől kezdve is egyesszám első személyben írja elbeszéléseit, de valami kemény tartással, kívülállással, objektív távlatlással. Önvallomások ezek az írások, de nem szájalmat koldulnak, nem a képzelet álomvilágába viszik az olvasót, hanem a hideg valósággal szembesítik. – *Artnöder*, a jogászpálya kurtája kis lábacska körül szaladgál a teniszezők körül, szedi a labdákat, és szeme majd kiesik, amikor Juditot látja. Látszólag mindenki rajta nevet. A főszereplő figyelmezteti is. A mulatságos, undorító emberke csak hebeg-habog. Eltelik egy délután, s ott látjuk viszont, amint Judit nyakára hajol, s vadul csókolja. A lány pedig nem menekül, hanem lehúnyt szemmel élvez a pillanatot. Az élet tanulsága? Így nyeli el a gonoszság a szépséget? Vagy egyszerűen egy élmény groteszk vetülete? Bármelyik is: a kép borzalmas és – reális.

Egymás után írta novelláit, s egyre messzebb került nemzedéke hangjától. Neki nem az álom, vagy a csak egyszer megálmodható valóság az élménye, hanem a mindennapok eseményei. S hogy miért nem támadt a sok nagyszerű típusból, egyetlen, mindent átfogó? Miért nem írt regényt? Erre is maga adja meg a választ egyik novellájában: „Hőseimet felette képzeletem. Megcsömöröltem tőlük.” Vagy másutt, másik novellájában: „A rettentő sok boldogság tönkretett. Feküdtem kinyúlva, mintha letaglóztak volna. Végem volt... És még csak a legkedvesebb reményem sem lehetett arra, hogy végre megérkezik a megváltó álombaszédülés”. Sosem sikerült álombaszédülnie. Nemzedékének egyik legnagyobb regénysikere lett a már címében is jellemző *Fellegjárás*, Örleynek nem sikerült elszakadnia a valóságtól. Érezte azonban, hogy a fiatalok útja nem a legjobb irányba vezet. Felismerte, hogy a komorodó élettel csak a valóságot lehet szembeállítani. Egyik legelső kritikájában írja *Soós László*: *Az almeri trió* című, méltatlanul elfelejtett regényéről: „A regény minden ízében tárgyyszerű írás, átélten, a személyes élmény hitelességével ható. A cirkuszról szól s e nem mindennapi környezet minden szögletébe bevilágít. De ugyanekkor legkevésbé tobzódik az anyagszerű jártasságban. Olykor talán inkább a másik végletbe lendül. A könyv némely mellékalakja körül túl sok a csillogó köd, a költői misztikum, a bölcselkedés, a metafora.” Bezzeg az ő rajzaiban nincsen misztika! A forró nyárban ziháló várost például ilyen életszerűen írja le: „Fényes és forró nap volt. Júliusi délelőtt. A város tündökölt, lángoló tetőkkel, tüvékonyan izzó tornyokkal, nagy, mézeskalácsos, olvagtág, puffadó kupolákkal. A kirakatablakok pattogtak, szikráztak, érces, üveges fényesség szikrázott szerte az utcákon, a kövezet szalagja ezüstösen füstölt.” Az ember szinte érzi a hátán csorogni az izzadságot! De ugyanakkor azt is érezni, hogy ez a táj, ez a környezet csak tragikus történelemnek lehet háttérre. Mint ahogy Örley novellái többnyire egy tragédia – kisebb-nagyobb tragédia – sűrítéséből keletkeznek...

Ez az elbeszélés – *Utcai baleset* a címe – a *Magyar Irodalmi Almanach az 1941. évre* című „nemzedéki” kiadványban jelent meg a többi között Takáts Gyula, Jékely Zoltán, Rónay György, Jankovich Ferenc versei, Ottlik Géza, Thurzó Gábor, Molnár Kata és Sötér István novelláinak társaságában. A kiadvány még közös vállalkozás, amolyan nemzedéki számvetés. Örley azonban már új utakat keresett...

3.

Az első háborús esztendők után a magyar irodalom közérzete mélypontra süllyedt. A nagy német győzelmek után mindenki úgy érezte, hogy az európai, s benne a magyar kultúra végképpen elveszett. Ekkor írta a fiatal generáció egyre magasabbra emelkedő költője, *Radnóti Miklós* *A Menedék út egyik példányára*:

S higgyétek el, higgyétek nékem el,
joggal legyez az óvatos gyanú!
költő vagyok, ki csak máglyára jó,
mert az igazra tanú.

Olyan, kit végül is megölnek,
mert maga sosem ölt.

Az irodalmi egység utolsó tűzhelyei a folyóiratok, kivált az akkor induló *Magyar Csillag* és *Sorsunk*, és az alkalmi, *Költészet* címmel kiadott antológiák. – A Magyar Csillagban jelenteti meg rögtön az első évfolyamban Örley *A Márai-mű új állomásai* című kritikáját. Nem az a lényege ennek az írásnak, hogy első között mutat rá Márai liberális konzervativizmusba meredt polgári magatartására (ugyanazt tette *Lovass Gyula* a *Sorsunkban*), hanem hogy sürgeti a magyar irodalmi egység helyreállítását. A jelen helyzetben – írja – sokkal nagyobb szükség lenne a nézetek kiegyenlítésére és azonosítására, mint bármikor. (Érdemes megjegyezni, hogy a legtöbb folyóiratban

felvetődik ugyanez a gondolat. Németh László ekkor írja *Magyarok, kibékülni* című tanulmányát, a kor eseményeire friss szemmel reagáló Sorsunk pedig egész rovatot. (Kor és irodalom) szentel ennek a kérdésnek.) Örley nem mondja ki nyíltan, miről van szó. Röviddel később azonban újra megpróbálja kiegyenlíteni a népi és urbánus álláspontot Németh László *Cseresznyés* című szindarabjával kapcsolatban.

Ekkor Örley már a Magyar Csillag segédszerkesztője. Harsogóan erőteljes fiatalember. „Egészséges nagy fogait” gyakran megmutatta jóízű nevetése közben. Mintha ismét feltámadna az első évek dacos bátorsága, amikor a megalkuvó tömegnek oda kiáltotta: Gyáva csürhelj Erről az Örleyről mondja *Bóka László*: „Bizonyos értelemben mindnyájunk példaképe volt, s a Magyar Csillagnak valójában ő volt a szerkesztője, nem azért, mert segített Illyésnek, hanem mert az ő irodalmi ítéleteire többet adtunk, mint bárkiére.” És ugyanez az Örley ezeket a sorokat írja *Az első ebéd* című novellájában önjellemzésül: „Barátai? – Nincsenek barátai. Csak ismerősei.”

De vállalta a magányt. És a magány megajándékozta ítéleteinek kérlelhetetlen tisztaságával és biztonságával. Félelmetes kritikus. Néha az az érzése olvasójának, hogy igazságtalan. Ő maga írja ezt a furcsa paradoxont: „Igazságtalan voltam. Az igazság érdekében”. S ott különösen kérlelhetetlen, ahol a realizmust kell megvédenie. Kosztolányiról éppen azért írt elragadtatott sorokat, mert „alakjai jártak-keltek az utcán, éltek, lefeküdtek, felkeltek egy szobában – többé kevésbé ismerős utcán és ismerős szobában, akár egy realista regényben. De tudott valamit. Adott pillanatban fölnyitott egy csapóajtót és beáradt valami zúgás – távoli, nesztelen fojtogató. A világ tompa moraja, a végtelenség csöndes lélegzése – az úr borzalmas csendje s benne az embersors iszonyú esettségének és árvaságának tücsökciripelése”. Ahol azonban hiányzik a teljes világkép, Örley megdöbbenően keményen kritizál. Egy új regény és novelláskötet kapcsán a fiatalokról, az ő nemzedékéről mond kemény ítéletet. Vége van az álmok idejének – mondja. A körülöttünk zúgó világ éberséget, igazságot követel. „És anyagot, nyersanyagot, forró élménytartalmat, mely akármilyen játékoság görbéiben lecsapódva, de mégsem hiányozhat semmilyen regényből.” Mert a klasszicizálódás hideg fegyelme és kiharcolt egyensúlya az őszinteség és az írói hitel elvesztéséhez vezet. Itt, ebben a pillanatban szakított Örley a klasszikus magatartással, mely ekkor, az elembertelenedő világban kevésnek bizonyult...

Utolsó megjelent novellájában (*Szegények* címmel a Magyar Csillagban) mintha az ő kérlelhetetlen biztonsága is meginogna. Mintha a tollat tartó kéz megremegne egy pillanatra, s a fotográfus sosem csaló szeme is cserben hagyná. A novella néhol naturalisztikus meglepetéseket tartogat. „Mintha nem is emberek volnának – írja –, csupa kabát és kalap, rángatódzó vasreszelékek egy mágnes körül...” Mintha a sokat emlegetett és normául szolgáló realizmus elbillent volna. De ekkorra már az élet valósága is elvesztette értelmét.

Csillaghálóban hanyódunk
partra vont halak,
szánk a semmiségbe tátog,
száraz úrt harap.

– írja ugyanekkor a költő (Pilinszky János). Rövidesen megszólaltak az ágyúk, elszabadult a halál. S az új esztendő, 1945, már a történelemben is új lapot fordított. Örley az új évet még megérte. Az új lapot már nem. Januárban egy légítámadás szünetében kilépett a pince elé, s mint régen, hóna alatt a könyvvel, az éjbe borult városban bolyongva, fölnezett az ég felé. Talán akkor is az együttérző embert kereste. „Éppem ekkor dobta le a kötelék utolsó gépe utolsó bombáját a ház fölött.”...

VÁRKONYI NAGY BÉLA: *Kiss Tamás: Égi tűz*

KÓVÁGO SAROLTA: *Simon Lajos: Az otthon küszöbén*

MAJOROS JÓZSEF: *A harag éjszakái*

POMOGÁTS BÉLA: *Ingmar Bergman: Filmtrilógia*

TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY: *Földeák János: Vádlottak*

Kiss Tamás:

Égi tűz

A kötet előzményeit keresve vissza kell nyúlunk a harmincas évek elejére. A *Nyugat* harmadik nemzedéke indul abban az időben. Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Radnóti Miklós, Rónay György, Takáts Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Zelk Zoltán – hogy csak az ismertebbeket említsem –, költők, akik már fellépésünk pillanatában alapos felkészültséggel, a mesterségbeli tudás magas szintjén hallatták szavukat. Szárnyra bocsátásukat kiváló mesterek, nagynevű kritikusok szorgalmazták, legtöbbször Babits, Osvát vagy Schöppflin Aladár. A Debrecenben élő Kis Tamást, aki joggal tart rá igényt, hogy irodalomtörténetünk ehhez a generációjához sorolja, Babits Mihály mutatta be 1934-ben a *Nyugat*-ban. S ez annak idején *rangot* jelentett, már-már egyértelmű volt a végleges beérkezéssel. E jelentős fémjelzéssel szinte egyidőben jelent meg Kiss Tamás első verseskötönyve, a *Szembe a széllel*, amelyet 1938-ban a *Régi reggelek* követett. Harmadik kötete (*Férfitánc*: 1956) viszont elég sokáig váratott magára. A sikeresnek mondható pályakezdést követő tizennyolc évi kötetnélküliség sajátos hazai viszonyaink közepette is elgondolkoztató jelenséget tükröz, s az okokat keresve az sem nyújt számunkra elfogadható alibit, ha tudjuk, hogy Kiss Tamás ritkán megszólaló, élményeit hosszasan érlelő költői alkat. A magyarázatot inkább a zaklatott korban kell keresnünk, tragikus történelmi eseményekben, amelyekre a költők vérmérsékletüknek megfé-

lelően a legkülönbözőbb módon reagálnak. A mindenre-elszántak felemelik tiltakozó szavukat (ha tehetik!), a csendes szemlélődésre hajlamosak elhallgatnak, félreállnak, s az is előfordul, hogy egyeseknél a befelé forduló kétségbeesés, a tehetetlenség idegbénító tudata átmenetileg bizonyosfokú szellemi megmerevést, ösztönösen kiváltott lelki kataplexiát eredményez. Érzésem szerint Kiss Tamásnál is ez történhetett, persze messzemenően az egyéniségével magyarázható változatban. Nála a lírai publikációkban beállott zökkenők az úgynevezett „kihagyások” okát csak úgy nyomozhatjuk ki hitelt érdemlően, ha sajátos alkati tényezőit s a kedvezőtlen korviszonyokat egyaránt figyelembe vesszük.

Debrecenben élni, s amellet országos visszhangot keltő költészetre törekedni, leküzdeni a főváros felé sandító nosztalgiákat, kiharcolni az irodalmi érvényesülést, sohasem volt könnyű. Kiss Tamás, amióta odakerült, hű maradt a Nagyerdőhöz, mint pedagógus ott találta meg hivatását, tanított Oláh Gábor nyomában a realban, s jelenleg az irodalom tanára az egyetem gyakorlógimnáziumában. Nemzedékeket nevel a költészet szeretetére, de mint költő maga is vallja, hogy mindez nem *érdem*, inkább csak – *állapot*. Az *érdem* elsősorban a *mű*, amely a magára vállalt állapotban kicsiszolódott. A mostanit is beleszámítva négy verseskötönyt, egy regényt tud a magáénak, számos kritikai cikket, sőt elbeszélést is írt, többek között a *Válasz*-nak; van egy kötetre való tanulmánya, s ezek javarészt abban az időben íródtak, amikor a gondterhelt háborús évek elhallgattatták benne a költőt. Verset ebből a korszakból egészen az ötvenes évek elejéig

alig tud felmutatni. Tizenöt éve – megindulása óta – szerkesztőségi tagja az *Altöld*-nek. Mint versszerkesztő elmondhatja magáról, hogy neki is megvannak a maga felfedezettjei. S ha mindezt tudjuk, javára írjuk, talán nem indokolatlan felvetni a kérdést: számontartjuk-e a tehetségének kijáró figyelemmel Kiss Tamás – a költőt? Az olvasó azelőtt minden valamire való antológiában megtalálhatta a nevét, az utóbbi időben viszont kissé elcsendesedett körülötte a világ. Pedig új kötetek arról tanúskodik, hogy a költő itt van, él, alkot, s néhány kiemelkedő új verse egyenesen arra készítet, hogy fölünket hegyezve újra felfedezzük.

A Zsoltár-ban ilyen sorokat találunk:

Én úgy vagyok ember, ha érzem az ujjam
egy idegén, húnyt szemmel a meg-meg-
iramló
pillanatot, ha fordul a földünk s mögöttem
lenyugszik, felkel a Nap.
Úgy vagyok ember, ha tudom, hogy az
állatöv minden csillaga ott fenn
lebeg egy-egy fűszál hegyén. kiszabott útja
szerint,
és ha szelid Katalin-rózsza vigyáz okosan
odalenn a tüzes hasadóanyagokra...

Az itt megnyilatkozó világkép, a régihez mérten lényegesen kibővített, főleg gondolati elemeiben gazdagodott ars poetica azt mutatja, hogy Kiss Tamás egyáltalában nem esett ki a „fejlődésből”, lépeket tud tartani a korral, ismeri a tárgyiasabb hangvételre törekvő mai líra követelményeit, s a maga módján, mindig kissé visszafogottan, érzelmi-indulati töltéseit a tőle megszokott, sajátos szemérmességgel tolmácsolva, hangot tud adni a bennünket naponta foglalkoztató eszméknek, gondoknak, szorongásoknak és reményeknek. Modern költő, anélkül, hogy elkölteztséget vállalt volna az izmusok valamelyikével. Szemléletmódja teszi korszerűvé. Rokonszenvessé pedig formanyelvének higgadsága. Magatartása puritán: érzelmileg tartózkodó, felhangmentes; öröme befelé mosolygó, panasza, bánkódása sem harány. Amellett, hogy sokáig érleli élményeit, azok megformálásában is fölültébb óvatos. Ez az alkatilag erősen befolyásolt alkotómód-szer természetesen nem hoz sok verset. A nyolc évi szünet után megjelent 66 oldalas új kötet a maga 35 költeményével ezt eléggé érzékletesen igazolja. Ám a lírai életművek kritikai értékelésénél szerencsére nem a termelékenységi mutatóké a döntő szó. Jó, és sok tekintetben helyzetit előlennel jár, ha valaki gyakrabban

s lehetőleg országszerte hallatja szavát, folyamatosan tartja a kapcsolatot a nyilvánossággal, ha „nyüzsgő”, beszélt magáról: a sikernek, az érvényesülésnek ez a képesség is lehet egyik emeltyűje, de a költői rangot a termékenység egymagában aligha biztosíthatja. Ehhez éles profil, sajátos szinképzés szükséges.

Kis Tamás kevésszavú költő, líráját mégis értékelni tudjuk, mert sajátos atmoszférát tud teremteni maga körül. Ez a megállapításunk a pályakezdés éveire éppúgy vonatkozik, mint a későbbi alkotókorszakokra. Valamikor az Alföld, a Nagykunság állt mondanivalója középpontjában. Korán kifejlődött reális élet-szemléletre vall, hogy az ottani tájakról, emberekről rögzített egykori zsánerképei máig sem vesztek el hamvasságukból. Hitelesen őrzik a tegnapi falut: elmaradottságában, szegénységében, zsiros tehetetlenségében. A valóságból formált képein nem torzított, de nem is szépített az impresszionista költőknél oly gyakran tapasztalható retussal. Új kötetében ez az erény még fokozottabb mértékben jelentkezik. Arnyaltan, felkiáltójelek nélkül tud beszélni a mai ember tágabb horizontot felnyúló problémáiról, maga is részese az új életérzésnek, amelyben különös hangsúlyt kap a világ átformálására hivatott belterjesebb numánium. A kötetnyitó *Aranykor*-ban „keserű-gyönyörű remegéssel” gondol a jövőre, a korra, amelyben: „Történelem születik kohóink millió celziusából, / villámhasogatta ködökből, amit majd végre nem irnak / vérről, de fénnel s ezüst sugarakkal az égre.” Részlet-megoldásaiban is, mű-egészében is arányosan, tömör dialektikával, időmértékes és szabadabb ritmuselemek elegyítésével megszerkesztett szép, erős vers ez, amelyhez a mai átalgattermésből kiemelkedő darabok egész sora társul. Ezek közül főleg az előbbivel közelebbi vagy távolabbi eszmei rokonságot tartó *Kék hajnal, Zsoltár, Tengeri türedés, Tamás éneke, Játék a folyóval címűekre*, s a közeledő öregséget hol fájdalmas felszisszenéssel, hol bölcs emberi megnyugvással fogadó verseire (*Öt évtized, Anakreoni húrón, Crescendo*) szeretném felhívni a figyelmet: egytől-egyik igazolják, hogy Kiss Tamás sikeresen tájaitani tudott költészetének határain.

Hiányérzetünk a versek olvasása közben csak ott támad, ahol kissé sablonosnak, utának érezzük a poéma befejezését. (Hangfogóval.) Szerencsére kis hibaszázalékkal dolgozik.

Osszbenyomásunk? Kiss Tamás lírájában

nem érzünk semmi helyhez kötöttséget. Debrecenben él, de nem sikkadt el a homokban. Mint egykori barátjának, *Gulyás Pálnak*, alkalmasint neki is *Csokonai* volt példamutató költői eszménye: európai szintet keresni, túlmutatni a „Tócon”.

Közvetlen hangú, mélyhúrú férfias lírája, új kötetének előrelépő eredményei megérdemlik, hogy számontartsuk mai költészetünk csilagtérképén.

VÁRKONYI NAGY BÉLA

Simon Lajos:

Az otthon küszöbén

Simon Lajos fiatal József Attila-díjas költő őszinte hangú, tiszta lírájára már előző köteténél felfigyeltünk. A faluból a városba szakadt fiatalság problémáit tárja elénk, válaszlatlan kérdéseire keres feleletet és kér segítséget. A földhöz tartozónak érzi magát, de már kilépett köréből, és az „otthon küszöbén” tanácsstalanul áll. Tanácsstalan, mert számára a hovatarozás még eldöntetlen. A falu még eleven emlék, de a város nagyobb lehetőségeket biztosított, szélesebb látókört adott, és a költőnek a keresés, a felfedezés izgalmát jelenti. De az elhagyott régít is mindig felfedező szemmel nézi, vissza-visszatérve látja meg az új vonásokat. A régi falu képehez az új falu csatlakozik. Így ad, csak így adhat hiteles képet az otthonról. A vidék, a táj élményében gyökerezik költészete, a gyermekkor képei kísérik, talán kísértik is (pl.: *Mint a tüvekkel született madár*). Teljesen nem tud és nem is akar elszakadni ettől a világtól.

A kötet legsikerültebb versei azok, amelyekben a közvetlen otthon-élmény nyilvánul meg. Nemcsak témáiban, de hasonlataiban, képeiben is a vidéki élet mozzanatai elevenednek meg. Valóban meglevenítésről beszélhetünk, hiszen festői érzékkel reagál a látványra és valósággal megelkesíti a természetet (*Nehéz illatú gyár, Találkozás a házzal, Úgy gyülekezett szívemben az emlék*). Ezek a képek hordozzák magukban a költő mondanivalóját: a föld munkásaival való közösségvállalást, a szülőföld iránti szeretet hirdetését. A kitűnő rajzú tájképek mellett a szelíd hangulatok megragadása a legfőbb erőssége (*Delet ütött, A ködben, Magányos tanya*). Kissé nosztalgikusán vágyódik a falu,

az otthon után, lelkében „a szülőföld vesztese sajog”. Az otthon világa tárul elénk egyik legszebb versében a *Beszéd a haranghoz* c. költeményben. A harang múltat és jelent összekötő szimbólumként jelenik meg, a béke és állandóság jelképe, a nyugalomé, amely vigaszt és biztonságot jelent, de jelentheti a veszélyt is.

„Ó, te vasba szorított áhítat” – szólítja meg a harangot, és az áhítatos falusi este képét bontja ki előttünk, melynek zenei aláfestése a harangszó. A zene, az emberi érzelmek legtökéletesebb kifejezője itt az öröm hordozója. A harang funkciója az örködés és figyelmeztetés. A költő hasonlatai a meghitt nyugalmat tükrözik. Váratlan felkiáltás szakítja meg a képsort:

„Ó estharang...
hallgass meg végre hát!”

Könyörgésbe csap át, hisz a harangból ágyúkat is önthetnek. „Védd meg magadat!” – kéri, hogy mindig csak a nyugalmat hirdesse.

„Lágy szavaid nehogy szaporázd
vad puska dörejére, te, harang.”

Zaklatott sorokkal érzékelteti a háborút, majd mintegy menekülve visszatér a kiinduló képsorhoz és a béke képével zárja le a verset:

„aki térdre zenéled este a nagyanyákat,
aki ágyba meséled testünket, ha kifárad...”

A képi és akusztikai szféra pontosan fedi egymást, nemcsak vizuális, hanem zenei élményt is nyújt.

Az *Eső Mihály* című verse sikerült portré, egy emberi sors tömör, határozott megfogalmazása. A sorsot a kapa jelképezi, amely végigkísérte életét, egyszerre támasza és munkaeszköze volt. Meghatározója az emberi életnek.

A költő azonban érzi, hogy másról is beszélni kellene, nemcsak szűkebb hazájáról:

„S nektek,
felnőttek, kedves atyámfiak,
nyelvemen józú híreket hoztam haza.
majd elmondom sorra mind,
csak adjatok egy szék, hogy leüljek.”

(*Hazatérő a küszöbön*)

Ezeket a híreket a városból várják az otthoniak, de a költő sajnos csak szüksézávan nyilatkozik. Láthatólag még nem eléggé feltárt az a másik világ. Úgy érezzük, éppen az

a hibája, hogy „másik világnak” tartja. Túlságosan különválasztja a várost és falut, a városban idegenül él. A falu és város vélt antagonizmusa okozza a költő konfliktusát, de Simon törekszik e konfliktus feloldására. Optimizmus és fiatalos lelkesedés jellemzi. Bár sóvárog egy teljesebb összhang után, sohasem lesz kétségbeesett és kiábrándult. Nem „ködösít”. És fiatal költőnél szimpatikus, hogy mindvégig érthető és világos marad. *A Hűvös hajnalokon, Hiszen megadod, Egyedül otthon jég alatti csendben* stb. című versei bizonyítják, hogy nemcsak a falu adhat ihletet. Érzí, hogy ebbe az irányba is szélesíteni kellene költői skáláját. Az egyedüllétől menekülő költő társakat talál, segítséget kap az emberi közösségtől és magánya feloldódik. *Az újszülött gép* című versében a teremtés örömét, az emberi alkotás nagyságát és erejét fogalmazza meg.

A „Tiszta Szigorúság” antológiából már ismert *Képzelt mulatás Szergej Jeszenyinnel*, vagy az *Országos csend* című versei is őszinte közéleti érdeklődésről vallanak. Szerelmi lírájában legmegkapóbb a dalszerűség, a népi hangvétel. Egyik legszebb darabja *A fekete*, rövid, tömör, súlyos, és mégis dalszerűen könnyed.

A kötet néhány gyengébb versében (*A szarvasok harca, Tájkép az én hazámról. Csillagok, csillagok*) kiütköznek még a fiatal költő fogyatékosai. Simon a reális képalakítás értője, de mondanivalója néha bonyolultabb annál, hogysem konkrét képekkel kifejezhető lenne. A túlzott konkrétság ezen a ponton a gondolatok közlésének gátlója lesz. A költőnek meg kellene találnia azt a modernebb formát, azokat a kifejezési eszközöket, amelyek az elvontabb tartalomhoz illeszkednek.

Simon Lajos elsősorban őszinte, meleg hangjával, áttetsző, hangulatos képeivel ragadja meg az olvasót. Költészetében értékes lehetőségek villannak fel, tehetségének további kibontakozását várhatjuk új köteteitől.

KÖVÁGÓ SAROLTA

A harag éjszakái

Modern francia drámák

Anouilh szerint a molière-i kacaj óvta meg a francia színpadot a nagyképűségtől, a felszínes csillogástól. Ez a kacaj keserűbb és

tragikusabb Shakespeare-nél, de a görög Végzetnél is, mert „tűhegyre veszi az emberi lelket és nem talál a mélyén mást, mint önzést, önzést és önzést... És nevet rajta.”

Anouilh szereti Molièret, drámairól oeuvreje egy-két kivétellel a molière-i vígasztalan és vidám tragikus kölcsönhatására épül. De Molière hatását a francia színpadra – s joggal érthetjük rajta a modern francia színpadot – mégis tévesen határozza meg. A molière-i kacajban – minden meglévő szarkasztikuma ellenére is – van valami magabiztos fölény, derűs pajzanság, ez a kacaj alapjában véve egészséges. A jelenkori francia színház formálójánál hiányzik ez a derűs fölényérzés, úgy tűnik, csupán a szarkasztikumban látják „a francia szellem legértékesebb örökségét”. – Anouilh grincantes fitorai is ezt bizonyítják. S akarva-akaratlanul erre példa az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelent válogatás is, amely *A harag éjszakái* címmel a modern francia dráma néhány reprezentatív egyéniségét mutatja be az olvasónak.

A kiadó régi adósság törlesztéseként ajánlja a kötetet; valóban jóleső érzéssel és lelkesedéssel nyugtázzuk a tényt: a Miller és Williams drámák kiadása után ez a modern dráma válogatás is azt bizonyítja, hogy könyvkiadásunk lépést kíván tartani a modern színműirodalom egyre gyarapodó termésével. A szép kiállítású könyvet a mai francia irodalom szakavatott, elmélyült ismerői fordították, szerkesztették: Bajomi Lázár Endre és Sz. Szántó Judit jegyzetei alapos eligazító ismertetőt nyújtanak a kötetben szereplő írókról, munkásságukról; Czimer József összefoglaló tanulmánya pedig átfogó képet nyújt a modern francia drámáról és többnyire világos okfejtéssel vezet végig bennünket annak kialakulásától mai állapotáig.

A válogatás – néhány kivétellel – sikeresnek mondható: a modern francia dráma nagyhatású és jellemző áramlataiból kapunk izelítőt. A kötetben szereplő hat dráma közül három (Salacrou, Sartre, és Adamov művei) a francia forradalmi múlttal foglalkozik, az ellenállási mozgalmakat, illetve a Párizsi Kommun rövid uralmát elevenítve föl. Salacrou drámájában (*A harag éjszakái*) valóban érződik a személyes élmény áthatotta izzás; a történet – ha sok szürrealista elemmel terhelve is – lerántja a leplet a francia kispolgárság kényelemszerető, passzív s ezzel ámulóvá váló magatartásáról, s szemléletesen érzékelteti a hazafiak bátor, hősies helytállá-

sát, testvéri összefogását. Talán az egyetlen dráma, amely felemelő, igaz távlatot nyújt még halottai árán is. Nem mondhatjuk el ugyanezt Sartre művéről (*Temetetlen holtak*), amely szintén az ellenállással foglalkozik, de annak valóságos tartalma és szerepe helyett az egzisztencialista iskola „választás” komplexumát helyezi előtérbe. Ily módon a drámából csak egy bizonyosság árad: mind-egy hozunk-e áldozatot vagy sem, elaltatjuk-e lelkiismeretünket, vagy bizva a jobb jövőben, meg akarjuk menteni emberségünket, a pusztulás elkerülhetetlen, s ez a jelen esetben – nem csoda, hisz Sartre-ről és az egzisztencializmusról van szó – egy „véletlen” folytán következik be. Adamov beállítása és a *71 tavasza* – tévedés. Czimer József összefoglaló tanulmányában kétszer is felhívja a figyelmet Adamov „kommunista” voltára. Nos, a kötetben szereplő dráma, de az író is erősen cáfolja ezt a besorolást. Adamov drámaírói oeuvre-je ismeretes előttünk, Martin Esslin találónak jellemezte monográfiájában a „curable” és „incurable”, gyógyítható és gyógyíthatatlan megjelöléssel. Maga Adamov pedig így vélekedik „kommunista” voltáról: „Ha mégis a kommunizmushoz fordulunk, ennek pusztán az az oka, hogy egy napon, amikor látszólag már egészen közel áll majd legfőbb céljának megvalósításához... elkerülhetetlenül szembe fog találkoznunk a dolgok természetéből fakadó nagy „nem”-mel... akkor fog felbukkanni a nagy félelem, amely annál hatalmasabb, annál termékenyebb lesz, mivel lefoszlott róla minden, ami kibontakozását megátolhatta volna.” Szerinte tehát a kommunizmus eljövetele adja majd meg az abszurd színház igazi táptalaját és létjogosultságát. Ennyiben kommunista tehát Adamov, vagyis így nem kommunista. (A *71 tavaszát* olvasva azt kell hinnünk, hogy a Párizsi Kommün létrehozói között egyetlenegy vérbeli forradalmár sem szerepelt; Robert Oudet az „elkésztett tribun”, – ahogy Adamov előszavában – ami a kötetből kimaradt – jellemzi. Henriette, Jean Marie és a többi forradalmár jobban elszemélytelenedik, mint ahogy az író gondolta hivatásukat, hogy tudniillik: „az első helyet a Kommün valamennyi tagjának kellett biztosítanunk, még a másodlagos szerepeknek is, hogy a Párizsi Kommün sorsa a maga egészében legyen az, ami a néző előtt lejátszódik.” (Helyesebb lett volna talán Genet-t szerepeltetni, aki szintén abszurd, de akinek „tükrös előcsarnokai” erősebb meg-

világításba helyezték volna a társadalmi problémákat, a jellemző emberi magatartásokat.)

Giraudoux drámájának (*Chaillot bolondja*) őszintén örültünk. A nálunk is bemutatott *Sellő* és a *Trójában nem lesz háború* szerzőjének ez a darabja mély poézissal átszőtt képtelenségeiben reálisan és nagy erővel emeli fel szavát a humánus és a béke gondolata mellett.

Ionesco szerepeltetése mindenképpen indokolt; az abszurd színház térhódítása világméreteket ölt, mindenütt játsszák, mindenütt próbálják megfejteni, – a mi feladatunk nem lehet ennek magyarázása. Kétségtelen tény az is, hogy Ionesco – Beckett mellett – az abszurd színház elismert fejedelme, s *A kopasz énekesnő*-t is találó válogatásnak mondhatjuk. A Béranger ciklus darabjai önmagukban kevesebbet mondanak, mint ez a „képtelen” egyfelvonásos, amelyben minden benne van, ami jellemző erre az irányzatra.

Cocteau-nak is örültünk –, a közölt drámának (*Rettenetes szülők*) már kevésbé. A társadalmi konvenciók leleplezésére nem a legszemléletesebb példa, a cselekmény Molnár Ferenc-i bonyolítása sok helyütt öncélú szellemeskedésnek hat, a fiatalok ily módon való boldogságáért pedig fölöslegesnek és bántónak érezzük Yvonne öngyilkosságát. Cocteau kiterjedt életművében talán akadt volna erősebb és színvonalasabb alkotás is a válogatás céljára.

És még egy észrevétel: mindenképpen hiányoljuk a kötetből Anouilh-t. A „modern francia dráma” legtöbbet játszott, elismert vezére (20 év alatt 13 darabját játszották a Broadway-n) érthetetlen okokból maradt ki. A legtermékenyebb modern író, akármilyen alaptonusú válogatás bőséges anyagra lel nála. Hiányát mindenütt érezzük, sok helyütt szellemesebb, színebb és mélyebb, mint a kötetben közölt drámák.

Végezetül pedig: tudjuk jól, hogy egy ilyen természetű válogatás nem léphet fel a teljesesség igényével, eleve magában hordozza hiányosságait. Mondhatnánk most azt is, ezek jelentősége nem ér fel a vállalkozás és a kivitel kétségtelenül meglévő erőnyeivel. Mégis szólunk ezekről abban a reményben, hogy az észrevételek gyümölcsöző hatással lesznek egy újabb válogatásra, amikor talán az „egy-két kivétel” valóban jelentéktelenebb lesz a meglévő, az adott erőneknél.

MAJOROS JÓZSEF

Filmtrilógia

Gazdasági jólét és szellemi válság, – a nyugati világ e sajátos paradoxona talán Svédországban a leglátványosabb. A magas életszínvonalat az öngyilkossági és bűnözési statisztikájában jelentkező morális útvesztés ellenpontoszza, az évszázados békét az atomvóhelyek építésében alakot öltő háborús pszichózis egészíti ki. Mintha egy szerencsés nép nem tudna mit kezdeni saját civilizációjával és lehetőségeivel. Persze nemcsak a svéd élet sajátossága ez, a válságba került nyugati világ tüneteiről van szó. E válságnak vannak általános okai: az atomháborús fenyegetés, a kitágult világban törpévé zsugorodott és a technika hatalmas alkotásai mellett esetleges elemmé fokozott ember szorongató kisebbségi érzése mindenütt megkínzza azokat, akik figyelemmel kísérik a világ dolgait. A nyugati országok művészeit azonban még külön is meggyötri a polgári rend válsága, a kiszolgáltatottság és a magány, – a mai svéd irodalom és film is ezekből az élményekből születik.

A svéd irodalom köztudatához, Lars Ahlin kiszolgáltatott hőseihez, Stig Dagerman szorongásos atmoszférájához, Pär Lagerkvist istenkereső nyugtalanságához és Harry Martinson atomháborús félelmeihez igazodik Ingmar Bergman írói és rendezői művészete. Nálunk is ismert filmje – *A nap vége* – egy magányos férfi önmagába és múltjába tekintését vetítette vászonra, a magány és az idegenség atmoszferikus ábrázolásában Antonioni, Resnais, Chabrol vagy Vajda legjobb alkotásaival egyenrangút alkotott. Antonioni vagy az „új hullám” gondolkodása nemegyszer érintkezik a filozófiával, műveikben általában az egzisztencializmus tételei kísértének. Bergman ugyancsak bölcséleti ihletésű rendező: az ember magányát, veszendőségét és kiszolgáltatottságát – a svéd társadalom élményeit – metafizikai távlatba kívánja állítani, a *Filmtrilógia* darabjai istenhit és ateizmus vitáját bontják ki.

Bergman hősei az egzisztencializmus esendő, reménytelen és beteg karaktereit ismételik meg: Karint, az első film hősnőjét az örület markolja egyre szorosabban, Tomast, a középső rész pap-figuráját a bizonytalanság keríti hatalmába, Anna, a zárórész fiatalasszonya pedig már valami ember-alatti, csak az ösztönök játékából épült lét foglya, s a többiek is a magányosság,

az önzés, a végső reménytelenség keservét és szégyenét hordozzák. Nem élnek igazán, nincs bennük ellenállás vagy indulat, csak „megtörténik” velük az élet, a szenvedés, az idő; magányosan vergődnek egy ellenséges külvilág durva közegeiben. „Be vagyunk zárva. Te a tiedbe, én az enyémbe. Mindenki a maga kúbusába” – mondja Minus, a *Trilógia* zavaros lelkű kamasza. Az élet, a munka, a hivatás és a szerelem legfeljebb csak áltatás lehet világukban: „Az ember bűvös kört húz maga köré, és mindent kizár belőle, ami nem felel meg titkos játékainak. Valahányszor az élet áttöri a kört, a játékosok kicsinyek lesznek, szürkék és nevetségesek. Akkor az ember új varázskört rajzol, új védelmet épít magának” – ezek a szavak az emberi élet esetlegességét hirdetik. „Az esetlegességek világa mögött az abszolút törvények univerzuma áll” – mintha az előző idézetre felelne e második: Ingmar Bergman világa a hideg kozmoszban kinlódó magányos sorsokat vetíti elénk.

„Ha hinni tudnánk valami igazságban” – Bergman hősének sóvárgó felkiáltása az előbbiekből következik. Az idegenül és reménytelenül élő ember valami szilárd valóságra vágyik, melyben megkapaszkodhatna, filozófiát keres, s ez Svédországban általában a vallással egyértelmű. A világ kegyetlen közönyét, az ember magányát Bergman is Isten létével hozza összefüggésbe. A svéd egyház azonban ma már csupán szertartás és állami hivatal, a Bergmant foglalkoztató problémákat távolról sem tudja megoldani. Így ő is, miként a svéd irodalom (pl. a Nobel-díjas Lagerkvist) egyre gyakrabban fordul Kierkegaard filozófiájára, amely egyébként az egzisztencializmusnak is ősei közé tartozik. A kiszolgáltatott, legfeljebb a misztikában megváltást találó emberi sors fogalma Bergman filmjeiben is jelentkezik, méghozzá vezérszólam gyanánt. A *Trilógia* filmjei valójában Kierkegaard filozófiáját ültetik át a legmodernebb művészet formáiba: Isten létének, hiányának és megismerésének gondjával viaskodnak. Maga a szerző ekként magyarázza a trilógia jelentését: „... *Tűkőr által homályosan* ... – a megszerzett bizonyosság. *Úrvacsora* – a megértett bizonyosság. *A csend* – Isten csendje – a negatív lenyomat”. A két első film Isten létezésének problémájával viaskodik: Karin, az örült fiatalasszony, Isten megjelenésére vár, de helyette egy undok szörnyeteg, egy pók-isten lép ki a falból, Tomas, a falusi lelkész Isten szavát várja, hogy az benne a bizonytalanságot s körülötte a

szenvedést oldja fel, de Isten hallgat. „Isten csendje” teljes és végleges, hiába lázad ellene Karin örülete, hiába akarja szóra bírni Tomas állhatatossága, Isten nem jelentkezik, nem vesz részt az ember sorsának alakításában. A közöny és a csend univerzumában az ember élete csak annyi, mint a „negatív lenyomat”: az ösztönök és az érzékek kapkodása csupán.

Lényegében ezek Bergman filozófiájának tételei. A bizonyosság, melyet „Isten csendjéről” szerzett, racionalista kiindulópont lehet, őt mégsem vezeti el az ateizmus táborába, mint korábban Sartret. Az *ördög és a jóisten* Götze éppen a hallgató Isten élményéből jut el a felismerésig: „Isten nem lát engem. Isten nem hall engem, Isten nem ismer engem. Látod ezt az úrt a fejünk felett? Ez az Isten... A csend is az Isten. A Semmi is az Isten... Ha Isten létezik, az ember semmi.” És a felismeréstől jut el az emberekig, a cselekvéshez és a forradalomhoz. Bergman nem teszi meg ugyanezt az utat: a hallgató és közönyös Isten eszméje őt az ellenkező előjelű szférába: a misztikumhoz lendíti át. David a reménytelenség és kétségbeesés tapasztalatai után a szeretet misztikus elvében talál megoldást és vigasztalást: „Nem tudhatjuk, hogy a szeretet bizonyítéka-e Isten létének, vagy a szeretet maga az Isten. De ez már nem is számít” – hangzik a végső megfogalmazás. Kierkegaard ideológiája győzött a racionalista hajlamok fölött.

Ingmar Bergman ennek ellenére művészi és meggyőző képet ad egy társadalom morális és filozófiai válságáról, s őszinte elmélyedéssel keresi a válság meghaladásának útjait. Filmjei a kor filmművészetének törekvéseit követve kevésbé látványos képekkel, de a gondolat előtérbe állításával fogalmazták meg mondanivalóikat. A *Trilógia* darabjai, s közöttük a talán legjellegzetesebb *Csend* is lassú ritmusban, valami sajátos és modern tér-idő egységben készültek. Gyakran fényképeztek naturalis jeleneteket, a *Csend* nemzetközi botrányosorozatát is ezek váltották ki, holott nem a jelenetek erotikuma, hanem mondanivalója a fontos: Anna kalandjaiban például a „negatív lenyomat”, vagyis a vegetatív lét sivárságát akarja megmutatni. A lassú ritmus és az erőteljes képi kifejezés sajátos atmoszférát ad filmjeinek, s ennek az atmoszférának drámai szerepe van. Mintha Csehov dramaturgiáját alkalmazta volna a modern filmművészet műhelyében: komor fekete-fehér képeinek önálló karaktere, sajátos világa van. Kierkegaard bölcsletéből,

Csehov dramaturgiájából, az egzisztencialisták hatásából, az „új hullámosok” rendezési módszereiből és Bergman sajátosan svéd problematikájából mindenesetre korunk filmművészetének jelentős mesterműve született.

POMOGÁTS BÉLA

Földeák János:

Vádlottak

Földeák János ahhoz a munkás-író generációhoz tartozik, amely még a kapitalista Magyarországon proletár világában, megpróbáltatások, harcok és szenvedések között alakította ki életének alapelveit, szívós harcban küzdve és tanulva építette fel világképét. Mint annyi kortársáé, az ő sorsa is hányódás és kallódás volt hosszú éveken át. Ifjú korában a feudális földbirtokok árnyékában ismerte meg a magyar paraszti életet. Azután gyárakban dolgozott s végül könyvkötő szakmunkás lett. A felszabadulás után szakszervezeti titkár, gyárvezető, könyvkiadó vállalati igazgató, szerkesztő s jelenleg az Irodalmi Alap felelős vezetője. A mai magyar életet, térbeli és időbeli szintjeinek és a szocializmus építésének mind egyéni, mind társadalmi problémáival együtt kevesen láthatják nála jobban, átfogóbb és mélyebb perspektívából. Irodalmi műveinek és tudatformáló törekvéseinek egyik legfontosabb alapja élményszerű hitelességgel és eredetiséggel törhet fel tehát műveiben.

Új prózai kötete, a *Vádlottak*, közel tizenöt ives címadó regényével és az azt követő hat harminc-negyven oldalas kisregénnyel is ezt bizonyítja.

A címadó regényben két papírgyári géplakatos verseng a regény főhősének, egy újtípusú munkáslánynak szerelméért. Az első géplakatos a munkásvezetés kiemeli a gyárból és miniszterhelyettesé futtatja föl. A másik helyben marad, de győztes lesz a szerelemben, és tizenkét évig boldog házasságban él a dobozfűzőnővel, akit azonban a pártvezetés időközben ugyancsak kiemel és tisztviselőnői munkakörbe helyez át. A férj az asszony családi örökségének, egy proletár elővárosi kertnek mintaszerű kezelésében éli ki szabad idejének minden örömet. Az asszony azonban teljesen érzéketlen a törpe kertészet iránt. Így a lassú elidegenedés egyre magasabb gáttá nő közöttük. Végül is a nő, új munkahelyén – a fiatal főnök, egy pazar groteskséggel megrajzolt

„dzsentrí-üledék”, amatőr nőcsábász karjai közé kerül, aki azonban csupán léha kalandjainak folytatását látja benne, s viszonyuk erkölcsi alátámasztásától sértő módon zárkózik el. A felelősségre vonó, felháborodott férj drámai elégtétel vétele után felmerül a regény lapjain a sorsboncoló kérdés: ki a felelős a legkisebb társadalmi egység – egy munkácssalád harmónikus életének szétbomlásztásáért.

Az osztott felelősség válasza természetesen ott lappang a regény utolsó sorai között, de a regényíró még továbblép s egy merész részlettel (a párttitkár és a gyárigazgató párbeszéde) – a mikroszocializmus probléma mezőnyét is a látóhatár fölé emeli, igaz, bizonyos tartózkodással, de a regény szövegén túl is gazdag variációs lehetőségek kezdősíkjaként.

Ha közvetlen és egyértelmű választ nem is tudott adni a regény a történet nagy kérdésére, maga a kérdés fölfejtése is a tudatformáló és a jövő kibontakozását kereső motívumok közé tartozik.

A kisregények nagyrészt szintén az új, alakuló munkásvilág nem egyszer meglepő helyzet-jelenségeiből veszik témájukat.

Az *Igazgatók* című kisregényében egy géplakatos-sorból kiemelt, túlzottan önérzetes munkásigazgató történetét kapjuk, kinek működését az új miniszterhelyettes – nem találja kielégítőnek. A „dereshajú, régi mozgalmi ember” – akit kitűnően jellemez Földeák („Megmondtam Kádárnak is, ötvenhatban!” – ez a szavajárása) – megbántódva a miniszterhelyettes barátságtalan magatartásától, de talán a sok felelősségtől is menekülni óhajtva, elhatározza, hogy visszatér tanult mesterségéhez, a lakatossághoz. Ámde most már... – huzamos igazgatói „múltja” után – sem a saját vezetése alatt állott gyárban, sem a barátai által igazgatott vállalatoknál – nem tud elhelyezkedni! Pedig lakatosi munkájához aztán igazán semmi aggály sem fűződik! Végül is egyik régi lakatos tanulója mutatja meg neki a vidékre vezető utat, ahol... – szinte inkognitóban – sikerül elhelyezkednie.

A *Pusztító féreg* gyorsan pergő jelenete az 1956-os ellenforradalom utolsó napjaiban játszódik, s a fasiszmus felelőtlenül pusztító vandalizmusához ad megdöbbentő új mozaik-részletet.

Az *Atsurant a határon* (Történet két hangon) című kisregény formai megkomponáltsá-gával és a váltott hangvezetés művészien meg-megcsillanó átszövődéseivel tűnik ki. Két régi ismerős, a múlt világbeli nagyiparos és a szakszervezeti titkár (ez utóbbi ébersége aka-

dályozta meg a nagyiparos aranyainak kisibolását) – évek múltával, véletlenül találkozik, teljesen új körülmények között. A lepergett hús év azonban annyira megváltoztatta őket külsőleg is, hogy egyik sem biztos benne, vajon a másik felismerte-e vagy sem. A kínos találkozás feszültségét a két személy egymást váltogató monológ-előadása kitűnően érzékelteti és adagolja s ebben az esztétikai hatást rendkívül élénkítő „trouville”-ban semmiképpen sem formabontást érzünk, inkább termékeny formasdúsítást.

A *Nosza! brigád* jóízű, színes és kedves történet a szocialista brigádok életéből.

A *Felöltő, kockás szövetből* című hosszabb elbeszélés, jóllehet izgalmasságával a „krimik” határát súrolja, könnyed és finom hangjával mégis a magyar széppróza klasszikus iskolájának nemes értékeit juttatja eszünkbe.

Földeák Jánosnak szinte minden prózai művét jellemzi a par excellence – „olvasmányosság”. Pontosabban meghatározva: az egyén és a társadalom életének minél több dimenziójú tükrözését, a történés minél érzékletesebb reprodukálását figyelhetjük meg. És éppen ez az írói megjelenítő erő tekinthető egyik legerősebb irodalmi képességének.

Másik beszédes jellemzője szerzőnknek: a párbeszédes formanyelv étellel és természetes feszültséggel teli kezelése. Ez a régebbi regényeiben is kiemelkedő írói hatásmód mostani könyvében jelentős árnyalati gazdagodást mutathat föl.

A *Vádlottak* szerzőjének egyéni stílusa, a nagy magyar irodalmi hagyományok szerves továbbfejlesztése mellett, a fővárosi proletár tájak szókincsének és szólás-fordulatainak egy új irodalmi hanggá emelésével is jellemezhető. A közelmúlt magyar prózájának hangja jóízű mai „vagány-színezettel” ötvöződik nem egy helyen és igen sokféle variációban a gyárnyegyedek munkás hőseinek és a külvárosok figuráinak ajkán. Ezért is jutnak annyira közel hozzánk az író történetei. Olvasásuk könnyed, élvezetes, szórakoztató. Tanulságuk pedig szinte automatikusan bontakozik ki bennük. Természetes tehát, hogy Földeák regényei ki tudták alakítani a maguk népes és széles olvasótáborát, ami az alkotásai mélyén élő tendencia meggyőző erejének is bizonyítéka.

Földeák János egyike azon íróinknak, akik a szocialista tudat kialakításáért már eddig is sokat tettek s akiktől a magyar közönség e korszerű és nagyfrontú folyamatban még további jelentős eredményeket várhat.

TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY